

მანათლებელს

(წელიწადი შესაბამისად)

III

მ ა რ ტ ი

1910 წ.

შინაარსი: 1. ვ. რუსაკოვი. ბავშვის სიცილი, მისი მსახლადგოური, ჰედაგოგოური და ჰიგიენური მნიშვნელობა, ლ. ბოცვაძისა. 2. სწავლა-აღზრდის საქმე ძველ საქართველ. X—XIII სსუკ., სამ. ცომიასისა. 3. ახალი მიმართულება ჰედაგოგიაში ლ. ბ—ძისა. 4. ბუნების შეტყუვლება და ისტორია ს. აგალიანისა. 5. გადარჯულებული (დექსი) აკაკისა 6. ჰიზნახელ მსწავლეობის დღიური (სენკევიჩიდან) თ. მაკაძისა. 7. სიმღერა გაჟაფშაველასა. 8. სულა და დმერთები (სმარსული დეკენდა) ბაჩანასა. 9. რუსული ენის პროგრამა სახლხო სკოლებ., განმ. რტებით. 10. უცხო ენების ადრე სწავლება, (სიმონოვიჩისა). 11. ჰედაგოგის ისტორია (გერმან.). 12. გოგ. სახელ. ახსნა, შრ. აღ. ხანანაშვილისა. 13. შინაური მიმოს, რატცისა. 14. მარიამ დემურია და მელ. ჩოგვაძე (ნეკროლოგები). 15. სახლხო სამ. გერ. 16. სასკ. საკითხი საფრანგეთში. 17. საემსწავლო ჟურნალ „ჯეჯილის“ 20 წლის არსებობა. 18. კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია.

ჟურნალი წლიურად ღირს 3 მან.
 ნახევარი წლით . . . 2 მან.
 სახალხო სკოლების მსწავლეობებს
 ჟურნალი დაეთმობათ წლიურად
ორ მანეთად.

ცალკე ნომ-
 რის ფასი

30 კაპ.

ხელის მოწერა მიიღება **ბფილისში** წერა-
 კითხვის საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში და
 „ნაკადულის“ რედაქციაში. წერილები და
 ჟურნალის ფული უნდა გამოიგზავნოს ამ ად-
 რესით: Тифлисъ Дворянская Грузинская
 Гимназия Л. Г. Боцвадзе.

ვ. რუსაკოვი.

ბავშვის სიცილი

მისი მსახლადგოური, ჰედაგოგოური და ჰიგიენური მნიშვნელობა.

ამერიკელი ექიმი, გემფრი, რომელიც
 დანიშნული იყო ექიმად ფილადელფიის
 ობოლ ბავშვთა ერთს თავმესაფარში ძლი-
 ერ გაკვირვებული იყო შემდეგი საუც-

ხოვო გარემოებით: თავმესაფარში ორი
 განყოფილება იყო; ორივე ერთსა და იმა-
 ვე დროს ერთ გვარ პ.რობებში იყო,
 მაგრამ ერთში ბავშვებს სალი, ფხიზელი

სიცოცხლით სავსე მხიარულება ეტყობო-
დათ სახეზედ, მეორეში კი სუსუსტეს,
უძლოურებას და სიზანტეს იჩენდნენ, თი-
თქოს ზ- შვებს სახეზე რალაც საოცარი
მწუხარების ბეჭედი აზისთა. პირველს
განყოფილებაში ბავშვები იშვიათად ხდებ-
ბოდნენ ავად, ავადყოფობასაც ადვილად
იტანდნენ; პირიქით, მეორეში ბავშვები
მუდამ ზედისხედ ხდებოდნენ ავად. გემფ-
რი დიდხანს ვერ მიხვდა ამ საოცარი გან-
სხვავების მიზეზს, ვიდრე არ დაუკვირდა
თავშესაფარის ორსავე განყოფილებაში
არსებულს აღზრდის სისტემას. თუმცა ეს
სისტემა ცალკე კომისიის მიერ იყო შე-
მუშავებული და ერთი და იგივე იყო
ორსავე განყოფილებაში, მაგრამ ექიმის
გამჭრიახ თვალს ვერ გამოეპარებოდა,
რომ ხასიათით ის პირნი, რომელნიც სა-
თავეში ედგნენ თითოეულს განყოფილე-
ბას, ბევრად განირჩეოდნენ ერთმანეთში:
პირველ განყოფილებას, სადაც ბავშვები
მეტს სისაღესა და სიფხიზლეს იჩენდნენ,
ასწავლიდა ბუნებით მხიარული, ტკბილ
სიცოცხლით სავსე აღმზრდელი, რომე-
ლიც ამ თვისებას გადასცემდა მისდამი
რწმუნებულს ბავშვებსაც; იგონებდა თა-
ვის ობოლ მოწაფეთათვის ყოველ გვარ
სამხიარულო გასართობებს და სხ. მეო-
რე განყოფილების აღმზრდელს კ, უფ-
რო სერიოზობა ეტყობადა, სასტიკად
ასრულებდა აღნიშნულ პროგარამას, უკრ-
ძალავდა ბავშვებს ცელქობას, აო უყვარ-
და მათი სიცილი, მხიარულება. და აი
გემბრი დაეკითხა თავის თავს: უთუოდ
მასწავლებლის მხიარულ ხასიათს, რომე-
ლიც მოწაფებშიაც იწვევს სულის სიმხი-
არულეს, კეთილი გავლენა უნდა ჰქონ-
დეს ბავშვებზე და პირიქით, მეორე აღმ-
ზრდელის სერიოზობა და მის გამო გა-
მეფებული მოწყენილობა და მწუხარება

უნდა იყოს მათეზი ბავშვების ხშირი ავად-
ყოფობისა. ამ მოსაზრების შესამოწმებ-
ლად გემბრმა რამდენიმე მოწაფე გადაი-
ყვანა პირველ განყოფილებიდან მეორე-
ში. შედეგმა მალე იჩინა თავი: საღმა,
სიცოცხლით დამტკბარმა და მხიარულმა
ბავშვებმა მალე მოიწყინეს, დასუსტდნენ,
დაეკარგად ჭამის მადაც და სწავლის ხა-
ლისიც, ჯანის სიმთელემაც ჩქარა იკლო.
პირიქით, ბავშვები, რომლებიც გადაიყვან-
ნენ „სერიოზული“ აღმზრდელის განყო-
ფილებიდან „მხიარულ“ მასწავლებელ-
თან, მუდამ მოცინარ და მხიარულ ამხა-
ნაგებში, ძლიერ მალე გამხიარულდნენ;
იმათ ჯანის სისაღეს მალე დაეტყუთ და
წონაშიაც მოიმატეს. ამ ცდამ გემფრის
მისცა საბაბი, რომ მოეხდინა სხვა მრავ-
ალი ახალი დაკვირვება, რომლის შე-
დეგებმა მტკიცედ დაარწმუნეს ექიმი,
რომ სიცილ-მხიარულებას მეტად კეთილი
გავლენა აქვს ბავშვის ჯანის სიმთელეზედ.
ამერიკელი ექიმის დაკვირვება შემ-
დეგში შემოწმებული და დამტკიცებული
იქნა სხვა ექიმებისაგანაც; თუმცა არა
ბევრისაგან, რადგანაც ზოგს, სამწუხა-
როდ, ეს საკითხი არც ისე სერიოზულად
მიჩნია, მართალი რომ ვსთქვათ ამ სა-
კითხს ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს.
ჯერ კიდევ ფართო მოედანია ამ საკით-
ხის დაკვირვებისა და გამოკვლევისათვის,
რომელიც ბევრს ფრიად ღირსეულ შე-
დეგებს მოგვცემს. ამაზე, სხვათა შორის,
უთითებს ფრანგების ცნობილი მწერალი-
ექიმი ფლერი, რომელიც იწვევს ექიმებს
და პედაგოგებს მეტის სურადლებით მო-
ეპყრან ბავშვის სიცილს და გახადონ ის
გულმოდგინებითი დაკვირვების საგნად.
„შეისწავლეთ, ჩქარა შეისწავლეთ სიცი-
ლის ფიზიოლოგიური და ჰიგიენური გავ-
ლენა ბავშვზე, — ამბობს ფლერი. — ამ შე-

სწავლას შეუძლიან მთლად შესცვალოს ეხლანდელი აღზრდის სისტემა, შეუძლიან ჩაუდგას საფუძველი ახალ შეხედულობას ხასიათის აღზრდაზე“.

II

ინგლისელმა ექიმმა უილიამ უელემ მოახდინა საყურადღებო დაკვირვება დედის და აღმზრდელის მხიარული ხასიათის გავლენის შესახებ ბავშვის ჯანმრთელობაზე. თავისი დაკვირვება მან მოახდინა აუარე ბელს მდიდარს და ლარიბს ოჯახებში, სადაც უელი დადიოდა, როგორც შინაური ექიმი; ამ დაკვირვებამ ექიმი მიიყვანა იმ მტკიცე რწმენამდის, რომ დედებს, რომელთაც შეუძლიათ მხიარულება თავიანთ შვილებთან, უმეტეს შემთხვევაში, სალი ბავშვები ეზრდებათ, „ნერვებით მაინც სალი“ და, პირიქით, მოწყენილს, სერიოზულს და მუდამ დაღვრემილს დედებს შვილებიც ნერვებ აშლილი, ანჩხილი და ჟინიანები ჰყავთ... უფრო ხშირად ეს დაკვირვება მართლდება ქალაქის საშუალო ინტელიგენტურ ოჯახში. ყველგან, სადაც დედა სიმხიარულეს იჩენდა ბავშვებთანაც, შვილებიც საღები იზრდებოდნენ, იშვიათად ხდებოდნენ ავად და აუცილებელ სწეულებასაც ადვილად იტანდნენ. პირიქით იმ ოჯახებში, სადაც დედები მეტს სიმკაცრეს და სერიოზობას იჩენდნენ, სადაც ცდილობდნენ გამხდარიყვნენ ბავშვებისათვის „მიუწდომელ მაღალ არსებად“ და მოითხოვდნენ მათგან განურჩეველ მორჩილებას და პატივისცემას, ნაცვლად ძალადაუტანებელის, გულახდილი ბავშვური სიყვარულისა, სადაც ბავშვებს აღკრძალული ჰქონდათ დედებთან მხიარულობა და ცეკვაობა— ასეთს ოჯახებში, მომეტებულ შემთხვევაში, ნერვებ აშლილი, სწეული და ანჩხილი ბავშვები იზრდებოდნენ.

შემდეგ უელმა თავისი დაკვირვება გაიმეორა თავშესაფარებში და ინტერნატებში—იქაც იმ დასკვნამდის მივიდა, როგორც მისი წინა მოადგილე გემფრი— იმ სასწავლებლებში, სადაც ხელმძღვანელი ქალები მხიარული ხასიათისა იყვნენ, ბავშვებიც ჯანმრთელები გამოდგნენ, სუსტ ნერვებიანებს იშვიათად ნახავდით. ამას გარდა უელი იმ მტკიცე რწმენამდის მივიდა, რომ საზოგადოთ მიღებული აზრი—თითქმის ბავშვებს ნერვებ აშლილობა, ესა თუ ის ტემპერამენტი—სერიოზობა, მოწყენილობა ანუ მხიარულობა თან დაყოლილი აქვთო, ქეშმარიტების წინააღმდეგია და ან ძლიერ გაზვიადებული. ნერვების აშლილობა, ტემპერამენტი, ხასიათი, უელის აზრით, ნაყოფია გარეშეშე პირობებისა, ბავშვის გარშემო მყოფ პირთა გავლენისა და ყოველთ უწინარეს დედის ან აღმზრდელის სულიერი მდგომარეობისა.

ამ დაკვირვებამ აიძულა ინგლისელი ექიმი მიემართნა ქალთა საზოგადოების ყველა წარმომადგენლებისათვის, ყველა დედებისა და აღმზრდელისათვის ფორმალური მოწოდებით, რომლის შინაარსი ორი სიტყვით გამოიხატება: „იყავით მხიარულნი“.

ამ ორ სიტყვაში გამოიხატება მთელი პროგრამა აღზრდისა—ჰიგიენისა და პედაგოგიურის მხრივ.

ერთმა რუსის ექიმმა საკმარისად განმარტა უელის აზრი და შემდეგის სიტყვებით მიმართა ყველა ქალებს, ვისაც რამე დამოკიდებულება აქვსთ ბავშვებთან: „იყავით მხიარულნი ჩვენი ბავშვების, დების, ძმების, თქვენს მზრუნველობაში მყოფ მცირე წლოვანთა გულისათვის... და იყავით მხიარულნი არა მარტო მათთან ერთად, არამედ ეცადეთ,

რაც შეიძლება მეტი იცინოთ ბავშვებთან ერთად, ეცადეთ მოიგონოთ ისეთი მოხდენილი ხუმრობა და შექცევა, რასაც შეეძლოს გაამხიარულოს დაღვრემილი და მოწყენილი ბავშვები. მერწმუნეთ სიცილი—ჯანსაღობაა“.

III

რომ სიცილს კეთილი გავლენა აქვს ბავშვის სხეულზე, ეს მეცნიერულად ძლიერ საფუძვლიანად არის დამტკიცებული ლაგრანჟის მიერ. ამ მეცნიერს სიცილი მიაჩნია მხიარულობის სარკედ. ლანგრაჟი თავდაპირველად იმას აქცევს ყურადღებას, რომ სიცილის ჰიგიენური და სულიერი უაღრესი მნიშვნელობა ინსტიტუტურად ესმის ყველა დედას: როცა ბავშვს ძუძუს აწოვებს დედა ცდილობს გააციონოს ბავშვი, რადგანაც ამის შემდეგ ბავშვი ვარდის ფერი ხდება და გამოკოცნდება ეტყობა. როცა ბავშვი წამოიხდება, მას უვითარდება სიცილის მოთხოვნილება, თავს იჩენს ყოველს მოხერხებულს შემთხვევაში. სიცივე, თოვლი, წყლის შემხაპუნება პირისახეზე, წკიპურტი, დაცემა—ყველა ეს აცინებს ბავშვს. სიცილი და მხიარულება, როგორც უსაქიროესი საშვალეობა ნერვების იმპულსის გასაღიზიანებლად, — ლაგრანჟის აზრით უფრო საჭიროა ბავშვისათვის, ვიდრე მოზრდილთათვის, რომელთაც სხვა მიზეზებიც აქვთ ნერვების იმპულსის გასაღიზიანებლად: ძლიერი აღელვება სიმამაცის დროს, მწუხარება, აღტაცება, ენტუზიაზმი ბავშვს ყველა ეს არ აქვს, და ის საჭიროებს სიცილ მხიარულებას, როგორც მცენარე სინათლეს. ბავშვი, სიცილს მოკლებული, ჰქრება. მაშინ როდესაც სალი სიცილი და მისი განუმორებელი მხიარულობა—აცოცხლებენ სხეულს, —სიმწუხარე კი—პირიქით აჩერებს სიცოცხ-

ლის პროცესებს და გულის მუშაობას, მძიმე ვიწროობით დაუხშობს გულს, რომელიც აღივსება დარღობით და მოწყენილობით. წუხილი, როგორც მოწყენილობა, ჩამოაქვეითებს ორგანოების მოქმედებას. მოწყენილობა ისეთსავე ცუდს გავლენას ახდენს საზრდოობაზე, როგორც მწუხარება. თუ მხიარულობა მაშინვე აგრძობინებს თავის კეთილ გავლენას ნერვების იმპულსების გავრცელებით სიცოცხლის ფუნქციებზე, მოწყენილება აჩერებს ტვინის უჯრედებში ამ კეთილის მყოფ ენერჯიას, რომელიც ამაგრებს ყველა ორგანოებს. ტვინის გაღიზიანების ნაკლებულობას მოჰყვება გონებრივი და ფიზიკური გაშეშება. ბავშვი, სიტკბოებასა და მხიარულებას მოკლებული, სამწუხარო სურათს წარმოადგენს. იმისი სახე იმდენად მოგვაგონებს ავადმყოფის სახეს, რომ თითქმის ყოველთვის ცდილობენ მისი ორგანოების მუშაობის მოშლა ავადმყოფობით ახსნან. მაშინ როცა მოჩვენებულ სნეულება წარმოადგენს მხოლოდ მოწყენილობის ფიზიკურ მოვლენას. ასეთს ბავშვს, რომელიც ვითომ სისხლ ნაკლებია, აძლევენ რკინას, ან ქის ნაქინას, ბავშვი კი ჯანსაღობის ნიშნების აღსადგენად საჭიროებს მხოლოდ ზნეობრივს რეაქციას, რომელსაც შეუძლიან — მისი ნერვების ცენტრი აამოძრაოს.

სწორედ ასეთს ზნეობრივს რეაქციას შეადგენს ცხოველ-მხიარული სულის მდგომარეობა და მისი უმთავრესი მაჩვენებელი—გულწრფელი, გულითადი სიცილი.

IV

თუ რა მნიშვნელობა აქვს ბავშვის ცხოვრებაში სულის ცხოველ მხიარულებას, ამის შესახებ ჩვენ საყურადღებოა

აზრებს ვპოულობთ ჰიუიოს ნაწარმოებში: „აღზრდა და მემკვიდრეობა“-ში.

ჰიუიო უფარდებს ერთმანეთს ცუდსა და ცხოველ-მხიარულ მდგომარეობას სულისას და ამბობს: პირველი მათგანი ე. ი. გულამღვრეულობა, ცუდი გუნება — არის საზოგადო საწინააღმდეგო და მასთანვე დამჩაგვრელი ზნეობრივი მდგომარეობა. „ეს მდგომარეობა მეტის მეტად რთულია, ახირებული და რამდენადაც ბავშვი ადრე დაეჩვევა მის დაძლევის, მით უკეთესია. გაბოროტების, მოუთმენლობის და ამის მაგვარი სულიერი სწეულების ძლევა ადვილია, მაგრამ ხშირი გამეორებით ისინი აჩენენ ბნელ ატმოსფერას, თავს იჩენს ათას სხვა და სხვა გვარად და იქიდან გამოისვლა შემდეგ ძლიერ ძნელია. ეს ატმოსფერა არის ცუდი გუნება. ბავშვი, შეცდომით შეჩერებული ყოველს ნაბიჯზედ და ყოველის მიზეზის გამო, იკრუნჩხება და იფლება თავის თავში, თავის განუსაზღვრელ გულის წუხილში, შედეგად კი გამოადის უბედური, სუსტი, ადვილად დასაჯაბნებელი კაცი. ცუდ გუნებაზე ყოფნას მოსდევს უბედურება არა სწორზომიერ ბუნების ადამიანისათვის, რომლის ტიპებით სავსეა აწინდელი საზოგადოება. ამიტომ **საჭიროა მიაჩვიონ ბავშვები მხიარულებას, მტკიცე და კარგ გუნებაზედ ყოფნას**, რაც თვისებაა ისეთის ადამიანისა, რომელსაც არავითარი ხიქვი არ აქვს გულში და არაფერში არ აყვედრის არც თავის თავს და არც სხვას. ბავშვს, რომელიც აღზრდილია სიყვარულისა და მხიარულობის ატმოსფერაში, ეს უკანასკნელი იმდენად დაუგროვდება, რომ საკმარისი იქნება მთელს მისს სიცოცხლეში. ბედნიერი ბავშვი სხვებზე უფრო ლამაზია, მოსიყვარულე და გულწრფელი. მისი გაშლილი, ბადრი და მო-

ლიმარი სახე ისე ახარებს და ხვდება: გულს, როგორც ახალი ჭეშმარიტების აღმოჩენა.

ამ სახით, ჰიუიოს აზრით, მხიარული გუნების შეკავება ბავშვში შეადგენს აღზრდის ერთს დანიშნულებას.

V

ზემო ნათქვამიდან ნათლად სჩანს, რომ სიცილ მხიარულობის მოთხოვნილება ბავშვებს უეჭველად აქვთ, და ეს მოთხოვნილება ბუნებრივიც არის და საფუძვლიანიც. საჭიროა ხელის შეწყობა და წაქეზება ამ მოთხოვნილებაში, ე. ი. საჭიროა ბუნებისადმი დახმარება? სიცილის მოწინააღმდეგენი გვიპასუხებენ: არა; ჩვენ კი ნებას მივცემთ ჩვენს თავს და ვიტყვი: **დიახ, დიახ, დიახ! არაო**, — ამბობენ სიცილის მტრები იმიტომ, რომ სიცილი, უფრო კი ხშირი, ხმა მაღალი, უბრალო სიცილი უზრდელობისა და სისულელის ნიშანიაო. **დიახ**, — ვამბობთ ჩვენ იმიტომ, რომ ჰედაგოვიურის საზრისით სიცილში ჩვენ ვერაფერს საძრახის ვერ ვხედავთ, ჩვენ სრულიათ ვუერთდებით იმათ აზრს, ვისაც სიცილი ჰიგიენიურის მნიშვნელობით საჭიროდ მიაჩნიათ. საღი სიცილი, როგორც ესა სჩანს ზემოთ მოყვანილი აზრებიდან, რომელთაც ემხრობიან ეხლა ყველა გონიერი ექიმები და მეცნიერები, ხელს უწყობს სულით მხნეობას და ნერვების სისტემის ნორმალურ მოქმედებას, შველის საკმლის წესიერ მონელებას. სიცილი გულით და სულით, გულწრფელი საცილი ბავშვისათვის ისეთივე ბუნებრივია, როგორც სმაქამა და თითქმის ისეთივე საჭიროა.

„გამხიარულდით და იცინეთ ბლომად, თუ გინდათ ჯანსაღნი იყვნეთ“ — ამბობს ფრანგების ერთი ექიმი მეცნიერი ფელიქს ბრემონი, რომელმაც სპეციალურად

შეისწავლა სიცილის გავლენა მოზრდილ ადამიანის ჯანმრთელობაზე. მაგრამ თუ მოზრდილთა ჯანსაღობისათვის ასე საჭიროა სიცილი და მხიარულება, მაშ, როგორც ზევით ვსთქვით, მით უფრო საჭიროა ის ბავშვებისათვის.

ბრემონი, სხვათა შორის, აღნიშნავს სიცილის ჰიგიენიურსა და სამკურნალო მოქმედებას სუსტ გულ-მკერდიანებზე: სიცილიო, — ამბობს ხსენებული ექიმი — გზავნის ჰაერს გულმკერდიდან სასუნთქავ მილში და თავისი მიწოლოთ გადევნის ჰაერს ლორწოიან კედლებში. ბავშვებისთვის კი, რომლებშიაც ხშირად შეხვდებით უძლურს, გულმკერდ ჩავარდნილს, სტომაქ მოშლილს, უმადოს და სხ. — სიცილს განსაკუთრებული საჭირო მნიშვნელობა აქვს. ეს გარემოება უფრო მეტს საბუთს გვაძლევს მივემხროთ იმ აზრს, რომ სიცილი, სალი სიცილი, მხიარულება, გულწრფელი და ძალა დაუტანებელი უფრო სასარგებლოა და სალი, ვიდრე ყოველგვარი „მსაზრდობელი ექსტრაქტები“, „ძალის გამმაგრებელი პეპტონები“ და სხვა სანელებელი ლათინურის სამზარეულოდან.

VI

ახალმა მეცნიერებამ საბოლოოდ აღიარა ის ფაქტი, რომ ბავშვი ქვეყანაზე ჩნდება ცნობილი, განსაზღვრული და და თავისი შესაბამისი ხასიათის ინდივიდუალური სხვაობით. მშობელთა და აღმზრდელთა მოვალეობაა ეს ინდივიდუალური სხვაობა, განთვისებულება სწორის გზით წარმართოს.

თამამად შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ყველა ბავშვებს (გამონაკლს მხოლოდ ავადმყოფი ბავშვები შეადგენენ) პირველ ასაკშივე აქვთ სიცილის სურვილი. ბავშვი

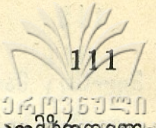
სწორედ ისე გრძნობს სიცილის საჭიროებას, როგორც სუნთქვას, ძუძუს და სხ. მაგრამ თავის უმწეო მდგომარეობაში საჭიროებს დედის, ან აღმზრდელის მზრუნველობას. დედებსაც, როგორც ზემოთ ვამბობდით, ჩინებულად ესმისთ ეს, როცა იგონებენ სხვა და სხვა საშუალებებს, რომ გაართონ, გაამხიარულონ, გააცინონ ბავშვი. პირველი საშუალებაა თვითონ დედის მხიარულ გუნებაზედ ყოფნა. დედის სიცილი, როგორც ანდამატის სითხე, გადაეცემა ბავშვს და ძლიერ დაღვრემილიც რომ იყოს იგი, მაინც გაამხიარულდება დედის მხიარული გუნების გავლენით.

სამწუხაროდ ზოგი მშობლები პირდაპირ უფრთხიან ბავშვის მხიარულობას. იმათ ჰგონიათ თითქოს საჭიროა შეაჩერონ ბავშვების სიცილი და ისინიც ულმობელად უკრძალავენ მათ რომელიმე სამხიარულო სათამაშოს, რომელიც იწვევს ხმა მაღალ სიცილს, დიდს სიცოცხლეს. ესეც დიდი შეცდომაა. დიდებულმა მოაზრემ, კანტმა სთქვა შემდეგი საკულისხმიერო სიტყვები: „მხიარულება არ შეიძლება იქმნეს ზომაზედ მეტი, რადგანაც ის ყოველთვის წარმოსდგება კეთილისაგან; პირიქით, მწუხარება შეიძლება უზომო, რადგანაც იმისი დასაბამი ბოროტებაა“. ეს სიტყვები კარგად უნდა ახსოვდეთ ყველას, ვისაც უნდა ბავშვების მხიარულება მოამწყვდიოს რომელიმე ფარგალში.

VII

კარგად რომ დაუკვირდეთ ჩვენებურს ბავშვებს, უფრო მოზრდილებს, შეატყობთ ხშირ დაღვრემილობას, ბუნდოვანად უყურებენ ისინი ცხოვრებას, რაღაც მწუხარე პესსიმიზმს შეუპყრია ისინი, ეს პესსიმიზმი ხშირად იწვევს განრისხებას და

ქართული ენის ინსტიტუტი

სიძულვილს იმისას, რაც ყმაწვილს გარს არტყია, ის გრძნობს უძლურებას შესცვალოს საზოგადოებრივი პირობები და რჩება ბუნდოვანი, დაღვრემილი და გამხრწნელი დანალექი ბავშვის ხასიათში და, როგორც ნამდვილად შენიშნულია, ყმაწვილი სრულიად მოკლებული ხდება ცხოველ-მხიარულებას, ბრწყინვალე „ელნიურ“ შეხედულობას ცხოვრებაზე, სიცოცხლის, თავის თავისა, თავისი ინტერესისა და მომავლისადმი სიყვარულს.

რა განსხვავებაა ამ მხრით ჩვენსა და ინგლისელ ბავშვებს შორის. მხიარულ, მუდამ მოცინარ, ცხოველ-მხიარულ ინგლისელ ყმაწვილს სახეზე უწერია ბედნიერება თავისი არსებობით, ძალღონე უდულთ და იმედით სავსენი არიან უსათუოდ ბედნიერ მომავალზე.

რამდენს ზრუნავენ ინგლისელები მისთვის, რომ აღზარდონ ცხოველ-მხიარული ბავშვები, გაამხნეონ და გაამხიარულონ ისინი! ისინი იგონებენ სამხიარულო ვასართობებს, სამხიარულო სათამაშოებს, აძლევენ ხელში ბავშვებს სამხიარულო შინაარსის სურათებიან წიგნებს, იმდენად სამხიარულოს, რომ ზოგი „სერიოზულ“ პედაგოგების შეხედულებით, უაზროც არის; ისინი ყოველის ღონის ძიებით ცდილობენ მხარი დაუჭირონ ბავშვის სიცილ-მხიარულობას, მასთან საფუძველიანადაც ჰფიქრობენ, რომ ყველა ეს სრულიად არ შეუშლის ხელს რომ ბოლოს ამ ბავშვებიდან საქმის მოყვარე და სერიოზული ადამიანები გახდნენ. რასაკვირველია, როგორც ყველგან, ინგლისშიაც არიან მშობლები და პედაგოგები, როგორც გამოჩინებისნი, რომელიც ცდილობენ შთააგონონ ბავშვებს სერიოზობა, მაგრამ, როგორც გამოჩინებისნი ისინი ჰქრებიან საზოგადო აუარე-

ბელ გონიერ მშობელთა და აღზარდელთა მასსაში, რომელიც დიდს მნიშვნელობას აძლევს ბავშვების საღ სიცილს.

VIII

ურიცხვი დაკვირვება გვიმტკიცებს, რომ დაღვრემილება და თავის დატყვევება ხელს უწყობს განცალკევებას, ამ უკანასკნელს კი მოჰყვება ფარული ბიწიერება, რაც არღვევს სხეულს, ტვინს და ნებას და რომლის გადაჩვევას ცდილობენ ყოველგვარი ფიზიკური თამაშობით, პედაგოგიურ-საექიმო დარიგებით, გონებრივი და ფიზიკური შრომით, მაგრამ ამგვარი წამლობა ხშირად ამაოა. მაშინ, როდესაც უფრო ადვილი იქნებოდა, ბევრს შემთხვევაში მაინც, გაეთხილებინათ ამ საშინელი სენის მოგლენა ბავშვებში ცხოველ-სიმხიარულის განვითარებით, საღ სიცილისადმი მისწრაფების შეკავებით.

ამნაირად მხიარული სულის შეკავება ბავშვებში და ხშირი გულწრფელი სიცილი ერთი საუკეთესო ჰიგიენიური საშუალებათაგანია. სამწუხაროდ ჯერ კიდევ არიან ისეთი პედაგოგები, რომლებიც სულ სხვა აზრისანი არიან; იმათი შეხედულებით ბავშვი, რომელსაც სიცილი უყვარს, გასაკიცხია.

სანამდის მიდის ხანდახან ეს ცრუ შეხედულება ბავშვების „სერიოზობის“ შესახებ, გვიჩვენებს, სხვათა შორის, შემდეგი ფაქტები: ზოგი პედაგოგები ცდილობენ განდევნონ ბავშვის ცხოვრებიდან კარიკატურული, სასაცილო სურათები, რომელზედაც მხეცებია გამოხატული სასაცილოდ. ერთმა ამგვარმა პედაგოგთაგანმა კურდღლის სურათის შესახებ, რომელიც ქოლგით ხელში მისეირნობდა მინდვრად, სთქვა: ამისთანა სურათები, შემცდარ ცნებებს აწვდის ბავშვს, რო-

მელსაც მართლა ეგონება ვითომ კურდ-
ღლები ქოლგით დასეირნობენო. ამ მო-
საზრებით, რასაკვირველია, უნდა განდევ-
ნილი იქნას ზღაპრებიც, მაგალითად
„ჩექმებიანი კატა“, რადგანაც ბავშვს
ეგონება ვითომ კატები მართლა ჩექმებით
დადიანო.

ამისთანა პედაგოგები, როცა პირველ-
დაწყებით სწავლების დროს იცავენ სე-
რიოზობას, როცა ცდილობენ ბუნებით
მხიარული, უზრუნველი ბავშვები სერიო-
ზულ ჭაბუკებად გახადონ, საქმით იმათგან
ჰქმნიან სუსტს, მოწყენილს, დაღვრემილს,
ავადმყოფს და მუდამ უკმაყოფილო ბავშ-
ვებს. იბადება საკითხი—რა უფრო სასი-
აღმომწონია: ბავშვი აღიზარდოს ჯანსაღი და
მხიარული, თუ სუსტი, მაგრამ სერიოზუ-
ლი არსება?

IX

ერთი საშვალებათაგანი, რომლითაც
შეიძლება დავეხმაროთ ბავშვებს სიცი-
ლის და მხიარულობის გამოწვევაში, თუ-
გინდ ხელოვნურადაც, — არის საბავშვო
გასართობები.

სამწუხაროდ, უკანასკნელ ხანებში უფ-
რო მეტს ყურადღებას აქცევენ, რომ
ბავშვების გასართობები სასარგებლო იყოს
ბავშვის გონებისათვის, უფართოებდეს
მას ცოდნას, უფითარებდეს მხატვრულ
გრძნობას, ვიდრე იმას, რომ მართლა
გაართონ ბავშვები, გაამხიარულონ ისინი:
ამასთან ასეთი საბავშვო სასაცილო სათა-
მაშობები და გასართობები ძლიერ ცოტა
გვაქვს. მაშინ, როდესაც სულ მცირე რამ
არის საჭირო, რომ გაამხიარულო და
გააცირო ბავშვი! შეხედეთ ჯანსაღ ბავშ-
ვებს, როცა ისინი ბურთსა თამაშობენ:
როგორი სიცოცხლით სავსე მხიარულება
იხატება იმათ სახეზე, როცა ესა თუ ის
მოთამაშე იძლევა სიცილის საბაბს! რო-

გორ გულწრფელად ხარხარობენ ისინი.
საჭირო არ არის არც ექიმი და არც
პსიხოლოგი იმის დასამტკიცებლად, რომ
სიცილი მარგებელია: ეს აშკარად სჩანს
ბავშვების სახეზე, სჩანს იმათ სულიერ
მდგომარეობაზე, ალტაცებაზე.

იმ გასართობთა შორის, რომელსაც
შეუძლია გამოიწვიოს ბავშვებში სიცილი,
თვალსაჩინო ადგილი უკავია კითხვას.
მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი სა-
ბავშვო მწერლობა ან სრულიად მოკლე-
ბულია იუმორისტიკულ ნაწარმოებს, ან
მეტად მცირე მასალას იძლევა. ბავშვს,
რომელსაც წერა-კითხვა შეუსწავლია, აჩე-
ჩებენ ხელში უსათუოდ ისეთს წიგნებს,
რომელიც იძლევა რამე ცნობებს, აცნობს
ბავშვებს ბუნების მეტყველებას, ფიზი-
კურ მოვლენებს, მის გარშემო ცხოვრებას
და სხ. ისეთი წიგნები, რომელიც ამის-
თანა ცნობებს არ შეიცავს, უვარგისად
მიაჩნიათ ბავშვებისათვის.

საბავშვო წიგნებმაო, — ამბობენ სერიო-
ზობის მომხრენი, — უნდა ზნეობრივად
აღამაღლონ ბავშვის გრძნობები და ჩა-
უნერგონ სიყვარული სიმშვენიერისადმი,
კეთილშობილურ, მაღალ მხატვრობისად-
მი, იმათ ხელი უნდა შეუწყონ ხასიათისა
და რწმენის შემუშავებას, იმათში ჭაბუკ
მკითხველმა უნდა იპოვოს დაკვირვება
აღამიანთა ცხოვრებისადმი, ბუნებისადმი,
უნდა გაეცნოს ხალხის წარსულ და აწმ-
ყო ცხოვრებას და სხ ყველა ეს, რასაკ-
ვირველია, სრულიად მართალია. მაგრამ
ამ გვარ წიგნებთან ერთად, ჩვენი სურ-
ვილია დავინახოთ თითოეული ჭაბუკი
მკითხველის ხელში სასიხარულო ხასიათის
წიგნებიც, რომელიც არ მისდევს ასეთს
მაღალს მიზანს, არამედ რომლის დანაშ-
ნულებაც იქნება ბავშვებში მხიარულების
გამოწვევა, კარგი და სამხიარულო სიცი-

ლის მოგვრა, მაგრამ იუმორისტიული მოთხრობებისა და საბავშვო ლექსების მოწინააღმდეგენი არიან ბევრი პედაგოგები და quassi-კრიტიკოსები საბავშვო ლიტერატურისა, ისინი ხშირად მთელს აურზაურს ასტეხენ ხოლმე და მოითხოვენ ყველა ამგვარი წიგნების, როგორც მკვნიტელის და დამღუპველის მოსპობას.

უაზროდ არ შეღნიშნავს ი. ნ. პოტაპენკოს: „ჩვენ ვცხოვრობთ დაღვრემილს მხარეში, სადაც ცა მოღრუბლულია და ბუნებაც ღარიბი ფერადებით, და არავის ისეთი მოთხოვნილება სიცილისა არ აქვს, როგორც ჩვენ“, ჩვენის პირადი რწმენითა და შეხედულებით ჩვენს ბავშვებში ეს მოთხოვნილება უფრო მეტია, ყიდრე მოზრდილებში და მძიმე ცოდვას იღებენ თავის თავზე ის პედაგოგები, რომლებიც

ჰვიქრობენ ამ მოზოვნისების ჩაჰკრობას. ასეთსავე ცოდვას სჩადიან ის კრიტიკოსები და რეცენზენტები, რომლებიც ასე ბეჯითად ცდილობენ მიწასთან გაასწორონ ისეთი საბავშვო წიგნები, რომელსაც იუმორისტიული თხზულების ხასიათი აქვს, ან ისეთი საბავშვო გასართობები, რომელსაც მიზნად აქვს მხოლოდ გართობა და გამხიარულება ბავშვისა სხვა არაფერი.

„მხიარულობა და გართობა იმდენადვე საჭიროა მოზარდ თაობისათვის, როგორც სმა-ჭამა, ამაზეა დამოკიდებული მათი ჯანის სიმთელე“,—ამბობს ლიუტერი. იშვიათად თუ სადმე მოიპოვება ისეთი გონიერი ექიმი, ან გამოცდილი აღმზრდელი, რომელიც არ დაეთანხმება ლიუტერის აზრს ამ საქმეში.

ლ. ბოცვაძე.

სწავლა-აღზრდის საქმე საქართველოში

ძველ დროიდან (IV ს.) მ-XVIII საუკუნის დასასრულამდე. *)

II

სკოლები საქართველოში X—XIII საუკუნეებში და აწახთან გავლენა.

არა სკოლებ ლექსთა წერაზე „რაციონალურად“ იყო დაყენებული საქართველოს სკოლებში ხელაფნური წერის (კალიგრაფიის), მხატვრობის, ჭამილეტიკის, სამშობლო ისტორიის, და გრამატიკა-დეკლამაციის სწავლებაც.

ნათქვამი შეგვიძლია დავადსტურით კონკრეტულ მაკალითებით.

ამ საუკუნეებიდან (X—XIII) დაჩქინილი ხელთაწერები მრავლად არიან დასურათებული და მოქარგული სხვა-და-სხვა სვეულებით და სიმბოლიურ ხასხებით და კონტურებით. ევ-

თიმე—გიორგი—იოანე ჯერ კიდევ სსკოლო სკამებიდან დიდად დახელაფნებული იყვნენ ხატვა—მხატვრობაში და ხელაფნურ წერაში 1).

ეკთიმეს დრფსვე, გიორგი მთაწმინდელის სიტყვით, ცხოვრობდა ათწმში „ვანმე თეფანე ხუტესი—კაცი ფრიად სწავლული და ხელაფნებით მწკრადი წიგნთა... რამელს ათას

1) იხ. А. Цагарели—„катал. рукоп. крестн. монаст.“ № 25, прим I; აგრეთვე გიორგი—ეკთიმეს „ცხოვრებანი“.

ხუთასისა დრატკნისა უწერნია წიგნნი მონასტრისანი“¹⁾. როგორც კალიგრაფნი ცნობილნი არიან აგრეთვე დავით ჯიბის ძე²⁾, ზაქარია ვალაშკერტელი³⁾, პეტრე ხუცესი⁴⁾, სიმონ-შავი, იოვანე ჩირაძე, ხუცეს-მონაზონი ეგსტრატო თეოფილე, მიხეილ, დაგაღისონელი და სხ.⁵⁾.

ცნობებს სამშობლო ისტორიის სწავლების შესახებ ჩვენ ვხვდებით მადლაშვილის სახარების წარწერებში, რომელიც მოყვანილი აქვს ბ-ნ მ. ჯანაშვილს თავის „საქართველოს ისტორიაში“ (წ. I.) „მე, — სწერს მთავრებისკაზისი კირილე დონაური (XIII), — გადავწერინე კაკის წმინდა ბაბაბარის მღვდელს, იასე ქიტაშვილს და ათ-თორმეტთა მოწაფეთა მისთა სახარება და სხვა წიგნნი და წარგვზავნე საუღრთა, მონასტერთა და შვიდთა სასწავლებელთა და ვუბრძასე სწავლებად: სჯული ჭეშმარიტი და ფილოსოფოსება, მამათა ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება და ცხოვრება აღვანისა“-ო⁶⁾.

1) ათონ ივერ. მონასტ. 1074 წ. ხელთნაწ. გვ. 57; დ. ბაქრაძე — ისტ. გვ. 250.
2) М. Джанашвили — „опис. рукоп. церк. муз. дух-а груз. епар.“ — кн. III, тифл. 1908 г. стр. 201 (№ 927 прим.).
3) იხ. „ქართ. მწერლობა“. წ. I (მერ. მე-X აუკუნემდლი) მ. ჯანაშვილისა. — თბილ. 1900 წ. გვ. 138.
4) „ათონ. ივერ. მონ. 1074 წ. ხელთნაწ. აღაპებით“ გვ. 223. —

5) იხ. Свѣд. в. I, ст. 75, 78, 79, 81, 84, 86, 45. ესენი ათონის მონასტრის კალიგრაფებია.

6) ეს ადგილი მოყვანილი აქვს ბ-ნ ზ. ედილს თავის სტატ. „ქართველების კვალი დაღესტანში“ (იხ. დროება“ 1909 წ. № 152 (11 ივლისის)).

რომ ჭომილეტიკა⁷⁾ — გრამმატიკა⁸⁾

7) როგორც მქადაგებელნი ცნობილნი არიან იოანე ტარიჭისძე (ანუ ტაიჭისძე), იოანე ხახული, წოდებული ოქროპირად, არსენი იყალთოელი, იოანე ბოლნელი და სხვები. მათ შორის უფრო ცნობილია თავისი ორიგინალური ქადაგებებით (მე-XI სარკ. დასაწყ.) იოანე ბოლნელი, რომლის ქადაგებათა კრებული (ხელთნაწერბ XI საუკ.) შენახულა ჩვენ დრომდღე თბილისის საეკლესიო მუზეუმში (იხ. Θ. Жордания — „опис. рукоп. церк. муз.“ кн I, стр. 150 (рукоп. № 144); А. Цагарели — „Свѣд.“ в. I, стр. 60—61; დ. ბაქრაძე — ისტ. — გვ. 250—251; А. Хахановъ — Очер. — в. II, стр. 316—17 съ примѣчан.)

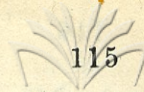
ღირს შესანიშნავია აგრეთვე მოწმობა ტიმოთე გაბაშვილისა, რომელიც თავის მოხილუა — „ში სწერს, რომ მან ათონის ივერიის მონასტრის წიგნთსაცავში იხილა მრავლად ძველი დროიდან დატულნი „წიგნნი ოშილია“-ო (იხ. „მოხილ. წმ. აღმოს. ადგ.“ გვ. 44).

8) იოანე პეტრიწი, ეფრემ მცირე, იოანე გრძწელისძე ცნობილნი არიან როგორც გრამმატიკოსნი. პეტრიწის გრამმატიკაც კი დაუწერია, რომელიც ჩვენ დრომდღე არ შენახულა, მარა ცნობა მის არსებობის და ღირსების შესახებ შეუნახავს ანტონ კათალ. თავის გრამმატიკაში („სიმეტრე“-ში) და „წყობილ-სიტ.“ § 731, გვ. 255—56). პროფ. ა. ცაგარელი ანტონ კათალიკოსის ჩვენების მიხედვით დაასკვნის — პეტრიწის გრამმატიკა დიდი ღირსებით უნდა ყოფილიყოს შემკულიო (იხ. А. Цагарели — „О грам. литер груз. яз.“ спб. 1873 г стр. 12—14, 106—107)

პეტრიწი პლ. იოსელიანის სიტყვით სცხოვრობდა 1170 წლ. მახლობლად, ხოლო ცაგარლის კი 1120 წლის — (ibid. стр. 106).

გრწელისძე-ზე იხილე „წყობ. — სიტ.“ § 698. დიდი რეფორმა შეიტანა მე-XII ს. საგრამა-

მჭერმეტყველობაც¹⁾ ისწავლებოდა ჩვენებურ სკოლებში ეს სწავლა იოანე ხახუელის, არსენ-იფლითელის, იოანე ბოლნელის, ეფრემ მცირის, იოანე პეტრიწის... მკაღითებიდან. მათ ზედმიწევნით სტოდნათ ევკლა ეს შეცნაურება—ხელფანება, რომლის საფუძველს—უნდა ვიფიქროთ—ისინი გაეცნენ ჯერ კიდევ ემაწვილობაში ჩვენებურ დაბალ სკოლებში.

როგორც პრაქტიკულად მომქმედთ სასკოლო საქმეებში—დიდი ღვაწლი მიუძღვისთ სამშობლოს წინაშე დავით აღმაშენებელამდე—წმ. ევთიმეს და გიორგი მთაწმინდელს; დავით აღმაშენებლის და თამარის მეფობის დროს კი: იოანე ტარიჭისძეს, არსენი იფლითელს, იოანე პეტრიწის, გიორგი ბეკს, გიორგი და ანტონი ჭყონდიდლებს და სხ.

ტიკო კანონებში იოანეს (პეტრიწ. მოწაფემ ეფრემ მცირემ (1089—1136), რომელმაც პირველად ქართულ მწერლობაში შემოიღო გარკვეული კანონი სასვენ ნიშნების ხმარებისა (Употребление знаковъ препинанія) (იხ. „ზრონ“ ნ. I, გვ. 215, 220; Цагарели—, „свѣд. в. I, стр. 61—2). ეფრემამდი კი ჩვენში, როგორც სხვა ერთა შორისაც, ხშირად უინტერპუნქციოთ (interpunctia) და სიტყვებს გაუყოფელად (scriptio continua) სწვრდენ, (მაგალითი იხ. ა. ცაგარლის სტატიაში: „Памятники груз. стар. въ св. зем. и на синаѣ“ въ „палест.“ сбортн-ѣ т. IV, в. I, сиб. 1888 г. стр. 158, 160, 192—იქ პოტოტიპიურად გადაღებული ძველ ქართულ წერის პალეოგრაფიული ნიმუშებია).

1) რომ დეკლამაცია—მჭერმეტყველობასაც აქცევდნენ ჩვენებურ სკოლებში შესაფერ ყურადღებას სწავლა იოანე პეტრიწის გრამმატიკიდან, სადაც, ანტონი კათალიკოსის სიტყვით, დიდი ადგილი ჰქონია დამოძლი თავის პროსოდის შესახებ (იხ ანტონის გრამმატიკა ხელნაწ. წერა-კითხ. საზოგად ; აგრეთვე Цагарели— 0 грам. литер.“ стр. 106—107).

წმ. ევთიმეს შესახებ მისი „ცხოვრებიდან“ ვტყობილობთ, რომ ის მეფე დავით კურაპალატის მოწვევით (ათონიდან) მოღვაწეობდა თავის სამშობლოში მთელ ათონიწლის განმავლობაში, ასწავლიდა თავის თანამემამულეთ ზნეობას და დასწავა მრავალი სკოლები და კახეთში მოწარმეობდა წმ. სტეფანეს სახელზე, სადაც შემდეგში სამონასტრო სკოლა მოთავსდა²⁾.

წმ. გიორგი მთაწმინდელის შესახებაც მისი ბიოგრაფი გვამცნებს: „და მოიწვია მეფე ბაგრატმ (IV) გიორგი, რომელმაც დაჰყო საქართველოში ხუთი წელი, სადაც ახალი სკოლები დაარსა და მრავალი საეკლესიო წესნი განმართა; ხოლო, დაბრუნდა რა უკან კონსტანტინოპოლს, შეიყვანა იქ 80 აბოლი ქართველთა ერმათაგანი, რომელნიც იმპერატორს კონსტანტინე XII დუკას შეჰკვდნა“³⁾. ამ 80 ერმათაგანი ზოგიერთები შემ-

2) საბინინი—, „საქართ სამოთხე“—გვ 416, 403—35.

3) საყურადღებოა აქ მოყვანილი გიორგის აღზრდის წეს-რიგი. 7 წლისა ის ტაძრის-ს დედათა მონასტერში გაგზავნეს სასწავლად. იქ დაჰყო პატარა გიორგიმ 3 წელი და იზრდებოდა თავის დის მონაზონ თეკლას ხელმძღვანელობით. 10 წლისას თევდორე (გიორგის სახელი ერისკაცობაში) ხახულის ღვთის-მშობლის ლავრაში გადაიყვანეს და იქ ცნობილ მასწავლებელს ილარიონ თუალელს მიაბარეს. ამ მონასტერშივე ამავე დროს სცხოვრობდენ გიორგის ბიძები სწავლული ბერები გიორგი და საბა. „და ილა რომა, —სწვრია ცხოვრებაში, — შეიწყნარა იგი (გიორგი), ვითარცა ღვთისაჲ მიერ მოცემული კეთილი შვილი, და **წმინდარების მიმართ და სათნოებისა წყრითად იყყო...** და გიორგიმ სწავლათაცა საეკლესიოთა და სამღვდლოთა... უმეტეს ყოველთა ჰასაკის სწორთა მისთასა წარებატა, და საგალობელნი იგი საწელიწდონი დ-

დგე „ზროფესორებად“ იყვნენ საქართველო-შივე ჩვენებურ „დიდ სკოლებში“—აკადემი-ებში.

რაც შეეხება იოანე ტარიჭისძეს— მხოლოდ ისდა ვიცით, რომ მან საბერძნეთიდან დაბრუნების შემდეგ, სიდაც ის სწავლობდა, დაარსა თავის სამშობლო კუთხეში სამცხე-საათაბაგოში რამოდენიმე სკოლა¹⁾.

არსენი იუდათოელი, იოანე ზეტრიწი, ჭეოხ-დიდლები—გიორგი და ანტონი და სხ. კი მოღვაწეობდნენ მაშინ, როდესაც ჩვენში უმაღ-ლესი სასწავლებლები დაარსდნენ.

შეწყობილებამანი იგი გალობითანი ყოველნივე მეყსა შინა ზეპირით დაისწავლნა... და ყოველ-ნივე საღმრთონი წერილნი ძტპლისა და ახლისა სჯულისა, რომელნი ოდენ ჩვენსა ენასა პოვნა, ყოველნივე კეთილად გულად იხუნა. ხოლო სწავლაჲ ბერძნული ისწავა ფერის ჯოჯიკის ძი-საგან. 2—3 წლ ხახულში ყოფნის შემდეგ გიორგი კონსტანტინოპოლს წაიყვანეს, სადაც მან 12 წელი დაჰყო. „და მიაბარეს იქა ყრამა იგი გიორგი კაცთა ფილოსოფოსთა და რიტორ-თა, ორითავე ცხოვრებითა შემკობილთა, არა ერისკაცთა, არამედ მონაზონთა და ღუთის მო-შიშთა და ყოველთა მიერ წამებულთა“. აქ გი-ორგი „მეცნიერულად“ განვითარდა და შემდეგ „გონება-გახსნილმა“ ახალგაზრდამ ყველა ქართ-ველთ საზღვარ გარეთელი მონასტრები მოიარა, იქაური წმ. მამები და სწავლულები „მოიკით-ხა“, რის შემდგომ „ტკბილსა მას უღელსა მონაზონებისასა ქედი თვისი მოუღრიკა“. იხ. „ათონ. ივერ. მონასტ 1074 წ. ხელთნაწ“ გვ. 287—293; აგრეთვე „საქარ. სამოთხე“ „ქართ. ცხ.“ წ. II, გვ 321; Brosset—„Hist. de la Geor.“ I, p. 340; ვახუშტი—„ისტ.“ გვ. 161 შენიშ 2 ბაქრაძესი).

¹ А. Хахановъ—„Оч“ в. II, стр. 316; „წყობ.—სიტ.“ § 762—3 გვ. 264) შენიშვნა 141 პლ. იოსელიანისა.

უმაღლესი სასწავლებელი ზირეკლად საქარ-თველოში გაიხსნა მეფე დავით აღმაშენებლის დროს (1089—1125); მანამდე კი, როგორც მე-X საუკუნემდისაც (რაც ზევით (I თავში) დავინახეთ), ქართველი ახალთაობა უმაღლესს სწავლა-განათლებას საბერძნეთში ღებულობ-და²⁾. წმ. იოანე და ევთიმეს ბიოგრაფიის გიორგი მთაწმინდელის სიტყვით ათონში მთ დროს 300 მეტი ახალგაზრდა ქართველი იყო საქართველოდან წამოსული სწავლა—განათლე-ბის მისაღებად. და მეტი ნაწილი ამ საუკუნის (XI) მწერალ-მოღვაწეთაგანი: იოანე გრძელიძე (გრძელისძე), ზაქარია მირდატის ძე, ბასილი ბაგრატიის ძე, ილარიონ თუაღელი (მოდგვარი და მასწავლებელი გიორგი მთაწმინდელისა), გიორგი ოფთისელი, არსენი (არა იუდათოე-ლი, არცა კათალიკოსი), იოანე ხახუღელი, სება თუხარელი და სხვები საბერძნეთში სწავლა-განათლებით აღჭურვილნი პარნი იყვნენ³⁾.

მეფე დავით აღმაშენებლის დროდან კი საქმე სულ სხვანაირად დატრიალდა და ქართ-ველი ახალთაობა უმაღლესს სწავლა-განათლე-ბას თავის სამშობლოშივე საქართველოში ეწა-ფება.

რას ხსიის და აგებულობის იყო ჩვენში უმა-ღლესი სასწავლებელი და რამდენად დიდი იყო მისი რიცხვი?

გარდა ბიზანტიის ზეგავლენისა საქართ-ველომ IX—XIII საუკუნეებში განიცადა არაბთა კულტურული გავლენაც, რომელმაც მეტად შესამჩნევა კვალი დატოვა ჩვენებურ

² იხ. ამის შესახებ იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის (XVII.) „ეპისტოლე“ ირაკლი I-მდი. („საქ. სასულ. მახარობ. მღ. გ. ხელიძის რედაქტ. 1866 წლ.; აგრეთვე მ ჯანაშვილის—„груз обители вѣн груз.“ стр. 17).

³ А. Пагарели—„евѣд.“ в. I, стр. 60—61; в. III, 267 стр.; „ქართ. ცხ.“ წ. II, გვ. 306; Хахановъ—„Оч.“ стр. 316—318 (в. II).

კულტურის აუგავება-აღმსრულებლის და კერძოდ კი სწავლა-აღზრდის განვითარების და სკოლების ორგანიზაციის (უფრო უმაღლესის) საქმეშია. და აი სწორედ ამიტომ სჭირდა მოკვლევად მანც კავითვალისწინოდ აქა არაბულ სკოლების აკებულება და სწავლა-აღზრდის წესრიგი მათში X—XIII საუკუნეებში.

დიდად მადლა იდგა სწავლა-განათლება არაბეთში IX—XIII საუკუნეებში. პოლიტიკურად ძლიერი „არაბისტანი“ კულტურულადც ჭეჭვდა ამ ხანში და ცხოველ-მოფიქვ სხივებით თავის ცივილიზაციის შუქს ჭეჭვდა და ასწრდებდა მთელ ევროპა-აზიის ხაზხთ და სსკლმწიფეებს ¹⁾. არაბეთში ღვთის-მეტყველების და ფილოსოფიის კარდა დიდ განვითარებაში იყო ასტრონომია ²⁾, იურისპრუდენცია, მათემატიკა ³⁾, რიტორიკა, მედიცინა ⁴⁾.

სპეციალური გამოკვლევა არაბულ მეცნიერებათა უფლებრივ სფეროში დიდ არაფრით არ ჩამოყვარდებან თავის დიქციებით რომის იურისტების ნაშრომთ სამეცნიერო (იურიდიულ) ლიტერატურაში. დიდად მადლა იდგა აგრეთვე არაბეთში ხელოვნება და ვაჭრობა-აღება-მცემაც ⁵⁾.

ასსიდეების დრცს მე-VIII საუკუნიდან) დიდ-ძალი ქალაქები არაბთა სამფლობელოში დამშვენებულ — დაღამაზებულ ივენენ ძვირფასი მეჩეთებით, მდიდარი ბაღებით, იშვიათი სსხსლეებით; სმაგალითო ახანებ-მადრევენბ-აუზებით, ვეებერთელა ხიდეებით, ქარვასლებით და არხებით. ისტორიკოს ვებერის სიტყვით ხალიფ ჭარუნა-ალ-რამიდის დრცს (780—809) ბაღდადში 10,000 მეჩეთი და 100,000 ბაღი იყო ⁶⁾.

1) მაგალითად ისპანიის სახალიფოს სატახტო ქალაქში კორდოვაში 17 უმაღლესი სასწავლებელი არსებობდა. იქ სწავლის მისაღებად მოდიოდნენ ევროპის სხვა-და-სხვა კუთხეებიდან. სხვათა შორის მეფე ოტტონ III-ს აღზრდელი ცნობილი ფრანგი მეცნიერი გერბერტი (შემდეგ პაპი სილვისტრო II) სწავლობდა კორდოვას უმაღლეს სასწავლებელში (იხ. „Всемир ист.“ Ф. Шлоссера.—спр. т II, 1869 г. стр. 361).

2) გარდა ძვირფას სპეციალურ გამოკვლევათა (ასტრონომიულ ტერმინებს, როგორცაა, მაგალითად: ზენიტი, ნადირი, აზიმუტი... ჩვენ პირველად ვხდებით არაბების ხელში) არაბებს მე-VII—IV საუკ. ჰქონდათ თარგმანნი თავის ენაზე ყველა დიდებულ ატრონომების თხზულებათა და, სხვათა შორის, პტოლომეოსის შესანიშნავ აღმაგებსაც. (იხ. „Энцикл слов“ Брокгауза — Ефрона — т. I (на букву ж) стр. 940—46).

3) ალგებრამ თავისი პირველსახე არაბების ხელში მიიღო. გომეტრიაშიც (უფრო ტრიგონომეტრიაში (სწავლება ხორდა—სინუსებზე)) დიდი განვითარება არაბეთში განიცადა. (ibidem).

4) საქეიმო მეცნიერებიდან არაბეთში დიდ აღყვავებაში იყო ფარმაკოლოგია და ქიმია. ანატომიაზე კი იქ ყურადღებაც არ მიუქცევიათ და ამის მიზეზი ყორანია, რომელიც ვიცით, სასტიკად უღკრძალავს მართლმორწმუნე მაჰმადიანებს აღმადიანის ტანის გაჭრას (ibid).

5) Вл. Череванский — „Миръ ислама и его пробужд“—ч. II, стр. 222.

6) არაბებმა (კორდოვის სახალიფოს) ამასთანავე პირველად მოიგონეს ქუჩის ფარნები, მოკირწყვლა შარა-გზისა, წყლის საათი და სხ.

რომ დიდად მალა იდგა ცივილიზაცია არაბთა, ეს ნათლად სჩანს, სხვათა შორის, იმ მოვლენიდანაც, რომ არაბულ ენიდან მრავალი ტერმინები და მთელი სიტყვებიც (უფრო ტენიურ ცნებების გამომხატველი) გადასულა ევროპა-აზიის თითქმის ყველა ერთა ლექსიკონში და დღემდის ხმარებაშია ამ უკანასკნელთა ხელში. ასეთია, მაგალითად, სიტყვები: მაღაზია, აღმირალი, გენერალი და სხ. (იხ. „Всеобщ ист.“ Георга Вебера. т. VI.—пер. Андреева.—Москва.—1887 г.; აგრეთვე Ф. Шлоссеръ—„Всемир. ист.“ II, стр. 353—362).

მარა სმაგალითთა კარგად არაბეთში სსსკო-
ლო საქმე იყო დაუენებული. არაბებს, როგორც
საზოგადოდ მაჭმადიანებს, ორი სხვის კოლა
ჭქონდა: დაბალი, რომელიც შეჩეთებთან იხ-
სნებოდა, და მაღალი ანუ აკადემიები, რომ-
ლებიც ქალაქებში არსებობდა. დაბალ სკოლებ-
ში სწავლიდნენ: კითხვას, წერას, ზირველ-
დაწვეებით (ელემენტარულ) ცნობას გრამტი-
კიდან, ლექსის წერას და ცოტად-თუ-ბევრად
დიხს შესანიშნავ ადგილებს უორანიდან ზეზი-
რად. დაბალ სსწავლებლიდან მოწა ეები 16—
20 წლისანი აკადემიაში გადადიოდნენ უმაღლეს
სწავლის მისაღებად. დიდი სასული ჭქონდათ
აკადემიებს ბადაღში, ბასრში, ბუხარში,
დამასკოში და სმარაგანში, სადაც ისინი ძვირ-
ფას სსასხლებში იუვნენ მოთავსებული. უმ-
თავრესი საგნები, რომლებსაც აკადემიაში გა-
დიოდნენ, იუვნენ შემდეგნი: ღვთისმეტყველება,
თილოროფია, იურისპრუდენცია, ლოდიკა, თი-
ლოლოგია, დიალექტიკა, შედიცინა. საბუნე-
ბისმეტყველო და ისტორიულ მეცნიერებათა
შესასწავლად ცაღვე სხეცაღვე ი სსწავლებ-
ლება არსებობდნენ. სწავლება-ც რდაცემას აკა-
დემიაში ზრექტიკული ხასიათი ჭქონდა და
შედიცინას და ჭიგეიანს სტუდენტები კლინი-
კა-ქსენანებში ეცნობდნენ. უმაღლეს სსწავ-
ლებლის სათავეში ერთი უფროსა დამასხუ-
რებული) ზროფესორთაგანი იღვა, რომელსაც
ჩაბარებული ჭქონდა „სკოლას“ მართვა-გამეუ-
ობა. თავისი აკებულობით არაბთა აკადემიები
მოგვაგონებენ ახლანდელ ინგლისის უნივერ-
სიტეტების კოლეჯებს¹⁾.

როგორც დაბალ სკოლების შესახებ საქარ-
თველოში (რახედაც ზეკით ვუჩვენეთ), არც
მაღალ სსწავლებლების ორგანიზაცია-აკებუ-
ლების შესახებაც მოგვაგონებს ჩვენ ჯერ-ჯე-
რობით პარლაპირი ისტორიული მოწმობა-
საბუთები²⁾. მაგრამ ისედაც აზრიორიულადაც
შეკვიძლია დამტკიცებით ვსთქვათ, რომ XI—
XII საუკ. ჩვენში უმაღლესი სსწავლებელი
არსებობდა. როგორც ვიცით, მეცხრე საუკუ-
ნის დასასრულიდან მე-XIII საუკ. ზირველ
შეოთხმდის საქართველოში კულტურა დიდად
მაღლა იღვა, უფრო კი დავით—თამარის მე-
ფობის დროს. სახელმწიფოს ცნოვების უო-
ველი მხარე ამ დროს დიდ განვითარებაში
იყო და, უეჭველიცაა, სწავლა-განათლებაც,
რომელმაც, წინახედელზე შედარებით, დიდი
რამ ნაბიჯი წასდკა წინ. და ნაბიჯი ეს,—
ჩვენის აზრით,—გამოიხატა უმაღლეს სსწავ-
ლებლის დაარსებაში ჩვენში.

ამასთანავე ვიცით დანამდვილებით, რომ
ამ ხანაში ქართველებს საზღვარ-გარედ ზეტ-
რიწოს მონასტერში (მაკედონიაში) ჭქონდათ
უმაღლესი სსწავლებელი³⁾. საკვირველი და
გაუგებარი იქნებოდა, რომ ქართველებს, რომ-
ლებიც ამ დროს დიდ კეთილდღეობას განიც-
დიდნ⁴⁾, თავის საშეოფში, თვით საქარ-
თველოშივე არ დაეარსებიათ უმაღლესი სსწავ-
ლებელი.

სხვაც რომ არა იუოს რა, ეს უკანსკელი
ფაქტი (ზეტრიწოს უმაღლესი სსწავლებლის არ-
სებობა) რამოდენაღმდე ამტკიცებს ჩვენს აზრს,

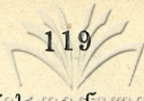
1) იხ. Веберъ - „Всеобщ ист“ т. VI, стр
457—9. არაბულ აკადემიებში სტუდენტ-პრო-
ფესორები ინტერნატში ცხოვრობდნენ. სწავლა
აკადემიაში უფასო იყო. ინახებოდა აკადემია
თვის მამულების შემოსავლით აკადემიებს დიდი
უძრავი ქონება (სახელმწიფო) ეძლეოდა დაარსე-
ბის დღიდანვე) და მეცენატთა უზვი შემოწირუ-
ლებით (იხ. ibid).

2) მხოლოდღა გარდმოცემაა.

3) Н. Марръ—„Іоаннь Петрицкій, гру-
зинскій неоплатон XI—XII в. спб. 1909 г.
(отдѣльный отт съкъ изъ запис. Вост. Отд.
Имп. Рус. археол об-а —т. XIX), стр.
2—4.

4) ეს დრო იყო საქართველოს ისტორიის
„ოქროს ხანა“.

რამ ქართველებს თვით საქართველოშივე ჰქონდათ უმაღლესი სასწავლებელი.

ჰეტრიწის მონასტერში უმაღლესი სასწავლებელი დაარსდა მე-XI საუკ. გასულს. იწოდებოდა იგი სემინარიად. მონასტრის წესდების § 31 ძალით სემინარიაში დაკანონებული იყო ეგვიპტე საგნების ქართულად სწავლება და ქართულის არა-მცოდნე პირთა მიღება იქ აღკრძალული იყო. ცნობილი ფილოსოფოსი იოანე ჰეტრიწი აქ სწავლობდა და ერთს დროს სემინარიის უფროსსაც ითვლებოდა¹). ქართულ

წყარების მიხედვით, გარდა იოანესა, ცნობილი არიან კიდევ ნიკოლა და თეოფანე ჰეტრიწელები²).

2—4. ამ სემინარიას ჩვენ ვთვლით უმაღლეს სასწავლებლად, ვინაიდან ძველად საშუალო სასწავლებელი არ არსებობდა, იყო მხოლოდ დაბალი და მაღალი სკოლა.

2) „ათონ ივერ. მონასტ. 1704 წ ხელთნაწ. აღაპებით“—გვ. 218, 237 და 253

სამ. ცოანის.

(შემდეგი იქნება.)

1) იხ. Н. Марр—„Иоан. Петр.“ стр.

ახალი მიმართულება პედაგოგიაში

უკანასკნელ წლებში საპედაგოგო მწერლობამ უცხოეთში და რუსეთშიაც შემოაყენა საგულისხმიერო საკითხი, რომელიც ეხება საზოგადოთ ბავშვების აღზრდას. რუსულს მწერლობაში ამ მხრით საყურადღებოა ბ-ნი სედოვის სტატიები В. В-ში სათაურით „დინამიური ფაქტორები აღზრდაში“ (№ 4, 1907 წ.) ეს სტატია ფრიად საყურადღებოა იმ პირთათვის, ვინც დაახლოვებულია ბავშვების სწავლა აღზრდის საქმესთან.

ეჭვს გარეშეა, რომ დღევანდელი მასწავლებლები სწავლა აღზრდის საქმეში იმდენს ცოდნას, დაკვირვებასვერ იჩენენ და ცოდნის საქმეში გამოყენებასაც ვერ ახერხებენ ისე, როგორც საჭიროა და სასურველი. მართალია ზოგმა კარგად იცის მრავალი „წმინდა ჭეშმარიტებანი“, რომელნიც მეცნიერებას შეუქმნია და შეუშინა, მაგრამ იმავე დროს ღრმად არ უფიქრდებოან ამ ჭეშმარიტებათა და ზერულე ეპყრობიან მათ.

ერთს „წმინდა ჭეშმარიტებას“—სედოვის პიტყვით ეკუთვნის ის დებულება, რომელსაც თავ-გამოდებით იცავდა რუსსო: „ბავშვის აღზრდა მისს ბუნებასთან უნდა იყოს შეთანხმებულია“.

ამ „წმინდა ჭეშმარიტების“ შესახებ თეორიულად კამათს არავინ დაიწყებს, მაგრამ საქმით კი იშვიათად სრულდება. საზოგადოთ სასკოლო სწავლა-განათლების მთელი საქმე, მცირე გამონაკლისით, ეთანხმება მოზრდილ ადამიანის და არა ბავშვის ბუნებას. დიდხანი არ არის მას აქეთ, როცა ერთს ადგილას უძრავად ჯდომის იდეალი გამეფებული იყო. ერთს ადგილას უძრავად ჯდომა, წიგნში ცქერა, ან მასწავლებლისკენ ყურება, მისი სიტყვების გამოუყოფებლად მოსმენა აუცილებელ საჭიროებას შეადგენდა სწავლის დროს. მოწაფის თვალსა და ყურს, სხეულისა და ხელ-ფეხის უძრავად, უნდა გაეცნო მის გარშემო არსებული ქვეყანა. ეგონათ, რომ ყოველგვარი მოძრაობა

გაკვეთილის დროს ხელს უშლის სწავლის საქმესაო.

სწორედ ეს სიმწვიდე და უმოძრაობა სრულიად არ შეეფერება ბავშვის ბუნებას. პირიქით 2 დან 10 წლამდის და შემდეგაც ბავშვების დამახასიათებელია მულმივი მოძრაობა, მოუსვენრობა, სირბილი, გადახტომა ხეზე აცოცვა, ჩამოვლება რისიმე, დამტვრევა, ხმაურობა, ყვირილი—ერთის სიტყვით კუნთების, მუსკულების მულმივი მოქმედება. თუ ნერვების ენერჯიას თავისუფალი გამოსავალი არ აქვს ხელფეხის მოძრაობით, იწყება დაუცხრომელი ყბედობა. ბელლმა დათვალა სიტყვები, წარმოთქმული 5 წლის ნორმალური ბავშვის მიერ ერთი დღის განმავლობაში და აღმოჩნდა 14.996. ერთი კვირის შემდეგ ეს ცდა გაიმეორეს მეორე უმცროსს ბავშვზე; იმან დღეში წარმოსთქვა 15.230 სიტყვა.

ეს მოძრაობა ბავშვის ბუნებისა თანდათან მეტს ყურადღებას იპყრობს პსიხოლოგებისა და პედაგოგების მიერ. ჯერჯერობით უმთავრესად თეორიულად ირკვევა საკითხი და იმის მიხედვით იწყება პრაქტიკულად მოწყობა სწავლა აღზრდისა, გარდაქმნა მისი მუნჯურ, გაშეშებულ მდგომარეობიდან „სტატისტიურადან“ მოძრავ მდგომარეობად, „დინამიურად“, რომელიც უჩვენებს ბავშვის მოძრაობის თავისუფალ გასავალს და სარგებლობს ამ მიდრეკილებით სწავლა-აღზრდის მიზნისათვის. ეს ახალი მიმართულება პედაგოგიაში.

ამ სტატიაში სედოვი აცნობს მკითხველს ამერიკელი პროფესორი ო'შის იდეებს, ო'ში მქადაგებელია ახალი სახარებისა „დინამიური აღზრდისა“. ახლად გამოცემულ წიგნში, რომელსაც სათაურად აქვს: „დინამიური ფაქტორები აღ-

ზრდაში“, ო'ში ხელმძღვანელობს ფიზიოლოგების და პსიხოლოგიების გამოკვლევით, არკვევს ბავშვის ბუნების სხვანაირობას და მასთან დაკავშირებით, სხვათა შორის, ამბობს თუ რამდენად უსაფუძვლოა ბევრი იმ მოთხოვნილებათაგანი, რომელსაც ბავშვებს ვუყენებთ და მასთან იძლევა რამდენსამე რჩევას „დინამიური“ აღზრდის დებულებითი სამუშაოს შესახებ.

მოთხოვნილება, რომ ბავშვი უძრავად იჯდეს გაკვეთილების დროს, გულისხმობს თავშეკავების ნიქს, როცა ბავშვს სურს თავისი სხეულის რომელიმე ნაწილი ამოძრავოს, გულისხმობს ნების საკმარისს სიმტკიცეს. ასეთი ნიქი კი მოზრდილ ადამიანს, აქვს, და სანამ ბავშვს უყურებდენ, როგორც მოზრდილ ადამიანს, ისეთს ადამიანს, რომელიც ცოტად თუ ბევრად შეიცავდა მოზრდილი ადამიანის ყველა თვისებებს, ასეთი მოთხოვნილება გასაგები იყო. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ბავშვი თუმცა იგივე ადამიანია, რასაკვირველია, მაგრამ სრულიად სხვაგვარი ადამიანია, ვიდრე მოზრდილი. უმთავრესი თვისება ბავშვისა არის მოძრაობითი მოქმედების სიჭარბე სხვა დანარჩენებთან ერთად. ბავშვი მუსკულებით ჭეჭიჭრას. თავის შესაკავებელი ნიქი ბავშვს ჯერჯერობით არ აქვს; იმას ძლიერ ადვილად იტაცებს თავისი გრძნობები და სურვილები. თითოეული შთაბეჭდილება მიქცეულია დამოუკიდებლად გამოიხატოს მოქმედებაში. შინაგანი ქვეყანა, საითყენაც შეიძლებაოდა მიმართვა, ბავშვს თითქმის არ აქვს, მოსთხოვეთ ბავშვს „ჩაუღრმავდეს თავის თავს“—გაჩუქდეს და წყნარად იჯდეს—და იმას ჩასთვლემავს. მოზრდილს შეუძლიან თავისი დრო აზროვნებაში გაატაროს, მაგრამ ბავშვისათვის კი უმოძრაოდ სიცოცხლე არ არის.

თავდაპირველად უმთავრესად ბავშვები სიამოვნების გულისათვის მოქმედებენ; ამ სიამოვნებას თვითონ მოქმედება ჰგვრის, როცა მაგალითად ბავშვები ჩაქუჩის ხმარებას შეეჩვევიან, ისინი უთავბოლოდ, უანგარიშოთ სცემენ ჩაქუჩს იატაკს, მაგიდას, სრულიად სახეში არ აქვსთ რაიმე განსაზღვრული მიზანი, ლურსმნის ჩაქედვა და სხ უბრძანეთ ბავშვს ლურსმნის ჩაქედვა, დაინახავთ, რომ იმას ჯერ კიდევ არ შეუძლია შეთანხმებულად, განსაზღვრულად მოქმედება. იმისი მუსკულეები, ამ განვითარების საფეხურზე, რაოდენადმე დამოუკიდებლობას და ინციპტუვას იჩენენ, ისინი ჯერ კიდევ არ გამხდარან ჰკუის მორჩილი მონა. მუსკულეების მოქმედება მხოლოდ დროს განმავლობაში ემორჩილება რომელიმე მოძრაობითს იდეას.

5—6 წლის ასაკის ბავშვს შედარებით უფრო ეხერხება რამდენიმე ხანს ყურის გდება, ან მოთხრობის წაკითხვა, ხატვა და თითქმის „გაკვეთილების სწავლა“. როცა 3—4 წლის ბავშვი ისმენს მოთხრობას მგელზე, დათვზე, ძალღზე; ის ამ ცხოველების მაგვარ მოძრაობას აკეთებს.

რამდენადაც ბავშვი წამოიზრდება, გაყმაწვილდება და შემდეგ დაქაბუკდება, იმდენად თანდათან განუვითარდება ნიჭი არ აჰყვეს წუთიერს იმპულსებს, შეიკავოს ისინი, „ჰფლობდეს თავის თავს“. ეს ნიჭი მოქმედების შეკავებისა გამოიხატება ცოდნაში მისცეს სხვა მიმართულება ენერჯიას, რომელიც წავიდოდა იმ მოქმედებისაკენ.

თავდაპირველად ბავშვი ჯერ მოქმედობს და შემდეგ ჰფიქრობს. განვითარების კვალობაზე ეს პროცესები უკუქცევითი თანდათანობით მოქმედებს. სხვანაირად არც კი შეიძლება. ბავშვს რომ

მოუფიქრებელ თვითნებითი მოქმედებიდან არ დაეწყოს მოძრაობა, ვერც ვერაფერი გამოცდილებას შეიძენდა, რომელიც საფუძვლად დაედებოდა გონიერს განზრახვას და საკონტროლო მოქმედებას.

ბავშვი თავის გარშემო ქვეყანას მოძრაობით ეცნობა. უძრავად ჯდომა ეწინააღმდეგება მის ბუნებასა და მოთხოვნილებას, ბავშვის მთელს არსებასაც დიდს ვნებას აყენებს. მის მაგიერ, რომ 5 წლის ბავშვმა ანბანის სწავლებას მიჰყოს ხელი, ის უნდა ეცნობოდეს ყვავილებს, ფრინველებს, ტყე და მინდვრებს; იმან უნდა ისწავლოს დანის, ხერხის და ჩაქუჩის ხმარება; ის უნდა მუშაობდეს ქვიშის გროვაში და თამაშობდეს თავის ამხანაგებთან, — ერთის სიტყვით ის უნდა მოქმედებდეს გონივრულის ხელმძღვანელობით და არა ზეპირობდეს თუთიყუშოვით მოქმედებას მოზორებულს სიტყვებსა და ფრაზებს.

ასეთი შეხედულება თანდათან იკიდებს ფეხს ახალი აღზრდის სისტემაში.

მოძრაობის სფერის სათანადო განვითარება კეთილად მოქმედებს გონების განვითარებაზედაც. პირიქით, მუსკულეების განვითარების შეჩერება ავნებს გონების განვითარებასაც. სიკვებზე, სისუფელზე თავს იჩენს მუსკულეების განვითარების ადრე შეჩერებაში. სუსტ გონებიანებთან სწავლებას სენგვინი მუსკულეებიდან იწყებდა და ატყობდა, რომ რამდენ წარმატებასაც იჩენენ სუსტგონებიანები მოძრაობითი ნიჭის გამოჩენაში, მით უფრო მეტი წარმატება ეტყობათ გონებით განვითარებაშიაც, „სტატური“ მეთოდით სენგვინი მცირე წარმატებასაც ვერასოდეს ვერ მიღწევდა.

ნათქვამის დასამტკიცებლად, შემიძლია დავუმატო, რომ ჩემს გამოცდილებაში რეგვინისა და არა ნორმალური ბავშვების სწავლების დროს, ვატყობდი კარგს

წარმატებას, მხოლოდ იმის გამო, რომ სწავლების დროს ფართოდ ვხმარობდი დინამიურ მეთოდს; ამისთანა ბავშვები გაკვეთილებზე ისე იქცეოდნენ, როგორც სურდათ: დგებოდნენ, დადიოდნენ კლასში, როცა სხვები ისხდნენ, მივიდოდნენ დაფასთან, სწერდნენ. . (ამისთანა მოწაფეები, მართალია, ცოტა მკვანდა).

ამ საკითხის გამორკვევამ იმ დასკვნამ დის მიიყვანა პსიხოლოგები, როგორც ფიზიოლოგები. ისინი ამტკიცებენ, რომ მუსკულების მოძრაობა საჭიროა ცხადი, გარკვეული და ქვეშაობითი წარმოდგენებითა მისაღებად დარწმუნო ქვეყნის შესახებ. მართა მხედველობითი და მსმენელობითი შთაბეჭდილებანი საკმარისი არ არიან. განა ბავშვს შეუძლიან ისე კარგად შეისწავლოს ძალი, რომელიც მხოლოდ უნახავს, როგორც ისე, როცა ის მასთან არის? მხედველობითი და მსმენელობითი შთაბეჭდილებანი მხოლოდ დამატებას შეადგენენ იმ ძირითადი შთაბეჭდილებისას. რომე - სავსე შეხებითა ვგრძნობთ.

მოდრებითი სიმუშაო, რომელიც, ამ სახით, იძლევა უფრო მეტს ცხადს წარმოდგენილებას გარეგან ქვეყნის შესახებ, ჭქმნის უფრო მეტს სჭინო ელემენტებს სულიერად გნვითარებასთვის.

„დინამიური აღზღის“ ახალი იდეა ჯერ კიდევ არ არის გავრცელებული და საქმეში გაქოყნებუთი, მგრაი მაინც თან და თან იკ დიბს ფ ხს სკოლებში.

პირველი ნაბჯი ამ საქმეში გადადგეს უფრო ელემენტარულმა სკოლებმა—საბავშვო ბაღებმა. ბევრან საბავშვო ბაღებში დიდს ყურადღებას აქცევენ ამშენებე მოქმედების ნიჭის განვითარებას. კარგი ბღი საშუალო ახვილად ხდება, აქ თამაშობის სახით სწარმოებს დომავალი ცხოვრებისათვის სა რო სერიოზული მუ-

შაობა. ბავშვს აძლევენ არა დანის დაწერილობას, არამედ თვითონ—დანას ხელში და ასწავლიან იმით მუშაობას. არ განსაზღვრავენ გეომეტრიული სხეულების ცნებებს, არამედ აცნობენ მათს „თვისებებს“. თამაშობის დროს, აძლევენ ბავშვებს გეომეტრიულ სხეულებს, როგორც მასალას სახლის ხუხულებების ასაგებად და სხ. მაგრამ თითქმის ამერიკელ საუკეთესო საბავშვო ბაღებშიაც ჯერ კიდევ ბევრია ძველებური „სტატიური“ ელემენტი.

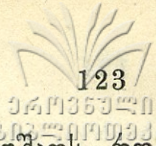
არითმეტიკასში—ამბობს ოში, ბავშვი მხოლოდ მაშინ შეიგნებს ნამდვილად ციფრების აზრს, როცა გამოცდილებით, თამაშობის დროს, ის ეჩვევა საგნების თვლას, თავისი სათამაშო ხუხულოების აგების დროს, აწონვას, გაზომვას და სხ.

წყრას ბავშვები უფრო სწრაფად სწავლობენ მაშინ, როცა მათ უნდათ თავის ძეგობრებთან წერილის მიწერა.

ამ იდეების მიხედვით და იმის გამო, რომ ყოველი ცოდნა ყველაზე უფრო ადვილად შეიძინება მაშინ, როცა მას საქმეში იყენებენ—ცნობილი ამერიკელი „კომიტეტი 10“, რომელმაც რევიზია მოახდინა სწავლების სისტემაში, წინ აღუდგა ესრედ წოდებულს „კომერცულს არითმეტიკას“ (დამატება არითმეტიკისა სავაჭრო ანგარიშზე). ეს „კომიტეტი“ უთითებდა იმაზე, თუ როგორ მშვენივრად და სწრაფად ითვისებენ მას კანტორებში მუშაობის დროს და რა უნაყოფოდ იკარგება აუარაბელი დრო მის შესასწავლად სკოლებში.

ყოველზე უფრო მედგრად ძველ „სტატიურ“ რეჟიმს ფესვი აქვს გადგმული საშულო სკოლებში, მუდმივი წესების შესწავლით, კარნახებით, რომელიც წარმოდგენს მასწავლებლების შეცდომებზე ნადირობას, და სხ.

„კომიტეტმა 10“ წარმოსთქვა წინააღმდეგი აზრი კარნახის შესახებ, რომელიც ეძლევა მოწაფეს არა იმიტომ, რომ მან წარმოსთქვას თავისი აზრი—თუ რა იცის და რასა ჰფიქრობს, არამედ იმიტომ, რომ დაგვანახვოს წიქის ცოდნა.

როგორც მოსალოდნელიც იყო ორში ბევრს ყურადღებას აქცევს ხელით შრომას, როგორც საშუალებას ფიზიკურად განვითარებისთვის, დაკვირვებისა და სინამდვილის გრძნობის აღსაზრდელად და სხ. ამასთან მისი შეხედულობა ამ საგნის შესახებ შემდეგში გამოიხატება: „უკეთესია მარტივს საქმეებს ცალკე არ ასწავლიდნენ, როგორც რაღაც დამაუჭიდებელს, არამედ უნდა ძსწავლიდნენ შეერთებულად, მთლიანად: აკეთონ რამე იმისთანა, რომელიც რისთვისმე საქაროა და სასარგებლო; უნდა რაიწყონ შედარებით მარტივი სამუშაოდან; არ უნდა შეჩერდნენ სამუშაოს ელემენტებზე, ასობებზე, სურათებზე, ხატვაზე, ან წერაზე. ასაკის მიხედვით—საჭიროა მოითხოვონ სინამდვილის გადიდება და სისუფთავეც.

ხელით შრომა, მოძრაობის სახით, ბავშვის ასაკისა და განვითარების მიხედვით, ნაკლებ ადგილს იჭერს. ნების ცენტრის სიმწიფეს ბავშვი 9—10 წლის ადრე ვერ აღწევს, ამიტომ ტყუილია ის ძალდატანება სკოლისა სისუფთავის შესახებ, რასაც საბავშვო ბაღებში და დასაწყის სკოლებში მოითხოვენ ხოლმე წერისა და სხვა სამუშაოს დროს. როცა დრო მოვა, უნდა მოვითხოვოთ სინამდვილე წერაშიაც, ხატვაშიაც და გამოთქმაშიაც; დაუდევრობას აქ ისეთის პატივით ვერ მოგვებურობით, როგორც მცარე ასაკში.

მკვლევარი ატყობს, რომ სკოლაში ძლიერ ბევრი ენერგია იხარჯება, ბავშვები იქანცებიან. დაქანცული ბავშვები ცუ-

დად ასრულებენ ისეთს სამუშაოს, როგორც წვრილად წერაჲ, ან კერვა, რვეულებსა თხვნიან მელანის წინწკლებით. ყველა ეს დაუდევრობის გამო კი არ მოსდით, რაშიაც ბრალსა სდებენ მოწაფეებს, არამედ მოქანცულობის, კოორდინაციური ნიჭის გამო. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ მუშაობაში წარმატება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ გულისყური არ მიდის მოქანცულობამდის. უკანასკნელი ოთხი-ხუთი წლის განმავლობაში ამერიკაში საგულისხმიერო ცდა სწავლობეს. სწავლის დღე პატარა ბავშვებისათვის ნახევრად შემოკლებულია, სჩანს, რომ ახალი რეჟიმით ბავშვები ერთი საათის განმავლობაში პატარა ჯგუფში იმდენსვე აკეთებენ, რამდენსაც 2—3 საათის განმავლობაში აკეთებდნენ ძველად; მეორე გამოკვლევით 1 1/2 საათში I კლასში და 2 1/2 ს. მე II-ში უფრო მეტს შედეგს აღწევდნენ, ვიდრე 4—5 საათით მეცადინეობის დროს ჩვეულებრივს სკოლაში. ბავშვები საშუალო ნიჭისანი იყვნენ, მაგრამ მასწავლებლები ადფრთფვანებულად მუშაობდნენ, ყოველი წუთი ნამდვილ საქმეს ხმარდებოდა, მასწავლებლები ბავშვებზე სიმპატიურს შთაბეჭდილებას ახდენდნენ და ეს კი კედლებზე ასობით გამოფენილ სურათებზედაც უკეთესია.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია შემდეგი შენიშვნა ორში; ამბობენ, რომ მასწავლებლები ხშირად განრისხებულნი არიან და ძალას ატანენ თავს, ვიდრე სხვა პროფესიის კაცებო. თუ ეს მართალია, ეს განსაკუთრებით ცუდია, რადგანაც მსგავსი გონებათა მიქცევა გადამდებია. თუ თქვენი ნერვები ცუდ მდგომარეობაშია, თუ თქვენთვის ძალდატანება პირი სახეზე, ხმაზე და მიხრა-მოხრაში გამოიხატება, თუ ჰყვირით, ილანძღებით, მაშინ

სხვებიც, ვისთანაც ერთობა გაქვს, უნებლიეთ ჰბაძვენ თქვენს მოძრაობას და მათი ნერვებიც იმავე მდგომარეობაში ჩავარდებიან, როგორც თქვენია. ზირაქი, კეთილშეიძობიან ადამიანთან ურთიერთობა გამშვიდებს თქვენც და მასაც. მასწავლებელმა ბავშვის სულში ჰარმონია უნდა შეიტანოს და არა მშლილობა, ამიტომ იმისი სულიც თავისუფალი უნდა იყოს ზრუნვისგან; ის ისეთს ზიარბებში უნდა იყოს ჩაუქნებელი, რომ არ იცოდეს მატერიალურა გაჭირება და მატერიალულობა, რომ შეძლება ჰქონდეს ადავსოს თავისი სული ზეგარდამსაღლით და მხნეობითი გავლენით, რასაც იძლევა დიდებული, მუდამ ცოცხალი ღიბრატურული ნაწარმობები, საუკეთესო მუსიკა, ნორმალური ცხოვრება და მხურვალე მონაწილეობა მასში.

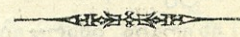
სწავლის საქმის ნორმალურად მოწყობის დროს, როგორც დავიწვებიდანა სჩანს, ძალდატანებით სამუშაო უმცროს კლასებში 15 წუთს არ უნდა აღემატებოდეს, უფროს კლასებში—25, შემდეგ 5 წუთით დასვენებისა, შეიძლება ხელახლად შეუდგნენ მუშაობას. მაგრამ გარდა მეცადინეობის შემწყვეტისა და დასვენებისა გაკვეთილებზე, საქირო კიდევ ერთი საგნის მეორე საგნით შეცვლა, რადგანაც ერთი და იმავე საგნით მეცადინეობა, ჰქანცავს მომეტებულად ნერვების განსაზღვრულ ცენტრებს მაშინ, როდესაც სხვები დასვენებულია, მაშასადამე, სხვა საგნებზე გადასვლის დროს, შესაძლებელია ენერჯის ახალი მოქცევა.

ლაბორატორული გამოკვლევა გვიჩვენებს, რომ ძალები მომეტებულის სიახლით დილის 7—12 საათამდის განიარჩვიან, ყველაზე უფრო საუკეთესო საათებია დილის 9-დან 11 საათამდის; სახელდობრ ეს დილის საათები უნდა მოხმარდეს სკოლაში უფრო ძნელ საგნებს. სა-

მეცადინო დროს შემოკლებით მოწაფეთარიცხვიც უნდა მინიმუმამდის შემცირებული იქნას და თითოეულს ჯგუფსაც ცალკე მასწავლებელი უნდა ჰყავდეს. როგორც მოწაფეთათვის, ისე მასწავლებლისთვისაც ერთგვანად საჭიროა სულის სიმხნევე და სიმხიარული, მოკლებული უფელგვარ შიშს, მომეტებულად, რომელიც ხელს უწყობს განების არა საჭირო ძალდატანებას.

ყველაფერი, ამბობს დასასრულ სელოვი—დამყარებულია რამოდენიმე მარტივ ჰემმარტებაზე. ნუ ამახინჯებთ ბავშვის ბუნებას. მიეცით შეძლება მოწაფეს იყვეს მუდამ მომქმედი, მხნე, ნუ აქრობთ მის ბუნებრივს ძალას, მიტომ, რომ ამით თქვენ შეაყენებთ ბავშვის ზრდას, არამედ კვალდაკვალ მიჰყევით მას, ისარგებლეთ იმით მისსავე სახიროდ. მიეცით ბავშვს თავდაპირველად ძლიერ მარტივი სამუშაო, მაგრამ შემდეგ გართულეთ, გადადით უფრო სრულსა და ნამდვილზე; ძლიერხვეთ მედგარი შრომა იმ ხნიდან, როცა გაჩნდება ნიჭი თავგამოდებით შრომისა, მაგრამ მოითხოვეთ მედგარი შრომა მხოლოდ იმ დროს განმავლობაში, რომელიც ნაყოფიერია ორგანიზმისათვის. ნება მიეცით მოწაფეს ყოველ დროს თავის თავად იყვნენ, მიეცით ცოდნა, როცა ის დროს შეეფერება, როცა ის აკმაყოფილებს მომწიფებულს საკითხებს, მაშინ თქვენ მისცემთ მოწაფეებს შეძლებას გამოცადონ სამხიარულო გრძობა ზრდისა და განვითარებისა, და ის დააფასებს სკოლას, შეიყვარებს მას და არა შეიძაგებს, როგორც ხშირად, ძლიერ ხშირად ეზიზღება ის ეხლა.

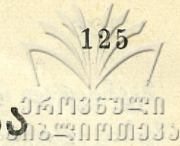
ლ. ბ—ძე.

ბუნების მეტყველება და ისტორია

რიკტის აზრი ისტორიის შესახებ

მე-XIX საუკუნემ მრავალ გვარი რთული და დაბნეული სამეცნიერო კითხვების დამუშავება, განმარტება და დაბოლოება უანდრძა მე-XX საუკუნის მეცნიერთ. მე-XIX საუკუნე მეცნიერული კვლევა-ძიება მეტად გართულ—გაძლიერდა. ძველი მეცნიერება დანაწილდა, დაიყო ათას-გვარ დარგებათ; თათბურულ მეცნიერულ დარგს თავისი ჭირისუფალი და მუშავი გაუჩნდა. მეცნიერული შრომის განაწილება თან და თან იზღებდა და ფართოვდებოდა. შედეგი ასეთი დანაწილებისა დაიდა. მეცნიერების უკანასკნელი მიზანი ის არის, რომ შეიგნოს ბუნების საიდუმლოებანი, შეიგნოს სხე იმ წეს-წყობილებისა, ჭრამბიისა, რომელიც მოფენილია დედამიწის ზურგზედ. ბუნება ძლიერ რთულია, რთულია მისი ცხოვრების კანონებიც, მასსადამე, რთულის შეგნება მშინ შეიძლება, როცა იგი დანაწილდება; როცა ცხადთ გვექნება წარმოდგენილი რთულის შემადგენელი მარტივი ნაწილები. მე-XIX ს. მეცნიერებამ ასეთი შრომა იკისრა; მან დაინაწილა ბუნების და მსოფლიო წესრიგის შესწავლა; შრომა განაწილებული იქმნა ათას გვარ მეცნიერულ დარგებს შორის. მაგრამ ამ რთული შრომის დროს აღმოჩნდა, რომ არსებული დარგებიც ვერ აუღიან მათ წილ ხვედრ შრომას და ამიტომ კიდევ საჭირო შეიქმნა მათი ნაწილებით დაყოფა; რა თქმა უნდა ხელ ჩართულმა მეცნიერულმა მუშაობამ დიდი ნაყოფი მოიტანა. მე-XIX ს. განმავლობაში შეგროვდა აუარებელი მასალა, თვალ უწვდენელი მეცნიერული ცნობები; მეცნიერებამ ბევრი რამ გამოსტუმრა მესაიდუმლო ბუნებას, მაგრამ ასეთი შრომა საკმარისი ვეღარ შეიქმნა. რამდენადაც წინ მიდის მეცნიერება, რამდენადაც მეტი მასალა ჭვრავდება, იმდენად

უფრო და უფრო თავსახინებ ხდება ერთი დიდი მოთხოვნილება. აუარებელი მასალა, შეგროვებული მრავალგვარ მეცნიერული დარგების მიერ, წარმოდგენს დაბნეულ, დაფანტულ სიმდიდრეს; საჭიროა ამ განძის თავის მოყრა, შეგროვება; ერთგვარი ცნობების შეგროვება, შეთავადრიგება და შეკავშირება. ბუნება რთულია,—მაგრამ ეს რთული წარმოდგენს—ერთ განუყოფელ მთელს, მასსადამე, ბუნების კანონებს, მის წესრიგს მხოლოდ მაშინ შევიგნებთ, როდესაც თავს მოვუერთო ჩვენს ცნობებს ბუნების შესახებ. მართლაც ამგვარი შრომა იკისრა მეცნიერებამ. შედეგი ასეთი მისწრაფებისა კი ის იყო, რომ გაჩნდა სინტეტიური მიმართულება მეცნიერებასა. ამ მიმართულების წყალობით შესაძლებელი შეიქმნა არა მარტო აღმოჩენა კანონებისა, დამოკიდებულების სხვა და სხვა დარგებს შორის, არამედ ცალკე მეცნიერულ დარგებშიაც. რა თქმა უნდა, მეცნიერული დარგების დახლოვებასთან ერთათ შესაძლებელი შეიქმნა ახალი საშუალების და კვლევა-ძიების გზების აღმოჩენაც. ასეთი სინტეტიური შრომა ხდება ბევრ მეცნიერულ დარგებში დღითიდღე. დიდებული იყო ბუნების მეტყველთა შრომა, დიდებულია მათი მოღვაწეობა დღეს. ბუნების მეტყველების მხნე, მრავალნაყოფიერი მუშაობის შედეგი ის იყო, რომ ამ მეცნიერებამ უბირვალეს ყოვლისა შეიძინა ძველ-მოსილი შრომისა და ძიების იარაღი, მეცნიერული მეთოდები. ბუნების მეტყველების მეთოდებმა ძლიერი გვლენა იქონია სხვა და სხვა მეცნიერულ დარგებზედაც. ჩემი მიზანია ამ მოკლე წერილში აღვნიშნო თუ რა გზას დაადგა მე XX ს. ისტორიული მეცნიერება. ისტორიულმა მეცნიერებამაც, როგორც სხვა

მეცნიერულ დარგებში, ძირიანთ იცვალა თავისი ელფერი მე-XIX ს. განმავლობაში. თუ ისტორია მე-XIX ს. ხსენებამდის თითქმის უღმარებელი კრებულს წარმოადგენდა, ამებისა და მეფეების ძველ-მოსილებს მეტს არაფერს მოგვითხრობდა, მე-XIX ს. დაწვეს იგი გადაიტანა ჭეშმარიტ მეცნიერებათ, ამახსნა შეიძინა თავისი მეცნიერული საზომი და სამუშაო ახალი. ამასთანავე მთელი მე-XIX ს. განმავლობაში ისტორიკოსებმა შეაგრძევეს ისეთი რთული მასალა, იმდენათ დრმათ და ვრცლათ შეიმუშავეს და გაითვალისწინეს კაცობრიობის წარსული, რომ თავის თავად დაიბადა კითხვა, შეიძლება თუ არა ისტორიული კანონების აღმოჩენა და შესაძლებელია თუ არა ისტორიის ჩარჩენა. მეცნიერების დარგთა შორის. ე. ი. მე-XIX ს. დამლევს და მე-XX ს. დასაწყისს აღიძრა კითხვა-შესაძლებელია თუ არა ისტორიული წარსულის შეკვება, და ისტორიკოსების ისეთივე მეცნიერული მეთოდებით და საშუალებებით შეიარაღება, როგორც მაგალითათ ბუნების მეტყველებაშია? ამ კითხვასთან ერთად განუყოფელათ აღიძრა მეორე საკითხიც, — შესაძლებელია მივალწით ვწინდა ისტორიულ ცოდნამდის თუ არა? რათქმა უნდა, რომ ეს ძლიერ მძიმე და რთული საკითხია და მასთან მეტად საუბრად დავიწყებ.

ზემო მოყვანილი კითხვები ანტიკრესებს გამოეჩინა ისტორიკოსებს და ფილოსოფიის წარმომადგენელთ დასვლეთ ეგრობაში. ერთი ასეთი ფილოსოფოსის აზრების გაცნობა ვიკისრეთ ამ წერებში. ჩვენი ქართული მწერლობა იმდენად დაშორებულია ასეთს საზოგადო კითხვებს, რომ მეტი არ იქნება მოკლეთ მაინც გავუცნოთ აწინდელი გერმანიის ფილოსოფიის წარმომადგებლის აზრებს. სხეში მუავს ცნობილი გერმანული ფილოსოფოსი ლენის რიკერტი. (N. Rickert) და მისი შესანიშნავი შრომა: „Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begru-

ffsbildung (Iwsite Nälfte, Tülingen und Leipzig—1897—1902) ¹). გ. რიკერტის შრომაში დიდი მოძრაობა გამოიწვია, როგორც ისტორიკოსების, აგრეთვე ფილოსოფოსთა შორისაც. უმთავრესი აზრები შემდეგ განმარტებული იქნა გ. რიკერტის მიერ ახალ შრომაში: „ისტორიის ფილოსოფია“ ²).

1894 წ. დაიბეჭდა ცნობილი გერმანული მეცნიერის ვინდელობანდის სიტყვა: „Naturwissenschaft und geschichte“ ³). ვინდელობანდს ამ მოკლე, მაგრამ ძლიერ ღრმა შინაარსიან შრომაში აზრად ქქონდა გაეთვალისწინებია თუ რა განსხვავება არსებობს ისტორიას და ბუნების მეტყველებაში, როგორც მეცნიერულ დარგებში. ვინდელობანდის აზრით მეცნიერების დანაწილებას, ანუ კლასიფიკაციას, აზრი და მნიშვნელობა მაშინ აქვს, როდესაც ჩვენ მხედველობაში მივიღებთ არა საგანს მეცნიერების კვლევა ძიებისას, არამედ—ჩვენს მხედველობას კვლევა ძიების და საგნის მეცნიერულად შეტანების შესახებ. ვინდელობანდი მეცნიერებას ანაწილებს ორ დარგთა შორის: ერთ დარგს უწოდებს ნომოკრაფიულ მეცნიერებას, მეორეს იდიოკრაფიულს. იდიოკრაფიული მეცნიერების მიზანია: აღმოაჩინოს საზოგადო კანონები, რომელსაც ემორჩილება სხვა და სხვა გვარი მოფლენანი; ნომოკრაფიული მეცნიერების მიზანი კი გამოიხატება იმაში, რომ ასწეროს, დაასურათოს განცალკევებული, კერძო მოფლენანი. ვინდელობანდის აზრი, შესახებ მეცნიერების კლასიფიკაციისა, მიიღო რიკერტმაც, მხოლოდ თავის მხრით რამოდენიმე ცვლი-

¹ იხ. რუსული თარგმანი О Границах естественно-исторического образования понятия, пер. А. Водена, с.-пб 1904 г.—თარგმანი მშვენიერია.

² იხ ძლიერ კარგი რუსული თარგმანი Рикертъ Философія исторіи

³ იხ. რუსული თარგმანი: Прелюдія, Виндельбандъ пер. С. Фракка.

ლებს და განმარტება შეიტანა ვინდელბანდის მისჯარებაში; რიკკერტის კლასიფიკაციით მეცნიერება ორგვარია. მეცნიერების ერთი დარგი ცდილობს დაამტკიცოს და შეიძინოს საზოგადო ცნებები. ასეთ საზოგადო ცნებებს იძიებს და აგროვებს მეცნიერება, რომლის მიზანია შეიგნოს ბუნება: ე. ი. საბუნებისმეტყველო მეცნიერება; მხოლოდ მეორე დარგი მეცნიერებისა ცდილობს: წარმოადგინოს, დაასურათოს კერძო ფაქტები; ვინაიდან კერძო ფაქტები, მოვლენანი ურცხვნი არიან, ეს მეორე დარგი მეცნიერების აუარებელ ფაქტებს შორის არჩევს მხოლოდ ისეთს, რომელსაც აქვს რაიმე ფასი და მნიშვნელობა, ე. ი. მეორე გვარი მეცნიერება შეესება: ადამიანის საზოგადოებას და მის ისტორიას. ვინდელბანდის აზრით ჩვენი მეცნიერება ორგვარია: 1) ისტორიული მეცნიერება (Geschichte); 2) მეცნიერება საბუნებისმეტყველო (Naturwissenschaft). რიკკერტის აზრითაც მეცნიერება ორგვარია: 1) Naturwissenschaft, ე. ი. ბუნების მეტყველება, 2) Kulturwissenschaft კულტურა; ე. ი. მეცნიერება კაცობრიობის კულტურისა და მისი განვითარების შესახებ¹⁾.

დი არ არსებობს, განაგრძობს რიკკერტის მასხადამე, თითოეულ მეცნიერულ დარგს აქვს თავისი გამოკვლევის და შეგნების საშუალება ე. ი. არის ორგვარი მეთოდი, ანუ მეცნიერული შეშეგნების გზა: საბუნებისმეტყველო და ისტორიული, ამ ორ მეთოდს შორის არის, როგორც გარეგანი, აგრეთვე შინაგანი განსხვავება. ვინაიდან მეცნიერების შეშეგნების გზა ორ სახის არის, განიჩევიც არი განსხვავებული მეცნიერება: ისტორია ე. ი. კულტურა და ბუნების მეტყველება. თუ ისტორია და ბუნების მეტყველება განიჩევი ერთი ერთ შორის, ცხადია უნდა გავითვალისწინოთ და ნათლათ წარმოვიდგინოთ, თუ რა გვარი განსხვავება არის ისტორიასა და ბუნებისმეტყველების შორის. ბუნებისმეტყველება მართალია იკვლევს და სწავლობს განცალკევებულ ფაქტებს და მოვლენებს, მაგრამ ფაქტების და მოვლენების სათითოდ შესწავლა არის მხოლოდ საშუალება ე. ი. ბუნების მეტყველება მრავალ გვარ განცალკევებულ ფაქტების, მოვლენათა და ინდივიდუუმების შესწავლის შემდეგ, ცდილობს ამ მოვლენებიდან კერძო თვისებების გამოიჩინოს. ბუნების მეტყველება უკუ ადებს ამ კერძო თვისებებს, რომლებიც წარმოადგენენ კუთვნილებას თითოეულის, ინდივიდური ფაქტების, მოვლენების და ზიარებისა და ასეთი შრომის შემდეგ ბუნების მეტყველი ცდილობს შეამუშაოს საზოგადო, საერთო ცნებები, მასხადამე ასტრუქციის, კერძო თვისებების განყენებით, ბუნების მეტყველი შექმნის საერთო ცნებებს. ისტორიკოსი კი სულ სხვა ნაირათ მუშაობს. ისტორია იკვლევს ინდივიდუალურს, სხვა და სხვა ფეროვანს, ისეთ მოვლენებს, რომლებიც მუდმივ იცვლებიან, ისეთ მოვლენებს, რომლებიც ერთი მეორეს სრულებით არა გვანან. მასხადამე, ისტორია ვერ შეიმუშავებს საზოგადო, სავალდებულო, საერთო ცნებებს. ისტორიაც თითქმის იძიებს და

¹⁾ იხ. რიკკერტის: *Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft*, 1899. დიდი უურადადების დიხსნი არიან დასახლებულ ავტორების გარდა შემდეგნი: *Bernheim Gebrüder der historischen Methode* 5, Auflage 1908 r. Ed. Megez—*Iur Theorie und Methodik d. geschichte*, არის რუსული თარგმანიც; *Xenopol—zur Logik d. geschichte histor. Ieitschz, Driffe Folge*, 6 B.—1909 წ. აგრეთვე შესანიშნავი შრომა *А. Чупрова—Очерки по теории статистики*, с.-пб. 1909 წ., თავი 1—*Науки номографическiя и науки идиографическiя*.

ჭმოუღობს კიდევ სკერთო სსზოგადო ცნებებს (die historische Begriffe), როგორც მაგალითად: ს. ფრანკეთის რეგულირება, გერმანული რეფორმაცია, მაგრამ თუ ჩუკვირდებით ამ ისტორიულ სსზოგადო ცნებებს, მიხედვებით, რომ მათი წარმოშობა სულ სხვა სახისაა, ვიდრე საბუნების-მეტყველო სსზოგადო ცნებები. ისტორიული სსზოგადო ცნებები შედეგია არა აბსტრაქციისა, არა განუხებული მსჯელობის, ე. ი. ისტორიული ცნებები შეიქმნენ არა კერძო თავისებობის გამოკლებით მოვლენებისაგან, არამედ სსზოგადო ცნებები ჩვენ შევქმნით მხოლოდ იმით, რომ შევკერეთ და შევკავშირეთ ერთგვარი ინდივიდუალური, ცალკე-ცალკე ყოფილი მოვლენები. ისტორიის და ბუნების მეტყველების განსხვავება, როგორც მეცნიერული დარგისა, აგრეთვე მათი კვლევა ძიების საშუალების, მეთოდების აღნიშნული თავისებობის გარდა, განიჩქვავ კიდევ შემდეგით: საბუნების-მეტყველო კვლევა ძიების და გამოკვლევის მასალას, სრულიად გვაძლევს ბუნებას, საბუნების-მეტყველო მასალა სავსებით და ვრცლად გვაქვს მოცემული ყოველთვის, ამას გარდა თვით მასალის თავისებობა ბუნებით არის შექმნილი და გადმოცემული. ისტორიას კი მასალა ასეთი სივრცით და სავსებით მიცემული არა აქვს. ამას გარდა ბუნების მეტყველება გამოსაკვლევ მასალას გვაძლევს ზირდაზირ; მხოლოდ ისტორიას სელ ქვეით აქვს მასალა ძლიერ ნაკლები, მასალა ეძლევა არა ზირდაზირ, არამედ უნდა მოსძებნოს ადვდინის მასალა; სიძნელე იმაში გამოიხატება, რომ ისტორიამ უნდა ადვდინის მასალა, მასალის ადვდენა კი შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ისტორიულ მოვლენებს შემდეგ დარჩა რაიმე კვალი, ნაშთი. მიუხედავად ასეთი ძირითადი განსჯავებისა, ისტორია მეცნიერებაა; მხოლოდ მისი ძირითადი ცნება—არის ცნება არა სსზოგადო, სკერთო, არამედ ცნება, შეგნება

კერძოსი, ინდივიდუალურის; ესე იგი არის შეგნება ისეთი კერძო მოვლენისა, რომელიც არსებობდა, ეკუთვნოდა წარსულს. თუ ისტორიას, როგორც მეცნიერებას აქვს თავისი კერძო, ინდივიდუალური ცნება, მაშ რა გზათ, რის შემწეობით ვცდით და ვიძინთ ჩვენ, ისტორიკოსები, ასეთს ცნებებს: ერთათ ერთი საშუალება და სსზომი აქვს ისტორიას,—ერთათ ერთი საფასი აქვს მას: ზნეობრივი სსზომი; ე. ი. ჩვენ ყოველთვის ვცდილობთ ზნეობრივი სასწორით ავსწინეთ ისტორიული ცნების ფასი, მაშასადამე გარდა ზნეობრივი სსზომისა ისტორიას სხვა საშუალება თავისი ცნებათა შესაქმნელათ არა აქვს.

ისტორიას, როგორც მეცნიერებას აქვს მიწინააღმდეგების უკანასკნელი მიზანი: ასეთი უკანასკნელი მიზანი ისტორიისა: მიადწინის უზენაესს, უმაღლეს ზნეობრივ ღირებულებას, უზენაესს ზნეობრივ საფასს; ასეთი უმაღლესი ისტორიული ღირებულება, მასთანავე სკერთოთ მადებელი ღირებულებას წარმოადგენს: ცნება კულტურა. თუ ასეთი ცნება კულტურა არ ექნა ისტორიას, როგორც უზენაესი საფასი, შეუძლებელია ისტორიამ გაიზავლიწინოს ხალხის განვითარების თავა ან ბოლო. თუ ჩვენ მოვიზიდებთ ისტორიული განვითარების განხილვის გამოხატვას დარწმუნებული უნდა ვიქნეთ, რომ ასეთ განხილვას ჩვენ ვერ გამოვაყვანთ, თუ ჩუკვირდები და შევასწავლათ მხოლოდ ასიოდე ზრცესს, თრადე ხალხის ისტორიულ განვითარებას, ცხადია აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს შესწავლა და შედარება მრავალი ისტორიული განვითარების ზრცესებისა; ე. ი. უნდა შევასწავლო არა ერთი ხალხის განვითარების ისტორია, არამედ რამოდენიმეს, მაგრამ უნდა ვიქნათ მხედველობაში, რომ მხოლოდ მაშინ შევქმნით განხილვის ისტორიული განვითარებისა, თუ შევასწავლათ ისტორიულ ზრცესს კულტურულ ხალხისა; კულტურულ ხალხის რიცხვი ძლიერ მცო-

რეა, მაშასადამე შედარება კულტურული მრავალსახეობის შეუძლებლათ ხდება; აქედან ნათლათ სჩანს, რომ ხალხის განვითარების საერთო, სყოველთაო სავალდებულო კანონების აღმოჩენა შეუძლებელია. დიდი შეცდომაა, განმარტების რიკვერტი—ვისაც ჰგონია, რომ ისტორიის შეუძლია აღმოაჩინოს ისეთივე სავალდებულო კანონები, როგორც ეს შესაძლებელია ბუნების მეტყველებაში. თუ ისტორია ვერ აღმოაჩენს საზოგადო, სავალდებულო კანონებს, მაშინ რა გზას უნდა დაადგეს ისტორიული კვლევა; ისტორიკოსის ვალდებულებაა—აღმოაჩინოს კვშირი და დამოკიდებულება კერძო მფულებათა შორის; დაუკავშიროს მფულებები, რომლებიც გარკვევით დამოუკიდებელი არიან. ბუნების მეტყველება სულ სხვა გვარ გზას ადგია; ბუნების მეტყველს არაფრათ მიანიია ზნეობრივი საზომია; ზნეობრივ დირებულებას მისთვის არავითარი წინმსვლელობა არ აქვს. ბუნების მეტყველი სულ სხვა მისწრაფებით არის გამსჭვალული: მას აინტერესებს თუ რამდენად მომზადებულია ორგანიზმი და რა ძალდონის ზატრონია, რომ არ დაიღუბოს და გადარჩეს არსებობისათვის ბრძოლის ველზედ. ამას გარდა ბუნების მეტყველი იკვლევს ისეთს კანონებს, რომლებსაც აქვს სავალდებულო, საზოგადო დირებულება; საზოგადო საბუნების-მეტყველო კანონს კიდევ ის თვისება აქვს, რომ მისი შემწეობით ბუნების მეტყველს შეუძლია ახსნას კერძო მფულებები, კერძო, ინდივიდუალური თვისებები. ისტორიკოსმა რომ მოძებნოს ასეთი საერთო კანონი, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ ამით იგი ვერ ახსნის კერძო

ისტორიულ მფულებებს. განსვავკის კიდევ იმაში გამოიხატება, რომ ბუნების მეტყველს საშუალება აქვს მიჭმართოს ხელფურ ცდას; გამოსცადოს თითოეული ბუნების მფულებანი, ისტორიკოსი კი მფულებულია ასეთ საშუალების ცდას, ისტორიული მფულებანის ხელფურად გამოცდა შეუძლებელია. მაშასადამე, დასკვნის თავის აზრს რიკვერტი:—ბუნების-მეტყველება ისეთი მეცნიერებაა, რომელიც ცდილობს განეყნებული აზროვნობას შემწეობით, ანუ ასტრუქციის ძალით, განცალკევებულს, კერძო მფულებებში აღმოაჩინოს საზოგადო კანონები, რომელსაც აუცილებლათ ემოწილებება ბუნებას; მხალოდ ისტორია კერძო მფულებების აღწერით, შემუშავებით, მათი ურთიერთ შორის დაკავშირებით ცდილობს შეისწავლოს განცალკევებული, ინდივიდუალური მფულებანი და შემთხვევანი, რომლის საფასს და საზომს წარმოადგენს ცნება კულტურა.

რიკვერტის შესანიშნავი გამოკვლევა სავსეა დრმა აზრებით; მისი წიგნი წარმოადგენს ფრად საინტერესო გონივრულს ნაწარმოებს. ამ წიგნის გამოქვეყნების შემდეგ რიკვერტმა მოიხვეჭა დიდი სახელი და დიდება და დღეს გერმანიის ფილოსოფოსებს შორის ფრად საზატო ადგილი უკავია. რიკვერტის წიგნმა დიდი კრიტიკული ლიტერატურა შექმნა გერმანიაში, რუსეთშიც სავმარისი ურადლება მოაქციეს რიკვერტის აზრებს. კრიტიკული შენიშვნები გამოსთქვეს, როგორც ისტორიკოსებმა, აგრეთვე ფილოსოფოსებმაც.

ამას შემდეგში დავუბრუნდებით.

სიმ. ავალიანი.

გადარჯულებული

ნეტავ ეს ქალი ვინ არის?
და რომელ ეროვნებისა,
სამშობლოს დამწუნებელი
მორწმუნე სხვების მცნებისა?

*
* *

ამბობენ ქართველი იყო
მაგისი დედაც, მამაცა,
მაგრამ არ მჯერა!.. ღვთის მადლსა,
ნუ შეუბნები!.. დამაცა!!

*
* *

სად გამოზდილა რომ ჰფიქრობს
ია და ვარდის ფენასა,

მით რომ უარჰყოფს სამშობლოს,
ივიწყებს დედა-ენასა!

*
* *

სკვითია და სკვითს გაჰყვება,
რალა თქმა უნდა მაგასა?!
და ბედაურის სანაცვლოდ
ჯორს დასვამს ვირის ბაგასა!

*
* *

აი რა უთხრა მე მაგისს
უკულმართ შემქნელ-მშობელსა,
ჩვენი სამშობლოს გამომხვრელს
და სკვითის მახარობელსა!!

აკაკი.

პოზნანელ მასწავლებლის დღიური

ჰენრიკ სენკევიჩისა

ხშირათ გამოვუღვიძებია ლამპრის
მქრქალ სინათლეს ღამის მეორე და მესამე
საათზე და ყოველთვის დამინახავს ისე
გვიან მოცადინე მიხასი. პატარა და სუსტი,
ის მარტო თეთრეულში უჯდა წიგნებს,
და ნამძინარევ, ჩახრენწილ ხმით
მექანიურათ იმეორებდა ლათინურს, ან
ბერძნულს უღლვილებას ისეთი ერთნაირობით,
როგორც საყდარში იმეორებენ ხოლმე
ლიტანიის სიტყვებს. როდესაც ვეტყვოდი—
წადი და დაიძინე მეთქი, ბავშვი მომიგებდა:
„ჯერ კიდევ არ ვიცი გაკვეთილი,
ბატონო ვაფეინკევიჩ!“ აქ უნდა მოგახსენოთ,
რომ მე მიხასთან ერთათ ოთხიდან
რვა საათამდი ვხსნიდი არითმეტიკულ
ასახსნელებს, და შემდეგ—ცხრიდან
თორმეტამდი, სანამ არ დავრწმუნდებოდი,
რომ მას ყველა გაკვეთილი დასწავლილი
ჰქონდა, არ ვწვებოდი. მარ-

თალი უნდა ვთქვა, რომ ასეთი მეცადინეობა
მეტის მეტი იყო. ბავშვი რომ ბოლონდელ
გაკვეთილს დაისწავლიდა, პირველი ავიწყდებოდა;
ბერძნული, ლათინური და ნემეცური უღლვილებანი
და სხვა და სხვა სახელები მაზრებისა, ისე
დომხალივით ირეოდა საწყალ ბავშვის თავში,
რომ ძილი არ ეკარებოდა მის თვალებს.
ამიტომაც მიხასი ნაშუალამევს გამოძვრებოდა
საბნიდან, აანთებდა ღამებს და ისევ მიუჯდებოდა
მაგიდას. როდესაც ვავუჯავრდებოდი, ის მეხვეწებოდა
და ტიროდა. შემდეგ ისე მივეჩვიე მის ღამით
მეცადინეობას, ღამის სინათლეს და უღლვილებათა
ჩადუღუნებას, რომ როდესაც ვერცერთ ამას ვერ
დავინახავდი და ვერც ვაფიგონებდი—ველარ
დავიძინებდი. იქნება, მე არ უნდა მიმეცა
ნება ბავშვისათვის, რომ ასე გადაქარ-

ბებით ემეცადინა, მარა რა უნდა მექნა? მას ხომ ყოველ დღე უნდა დაესწავლა როგორმე გაკვეთილები, თუ არა და გამოარიცხავდნენ გიმნაზიდან, და ეს მხოლოდ ღმერთმა უწყის, თუ რა უბედურება იქნებოდა დედისათვის, რომელიც ორი შვილის პატრონი იყო, და დაქვრივების შემდეგ, ყველა თავის იმედებს მიხასხე ამყარებდა. საქმის გარემოება თითქმის უსაშველო იყო, რადგანაც, მეორე მხრით, ვხედავდი, რომ გადაჭარბებული გონებითი ჯაფა ასუსტებდა ბავშვის ჯანს, და შეიძლებოდა საშიშარიც გამხდარიყო მისი სიცოცხლისათვის. საჭირო იყო, რომ ბავშვი ფიზიკურათ მაინც გაგვემაგრებინა, გიმნასტიკა გვესწავლებინა, ბევრი გვერონინებინა, ანუ ცხენით გვეტარებინა, მარა სამისოთ დრო აღარ რჩებოდა. ბავშვი ყოველ დღე იმდენს მეცადინებოდა, იმდენს იზებირებდა და იმდენს სწერდა, რომ სულს ქვეშე შემიძლია ვსთქვა: ფიზიკური ვარჯიშობისათვის სრულიათ არ რჩებოდა დრო. ყოველ იმ წამს, რომელიც საჭირო იყო ჯანისათვის, სიცოცხლისა და ბავშვის გართობისათვის, გვართმევდა ლათინური, ბერძნული და... ნემეცური ენები. დილ-დილობით, როცა ჩავუწყობდი ბავშვს ჩანთაში წიგნებს, და ვამჩნევდი როგორ იზნიქებოდა მისი გამხდარი მხრები ამ მსხვილი წიგნების სიმძიმით,—გული მეკუმშებოდა სიბრაღულით! ზოგჯერ მივიდიოდი სკოლაში და ვთხოვლობდი, რომ ღმობიერათ მოპყრობოდნენ მიხასს, მარა გერმანელი მასწავლებლები მეუბნებოდნენ, რომ მე ასეთი თხოვნით ვაფუქებ და ვანებიერებ ბავშვს, რომ ის, ცხადიაო, ჯეროვანათ არ მეცადინებოს, და თანაც სტირის ტყუილ უბრალოთაო. მიხასი იყო საშუალო გულის ყურის ყმაწვილი, ნაზი ბუ-

ნებისა, მარა იმდენათ ამტანი და მტკიცე ხასიათის, რომ იმგვარი ხასიათი არც ერთი სხვა ბავშვისთვის არ შემომჩნევია. საბრალო მიხასს გაშმაგებით და ბრმათ უყვარდა დედა. მას უთხრეს ერთხელ, რომ დედა მისი ერთობ უბედური და ავადმყოფია, და თუ მან ცუდათ ისწავლა, ბოლოს მოუღებს დედას, და იმ დღიდან ბავშვს აკანკალებდა, როცა ამას წარმოიღვენდა, და მთელი ღამეობით უჯდა წიგნებს, რომ დედა არ შეეწუხებინა. ბავშვი ტიროდა, როცა ცუდ ნიშნებს მიიღებდა, ხოლო არავის აზრათ არ მოუვილოდა—რატომ ტიროდა, და რანაირს პასუხის მგებლობას გრძობდა ბავშვი ამისთანა დროს,—ეს ვის რათ ენაღვლებოდა? მე იმას არც ვაფუქებდი და არც ვანებიერებდი. მე მხოლოდთ გაგებული მქონდა მისი ბუნება სხვებზე უკეთესათ, და თუ მის მაგიერ, რომ მეყვედრებინა, ვანუგეშებდი მას, ეს ჩემი საქმე იყო. მე თითონ ცხოვრებაში შემხვდა არა მცირედი შრომა, გამომიციდია შიმშილი, გაქირვება, არ ვყოფილვარ და არც ვიქნები ბედნიერი—და—ემშაკმა წაილოს ჩემი თავი!—არც ვწუხვარ მაინცა და მაინც, როცა ამას დაუფიქრდები: არ მრწამს რომ ცხოვრება ღირდეს, და იქნება მარტო ამ მიზეზით, სულითა და გულით თანავუგრძობ ადამიანის ყოველგვარ გაქირვებას.

მე კი, როცა მიხასის ხელა ვიყავი და ქუჩაში, ქალაქის გამგეობის წინ, მტრედებს დავზდევდი და ჩემს ტოლებს ვეთამაშებოდი,—თავისუფალი დრო მაინც მქონდა, აგრეთვე—ჯანმრთელობა და კარგი გუნებაც. ხველება მაშინ მე არ მაწუხებდა; როდესაც მცემდნენ, ვტიროდი, სანამ მცემდნენ, მარა თავისუფალი მაინც ვიყავი, როგორც ჩიტი, და არაფერზე

არ ვზრუნავდი. მიხასი ამასაც კი მოკლებული იყო. ცხოვრება, რასაკვირველია, ბოლოს იმასაც გააწვენდა გრდემლზე და დაურთავდა უროს, მარა, სამაგიეროთ, ბავშვობაში მაინც უნდა ღირსებოდა გულიანათ გაცინება იმაზე, რაც ბავშვებს ართობს, უნდა ღირსებოდა აგრეთვე წმინდა ჰაერში და მზისით გულის შეჯერებამდე ცეცქობა და სირბილი. მარა ასეთს ჰარმონიას შრომისას ბავშვობასთან ის მოკლებული იყო. ეს კი არა, მე მას ვამჩნევდი, როცა სკოლაში მიდიოდა და იქედან ბრუნდებოდა, ყოველთვის მოწყენილი იყო. წიგნების სიმძიმით ბეჭებში მოხრილი, დასუსტებული კუთხები და ნაოჭებულ თვალებით, თითქმის ყოველთვის ცრემლებს იკავებდა, — და ამიტომაც მე თანავუგრძნობდი მას და მინდოდა მისთვის მფარველობა გამეწია.

მე თვითონ მასწავლებელი ვარ, თუმცა კი კერძო, და არ ვიცი რას ვიზამდი ამ ქვეყნათ, რომ სხვა სიკეთესთან ერთად დამკარგვოდა რწმენა მეცნიერების მნიშვნელობისა და იმ სარგებლობის, რომელიც მეცნიერებას მოაქვს. ხოლო ვფიქრობ, რომ მეცნიერება ბავშვებისათვის ტრაგედია არ უნდა იყოს, რომ ლათინური მათ ვერ გაუწევს ჰაერისა და ჯანმრთელობის მაგიერობას, და რომ სხვა ენაზე კარგს ან ცუდს გამოთქმას არ უნდა ჰქონდეს საბედისწერო გავლენა პატარა არსებათა ბედსა და სიცოცხლეზე.

მე აგრე მგონია, რომ პედაგოგიკა მაშინ უფრო კარგათ შეასრულებს თავის დანიშნულებას, როცა ბავშვი იგრძნობს, რომ მას ხელმძღვანელობს ალერსიანი ხელი, და არა მკერდზე დაჭირებული ფეხი, რომელიც თრგუნავს ყველაფერს, რისიც პატივისცემა და სიყვარული ბავშვს სახლში ასწავლეს. — ვგონებ, მარტო მე

უნდა ვიყო ასეთი უკუღმართი, რომ სწორეთ ამ საგნის შესახებ არაფრისთვის არ გამოვიცვლი ჩემს აზრს, რადგანაც თან და თან უფრო ვრწმუნდები, რომ ჩემი აზრი მართალია, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც გავიხსენებ ჩემს მიხასს, რომელიც წრფელის გულით მიყვარდა.

ექვსი წლის განმავლობაში მისი მასწავლებელი ვიყავი, ჯერ როგორც აღმზრდელი, მერე კი, როცა ის მეორე კლასში გადავიდა, როგორც რეპეტიტორი, და, მაშასადამე, საკმაო დრო მქონდა, რომ მას შევეთვისებოდი. მაინც რატომ უნდა დაფუძლო ჩემ თავს: ის ჩემთვის ძვირფასი იყო. როგორც შვილი ჩემთვის უძვირფასესი არსებისა და ამ ქვეყნათ... იმ არსებას არასოდეს არ ცოდნია ეს, და ვერც ვერასოდეს გაიგებს. კარგათ მახსოვს, რომ მე... ვიყავი მხოლოდ ბ-ნი ვაჟიკევიჩი, კერძო მასწავლებელი, და ამასთანავე ავადმყოფი, ის კი — გამოჩენილი გვარის შვილი, კარგი საზოგადოების მანდილოსანი, რომელსაც მე შეხედვასაც ვერ ვუბედავდი. მარა რადგანაც ობოლი გული, ცხოვრების ქარიშხალისაგან ნაქენჯნი, ბოლოს და ბოლოს უნდა მიეწმასნოს რასმე, როგორც მიეწმასნება ხოლმე ზღვის ტალღებისაგან გადანატყორცნი ნიჟარა, — ჩემი გულიც ისე მიეწმასნა მიხასის დედას. მაშ რა უნდა მექნა? განა ამით იმას რამე დაუშავდება? მე ხომ იმისაგან უფრო მეტს სინათლეს არ ვნატრულობ, ვიდრე ჩემდა წილათ მხვდება მზისაგან, რომელიც გაზაფხულში ათბობს ხოლმე ჩემს ავადმყოფ მკერდს. ექვსი წელიწადი ვცხოვრებდი მის სახლში, დავესწარი მისი ქმრის სიკვდილს, როცა ის იყო უბედური და მარტოხელი, მარა ყოველთვის კეთილი, როგორც ანგელოზი, იყო შვილების მოყვარული, თავის ქვრივობაში თითქმის

წმინდა და, მაშასადამე... ასეც უნდა მომხდარიყო... მარა ეს სიყვარული კი არ არის ჩემი, ეს უფრო სარწმუნოებაა ჩემი.

მიხასი ძალიან ჩამოჰგავდა დედა მისს. ყოველთვის, როცა ის შემომხედავდა, ასე მეგონა—დედა მისს ვუყურებდი. მას ჰქონდა იგივე ნაზი, მოხდენილი პირის ნაქეთები, იგივე პირისახე და ჩრდილული სქელი ხუჭუჭა თმით, იგივე ნაზი მკქნილო ბა წარბებისა, ნამეტურ კი ხმა, თითქმის იგივე, როგორიც ჰქონდა დედა-მისს. დედა-შვილის ხასიათში იყო ერთი მსგავსებაც: ორივეს ჩვევოდათ გრძნობებითა და ფიქრებით გატაცება. ისინი ორნივე ეკუთვნოდნენ იმ გვარს ნერვებიან, მგრძნობიარე, კეთილ-შობილ და მოყვარულ არსებათ, რომელთაც შეუძლიათ უდიდებულესი თავ-განწირულება, მარა ცხოვრებაში კი, სინამდვილესთან საქმის დაქერის დროს, ბედს ვერ ეწევიან, და უფრო მეტს გაცემენ, ვიდრე იითონ მიიღებენ ხოლმე. ამგვარი ადამიანები დღეს ილუპებიან, და მე მგონია, რომ ეხლანდელს ვინმე ბუნების მეტყველს შეუძლია თქვას იმათზე, რომ ისინი იბადებიან გულის მანკით, რადგანაც ერთობ მოყვარულ გულისანი არიან.

მიხასის წინაპარნი ოდესმე მდიდრები ყოფილან, მარა, ვაი რომ ერთობ გატაცებულნი ყოფილან სიყვარულით... და ამიტომაც სხვა და სხვანაირ გრივალ-ქარებს შეურყეველიათ მათი სიმდიდრე, და, თუმცა ის, რაც დარჩათ არც საღარიბოა და არც საგლახაკო, მარა მაინც შეუძლებელია ეხლანდელი მათი ნივთიერი მდგომარეობის შედარება მათს ბრწყინვალე წარსულთან. მიხასი თავის გვარის მოძირე ¹⁾ იყო, და ამიტომაც დედა მისს

უყვარდა იგი არა მარტო როგორც შვილი, არამედ როგორც ყველა თავის იმედები მონაველში. საუბედუროთ დედა მისი, როგორც საზოგადოთ ყოველი დედა, იმდენათ ცდებოდა, რომ მიხასი საუცხოვო ნიჭის პატრონი ეგონა! მართალია, ბავშვი არ იყო გონება ჩლონგი, მარა ის ეკუთვნოდა იმ ჯურს ბავშვებისას, რომლებს ნიჭი თავდაპირველად არ აღემატება საშუალო ნორმას, და იფურჩქნებიან მხოლოდ შემდეგში, ფიზიკურს ძალასა და ჯანმრთელობასთან ერთათ. სხვა პირობებში ის შეიძლებდა გიმნაზიის და უნივერსიტეტის გათავებასაც, და სასარგებლო მუშა იქნებოდა ყოველგვარ ასპარეზზე. არსებულ პირობებში კი, ბავშვი მხოლოთ იტანჯებოდა, და, რაკი იცოდა დედის აზრი, ტყუილათ ძალას ატანდა თავის თავს.

ბევრი რამ უნახავს ამ ქვეყნათ ჩემს თვალებს, და მე გადავსწყვიტე არაფერი აღარ გავიკვირვო ხოლმე, მარა გამოტეხილი უნდა მოგახსენოთ, რომ წინათ ძნელათ დავიჯერებდი ისეთი აბუწული წესის არსებობას, რომელიც ბავშვს სავნებლათ გადუქცევდა მისვე მხნეობას, ხასიათის სიმტკიცეს და შრომას. ასეთ წესში არის რაღაც მანკი, და რომ სიტყვებს შეეძლოს ჩემი სიმწრისა და ღმიაბიერების ანაზღაურება, ჰამლეთისამებრ ვიტყოდი, რომ „ამ ქვეყნათ ბევრი რამ არის, რაც ფილოსოფოსებს არც დასიზმრებიათ“...

მე ისე ბეჯითათ ვმეცადინებოდი მიხასთან, თითქო იმ ნიშნებზე, რომელსაც ის იღებდა, დამოკიდებული იყო ჩემი საკუთარი მომავალი. მე და ჩემს ძვირფასს ბავშვს ერთი რამ გვქონდა საგნათ: არ გვეწყენინებია დედისათვის, გვეჩვენებია მისთვის კარგი ნიშნები და მითი გამო-

¹ მოძირე—უკანასკნელი წარმომადგენელი გვარისა.

გვეწვია ბედნიერების ღიმილი მის ტუჩებზე. როდესაც ბავშვი მიიღებდა კარგ ნიშანს, ის ბრუნდებოდა გიმნაზიიდან გახარებული და ბედნიერი. მე მეჩვენებოდა, რომ ამისთანა დღეებში ის უყრათ იზრდებოდა, მისი ჩვეულებრივით მწუხარე თვალეები იცინოდა ბავშვური გულწრფელი სიცილით, და ანათებდა, როგორც ორი ნაკვერცხალი. მიხასი მაშინვე გადმოიადგებდა თავის ვიწრო მხრებიდან წიგნებით სავსე ჩანთას, და თვალეების დაპაჭუნებით კარების დვირდნავე მომადახლებდა:

— ბატონო ვავეჩენკევიჩ, დედა დღეს ჩემი კმაყოფილი იქნება! დღეს მივიღე გეოგრაფიიდან... აბა, თუ გამოიცნობთ, რამდენი?

და როდესაც თავს ისე ვაჩვენებდი, ვერ გამოვიცანითქო, ის გამარჯვებული სახით მომეარდებოდა, მომეხვეოდა და ვითომც ყურში მეტუნებოდა, მარა ხმა-მალლა მეტყოდა:

— ხუთი, ნამდვილათ ხუთი!

სწორეთ მაშინ იყო ჩვენთვის ბედნიერი წაძები. ასეთ დღეებში, საღამოობით, მიხასი ოცნებას მიეცემოდა, და თავის გუნებაში წარმოიდგენდა, თუ რა იქნება, რომ მან ყველა საგნებში კარგი ნიშნები ჰიილა, ამასთანავე ის, არ ვიცი მე მეტუნებოდა, არ ვიცი თავის თავს:

— საშობაოთ ჩვენ გავემჯავრებით ზალესინოში, იქნება თოვლი, როგორც ჩვეულებრივით არის ხოლმე ზამთარში, და ამიტომაც ჩვენ წავალთ მარხილებით. სოფელში ღამით ჩავალთ, მარა ეს არაფერია! დედა მიმელის, მომეხვევა, ჰაკოცებს, და მერე მკითხავს წლის ჩეოთხედის ნიშნები როგორი მაქვს, მე განგებ მოვიწუხებ თავს, და დედა კი წაიკითხავს: საღამოთო წერილიდან—კარგი, ნე-

მენცურიდან—კარგი, ლათინურიდან—კარგი... სულ კარგი ნიშნები. ოჰ, ბატონო ვავეჩენკევიჩ, რა ბედნიერება იქნება ეს!

და საწყალ ბავშვს ცრემლები მოადგებოდა თვალეებზე. მე კი, იმის მაგიერ რომ ბავშვი შემეჩერებინა, ჩემი დაქანცული საგონებელით მიეყვებოდი მისი ოცნების კვალს, გავიხსენებდი სახლს ზალესინოში, მის დიდებულ შესახედაობას და იმ უმაღლეს ხარისხამდის კეთილშობილ არსებას, რომელიც იქ სუფევდა; გავიხსენებდი აგრეთვე იმ ბედნიერებას, რომელსაც მას მოუვლენდა ბავშვის მისვლა კარგი ნიშნებით.

მე ვსარგებლობდი ამისთანა დროით და ვუხსნიდი ბავშვს, რომ დედამისისთვის, რასაკვირველია, დიდი მნიშვნელობა აქვს მისს კარგს სწავლას, მარა იმისთვისვე უაღრესათ საჭიროა შვილის სიმრთელეც, და, მაშასადამე, ის არ უნდა ტიროდეს, როცა მე სასერიოთ მიმყავს, იძინოს უნდა იმდენხანს, რამდენხანსაც მე ვურჩევ, და ისე დიდხანს არ უნდა მეცადინებოდეს ღამ ღამობით. გულ აჩუყებული ბავშვი მომეხვეოდა და იმეორებდა:

კარგი, კარგი, მე მრთელი ვიქნები და ისეთი დიდი გავიზრდები, რომ ვერც დედა მიცნობს და ვერც პატარა ლოლა.

მე ხშირად მომდიოდა წერილები დედამისისაგან რომელიც მთხოვდა თვალყური მედევნებინა ბავშვის სიმრთელისათვის. მარა სასოწარკვეთილებით ვრწმუნდებოდი, რომ სწავლისა და სიმრთელის მორიგება შეუძლებელი იყო. სასწავლო საგნები რომ ძნელი ყოფილიყო, ვთხოვდი, რომ მიხასი მეორე კლასიდან პირველში დაებრუნებინათ, მარა მას ყველა ეს უნაყოფო საგნები ჩინებულათ ესძოდა: მაშასადამე, საქმე ეს საგნები კი

არ იყო, საქმე დრო და შავბედითი ნემეცური ენა იყო, რომელიც მიხასმა კარგათ არ იცოდა. აქ მე არაფერი შემეძლო, და მხოლოდ იმის იმედი მქონდა, რომ ზედმეტ მეცადინეობისაგან დასუსტებული ბავში გამოპრთელდებოდა მომავალ დღესასწაულებში.

მიხასი რომ გულგრილათ ყოფილიყო სწავლას დამოკიდებული, მე უფრო ნაკლები საზრუნავი მექნებოდა, მარა, ვაი, რომ მისს სწავლას მარცხი უფრო სდევდა, ვიდრე გამარჯვება. ისეთი წამები, როცა ის ისე გახარებული იყო ხუთების მიღებით, როგორც ზევით მოგახსენეთ, იშვიათი იყო.

მე იმდენათ შევისწავლე ბავში, რომ პირველ შეხედვისათანავე შევატყობდი, როდის ბრუნდებოდა ის სკოლიდან და მარცხებული.

— ცუდი ნიშანი მიიღე? ვკითხავდი მას.

— ჰო!

— გაკვეთილი არ იცოდი?

ზოგჯერ ის მომიკებდა:

— არ ვიცოდი. მარა უფრო ხშირათ კი მეტყოდა: ვიცოდი, მარა ნემეცურათ ვერ ვთქვი...

პატარა ოვიცკი, მეორე კლასის პირველი მოწაფე, რომელიც განგებ მოვიწვიე, რომ ჩემ საბრალო ბავშვთან ერთათ ესწავლა, მეუბნებოდა, რომ მიხასი უფრო იმიტომ ღებულობს ცუდ ნიშნებს, რომ ნემეცურში ენა არ აქვს გატეხილიო...

რამდენადაც უფრო და უფრო იღალეობდა ბავში გონებრივათ და ფიზიკურათ, იმდენათ უფრო ხშირათ იღებდა ის ცუდ ნიშნებს. მე შევამჩნიე, რომ როცა ნამტირალევი მიხასი გაკვეთილის დასასწავლათ დაჯდებოდა, მაშინ დაწყნარებუ-

ლი და დამშვიდებული იყო, მაშინ მარა მარა გაორკეცებულ ბეჯითობას, რომლითაც ის ეკიდებოდა თავის საქმეს, რაღაც სასოწარკვეთილება და აფოცება ეტყობოდა. ხანდახან ის დაჯდებოდა კუთხეში, ორსვე ხელს შემოიკირებდა თავზე და გაჩუმდებოდა: ფიქრით გატაცებული ბავში ჰგონებდა, რომ სამარეს უთხრის საყვარელ დედას, მარა არ იცოდა—რანაირათ გამოეკეთებია საქმე. მას ჯეროდა, რომ ის თილისმით არის შეკრული, და რომ ვერასოდეს ვერ გამოვა ასეთ მდგომარეობიდან.

მიხასმა უფრო ხშირათ დაიწყო ღამით მეცადინეობა. იმის შიშით, რომ მე არ გამომღვიძებოდა, და არ მეტკვა იმისთვის დასაძინებლათ წასულყო, მიხასი ჩუმათ ადგებოდა ხოლმე ღამით, გაიტანდა ღამპას წინა ოთახში, იქ ანთებდა და შეუდგებოდა მეცადინეობას. სანამ მე ამას ვაუგებდი, მან ანაირათ გაატარა თურმე რამდენიმე ღამე ცივ ოთახში. მე მეტი რა უნდა მექნა, გარდა იმისა, რომ მეც წამოვდექი, შევიხმე ის ოთახში, მოვუსმინე ყველა გაკვეთილები, და დავარწიუნე, რომ მან იცოდა ისინი, და რომ ის ტყუილა უბრალოთ იცივებდა თავს. ბოლოს იქამდი მივიდა საქმე, რომ მიხასს აღარ შეეძლო გამოეკვია—რა იცოდა მან და რა არა. ბავშვს ეკარგებოდა ძალა, ხდებოდა, ყვითლდებოდა და კიდევ უფრო ჯავრიანდებოდა. ზოგჯერ მოხდებოდა ისეთი რამე, რაც მარწმუნებდა, რომ არა მარტო მეცადინეობა ასუსტებდა მის ძალებს. დედამისის თხოვნით მას ყოველ დღე ვასწავლიდი ისტორიას, რომელიც „ბიამ უამბო თავის ძმის წულეს“. ერთხელ, ასეთ სწავლების დროს მიხასი წამოვარდა მოელვარე თვალებით, მე კინაღამ შემეშინდა, როცა მან გადმომავლო განმცდევ-

ლი და მკაცრი თვალები, და შემომძახა:

— მაშასადამე ეს მართლა არ ყოფილა ზღაპარი, რადგანაც...

— რადგანაც რა, მიხასო? ვკითხე მე გაკვირვებით.

პასუხის მაგივრათ მან დაკრიჭა კბილები და ბოლოს ისეთი გულ ამოსკვნილი ტირილი დაიწყო, რომ მე დიდხანს ვერ დავამშვიდე.

მე გამოვკითხე ოვიკის ამ ტირილის მიზეზი: იმან, არ ვიცი ვერ მოახერხა, არ ვიცი მართლა არ იცოდა და ვერ ამიხსნა ამის მიზეზი, რაც მე თვითონ მივხვთი მალე. ყოველ ექვს გარეშე იყო, რომ პოლაკის ბავშვს ნემეცურ სკოლაში ესმოდა ბევრი რამ ისეთი, რაც შხამავდა მის გრძნობებს. ასეთი განაგონი ასხლტებოდა სხვა ბავშვების გულს, და არაფერ კვალს არ ტოვებდა მათში, გარდა მტრობისა მასწავლებელთადმი და მათი ეროვნების მიმართ. მარა ისეთი პატიოსანი ბავში, როგორც მიხასი, სწავლობდა ასეთ მონასმენისაგან გამოწვეულ გრძნობებით, მარა სიტყვის შებრუნებას ვერავის უბედავდა. ორი ძლა, ორი ხმა, რომლებსაც უნდა ემორჩილებოდეს ბავშვი, და რომელთა შორის სწორეთ ამიტომ უნდა არსებობდეს სრული ჰარმონია, თავ-თავისკენ, ერთი მეორის წინააღმდეგ, ეწეოდენ მიხასს. რასაც ერთი ავტორიტეტი არქმევდა წმიდას, ძვირფასს, ის მეორეს მიაჩნდა დაძველებულათ და სასაცილოთ; რასაც ერთი არქმევდა სათნოებას, მეორეს მიაჩნდა— დანაშაულათ. და აი ამ ორი, ერთმანეთის წინააღმდეგ მიმართულებიდან ბავშვი გაჰყვა იმ ხმას, რომელსაც თანაუგრძობდა მისი გული, მარა ამასთანავე ისე უნდა ეჩვენებინა თავი, ვითამ ემორჩილება და სწამს სრულიათ წინააღმდეგი. ასეთ თავის მოჩვენებაში უნდა ყოფილიყო ის

დიდიდან საღამომდი, და ეცხოვრა აშნაირს ტანჯვაში მთელი დღეები, კვირეები, თვეები... რა საშინელი შდგომარეობაა... ბავშისათვის!

ახირებული იყო მიხასის ბედი. ცხოვრების დრამები იწყება ხოლმე ბევრათ უფრო გვიან შემდეგ იმისა, როცა სიყმაწვილის ხეს ჩამოკვინდება პირველი ფოთლები, მიხასისთვის კი ყველაფერი ის, რაც შეადგენს უბედურებას: ზნეობითი იძულება, დაფარული მწუხარება, მოუსვენებლობა, ამაო მეცადინეობა, დაბრკოლებებთან შებრძოლება, თანდათან სასოწარკვეთა,—ყველაფერი ეს დაიწყო მისი ცხოვრების მეთერთმეტე წლიდან. არც მის სუსტ აგებულებას, არც მის მიღეულ ძალებს არ შეეძლოთ ასეთი ტვირთის ზიდვა. გადიოდა დღეები, კვირეები, და საბრალო ბავშვი აორკეცებდა თავის მეცადინეობას, მარა შედეგი მაინც უფრო და უფრო უარესი იყო. დედის წერილები, თუმცა გრძნობით იყო ნაწერი, მარა მის მწუხარებას კიდევ უფრო აღიდებდა.

„მიხასო, ღმერთს მოუნიჭებია შენთვის არა ჩვეულებრივი გულის ყური,—წერდა დედა მისი,—ამიტომაც მე მწამს, რომ შენ გამიმართლებ რაც შენზე იმედები მაქვს, და გამოხვალ მამულის სასახელო და ნუგეშის მცემელი შვილი“.

როცა ბავშვმა პირველათ მიიღო ასეთი წერილი, მე მომვარდა, დამიჭირა ხელი და ცრემლების ღვრით იმეორებდა:

— რა ვქნა, ბატონო ვაფეინკევიჩ! რა მოვახერხო?

მართლაც, რა უნდა ვქნა? განა მისი ბრალი იყო, რომ მას არ ჰქონდა თანშობილი ნიჭი ენების შეთვისებისა, და რომ ნემეცურში ენა არ ჰქონდა გატეხილი?

მარა, აი, დაიწყო ყველა წმიდათა დღე-

სასწაული, და გათავდა პირველი მეოთხედი წლისა. მიხასის ნიშნები ვერაფერი შეილი იყო: სამი უმთავრესი საგნიდან სუსტი ნიშნები ჰქონდა. შევიწყნარე მისი მუდარება, და ცნობები არ გამოგზავნია დედა-მისისთვის.

— თქვენი ჭირიშვილი, ნუ გაუგზავნი! შემომძახა მან. დედამ არ იცის, თუ ამ სადღესასწაულოდ ცნობებს გვაძლევენ, და საშობოთ კი, იქნება ღმერთმა მომხელოს.

საბრალო ბავშვი თავს იმედით იტყუილებდა, რომ საშობოთ კარგ ნიშნებს მიიღებდა. სულს ქვეშე რომ ვთქვა, მეც ასეთი იმედი მქონდა. მეგონა, რომ ის შეეჩვეოდა სკოლაში არსებულ წესებს, შეეგუებოდა ყველაფერს იქაურს, და უფრო თავისუფლათ ილაპარაკებდა ნემეცურად. უფრო კი იმას ვიმედობდი, რომ მიხასს აღარ დაჭირდებოდა იმდენი მეცადინეობა გაკვეთილების მოსამზადებლათ. რომ ასეთი მოსაზრებანი არა, მე დიდი-

ხნიდან უფრო აღრე მივწერდი დედამისს და გულ ახდილათ ავუსხნიდი საქმის მდგომარეობას. იმედები თითქმის არ იყო ამაო. ყველა წმიდათა დღესასწაულის შემდეგ მიხასმა მიიღო სამი ჩინებული ნიშანი, იმათგან ერთი ლათინურიდან. მთელს კლასში მარტო იმან იცოდა რომ გაუღეო—დან (მიხარია) წარსული დრო იქნებოდა—გაჯისუს სუმ, და იცოდა იმიტომ, რომ წინათ ორი კარგი ნიშანი მიიღო და მკითხა—როგორ არის ლათინურათ—მიხარიაო. ასე მეგონა ბავშვი სიხარულისაგან გადირეოდა. მან მიწერა დედა მისს წერილი, რომელიც იწყებოდა ასე:

„ძვირფასო დედილო, იცი როგორ არის ჰერქეკტუმ გაუღეო—დან?“ დარწმუნებული ვარ. ეს არც შენ. გეცოდინება, და არც პატარა ლოლას, რადგანაც მთელ კლასში მარტო მე ვიცოდი!“

თ. მაგმაძე.

(დასასრული იქნება)

სიმღერა

ჩემის კაცობის გვირგვინო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!
შენგან შობილი ოცნება
გულს შანთად გავიყარეო.
არ მიმეფარო თვალთავან,
დამიცევ, დამიფარეო.
ბევრს ტანჯვას გამოვლილი ვარ,
ბევრი ღღე ვნახე მწარეო.
არ დაიმაღვის, როგორც მზე,
რაც მე ცრემლები ვღვარეო.
ის მოიგონე, მაინცა,
ბეჩავო არე—მარეო!
ჩემს ცრემლს უბეში ინახავ,

ვიცი, სამშობლოს მთვარეო;
არ მილაღატო, ოცნებავ,
მნახოდი მალი მალეო.
კი არ შემომწყრე, მიმუხთლო,
იარო გარე—გარეო.
თუ ამას იზამ წინადლით
საფლავი გამითხარეო.
მოვკვდე? კაცთ ხელი მერიდოს...
ოცნებავ დაგიბარეო:
შენ მნახე, შენა, მარტო შენ,
გულს მიწა მომაყარეო!

ვაჟაფშაველა.

სულა და ღმერთები

(სპარსული ლეგენდა)

ორ მუზდი

თუ მაგრე არის, აქავე დარჩი
 დედავ და შვილო ტკბილი გრძნობისა.
 იყავ უკვდავი გამვრცელებელი
 სათნოებისა და მშვენებისა.
 მაგრე კი არა, მხოლოდ დამთანხმდი,
 სახე ატარე ფერვერებისა..
 წარმოიდგინე, რაც რამ არსებობს,
 იზრდება, ანუ აღმოცენდება
 განაგე კაცთა საბედნიეროდ,
 როგორც შენ გინდა და მოგიხდება.
 შენ გაუმაგრე პატიმრებს გული,
 სიმართლისათვის თავდადებულთა;
 გზა და სავალი შენ წარუმართე
 სახელისათვის დაბადებულთა.
 შენა ჰვარავდე ყველა საბრალოთ,
 ბრმა, ყრუვთ, ღარიბთ ღობოლ-ქვრივებსა.
 შენ შეამცირე კრემლი და ტანჯვა,
 შენ დაეხმარე შრომის შვილებსა.
 შენ ჩაიბარე სიკვდილ, სიცოცხლე,
 განუყოფელი მიწა და წყალი,
 ყველას შენს ჰკვავედ გაუნაწილე
 და დაიფარე კაცი და ქალი.
 ვსთქვათ: დღის სანთელი ღამემ მიმალა,
 ძილმა მოდრიკა ყველა სულდგმული
 და ბაღში ნაზად ცხარე არშიყი
 ვარდს მიესალმა სტვენით ბულბული.
 ნამაშვრალევი მამა მკლავზედ წევს,
 დედას აკვანზედ დასძინებია
 და ჩვილი ბავშვი უმანკოებით
 იმას გულ-მკერდზედ მიჰსვენებია.
 ამ დროს შევიდა ქოხში მცურავი,
 პირდაპირ მიდის და მისრიალებს.
 უნდა დაეცეს უმანკო მსხვერპლთა,
 ცოდვიან თვალებს მიაბრიალებს.

მაშინ იქა ხარ იმათი მცველი
 და უხილავად მათი მფარველი;
 უნდა მისვლამდის კრიჭა შეეკრას,
 უნდა გაშეშდეს მაცდური გველი.
 ან მოიგონე იგივე ღამე—
 ლამაზი ქალი ლოგინზედ წვება;
 მალალი მკერდა ასდის და ჩასდის,
 როგორც ყვავილზედ ნამები ჰკრთება
 და გრძელი თმები ყარყარა ყელზედ
 და ბროლის მკერდზედ ეთამაშება!
 შენ კი უმჩნევლად იქავე მყოფი
 თავზედ დაჰყურებ ხელ-გაპყრობილი,
 ის თვალებს ჰხუჭავს. ძილს მიეცემა;
 ჰდგენარ და სტკებები აღტაცებული!
 მის უკეთესი, რაც ეხლა გითხარ,
 არ ვიცი კიდე რა გენდომება?
 იყავ, იმეფე... სხვა ჩემის მეტი
 უფროსი არვინ არ გეყოლება..

სულა

ვით წვიმა და მზე ფოთლის კოკორსა
 გამოიტყუეებს გასაშლელადა;
 მსკავსად იმისა თქვენ მიერ თქმული
 კაცს მიიზიდავს საცდუნებლად.
 ყველა კარგია, ვინ არ უნდა ჰთქვას,
 რაც თქვენა ჰბრძანეთ, მეც გეთანხმებით.
 ვკადნიერდები და მოგახსენებთ,
 მაინც ყაბული ვერ გაგიხდებით.

ორ მუზდი

მითომ რატომ?

სულა

იმით რომ ჩემი იქნება ჰჯობდეს
 აზრი აზრს თქვენსას, ნდომა ნდომასა
 და მაინც უნდა დავემორჩილო
 მე თქვენს სურვილსა და ბრძანებასა.

ო რ მ უ ზ დ ი

ორა მგონია სადმე ჩალო-ბზე
ზამთრის იმდენი იხარჯებოდეს,
რამდენიც სიტყვა „თავისუფლება“
დუნიებზედ იროშებოდეს,
მაგრამ იმისი აზრი და ფასი
სწორედ კი არვის ეყურებოდეს.
თუ შენც იმგვართა ჯოგს არ ეკუთნი,
შეუფერებლად ეხლავ მითხარი:
ან რას ეძახი თავისუფლებას,
ან კაცს სად უძევს იმის სამძღვარი?

ს უ ლ ა

როგორც ცივს მთაზედ გასაშენებლად
ბაღი და ბაღჩა არ შეიძლება,

ისე ბრმად როცა აღამიანი
სხვისა ბრძანებას ემორჩილება;
ან, როცა სინდისს, პატარა ღმერთსა,
ქენჯნის ჯარ-მქვალი შამოერთყმება,
მაშინ იქ ბაღში თავისუფლების
ნერგი არას დროს არ აყვავდება.
მხოლოდ იქ არის თავისუფლება,
საცა ყველაა კანონმდებელი,
თვით უფალია თავის სიტყვისა,
მეფე და მონაც ამსრულებელი.

ბაჩანა.

(შემდეგი იქნება).

პედაგოგის ისტორია

დ—რ. ვაიმერისა. (გერმანულიდან)

§ 10. კათოლიკ. სწავ. საქმე რეფორმაციის ხანაში. იეზუიტები. ვივესი.

რეფორმაციის ხანა კათოლიკეთს ეკლესიის-
თვისაც განახლების დრო იყო; ეკლესიის
ცხოვრების ყველა მხარეებში იწყება ახალი
შრომა. დიდ ხანს გაგრძელებულმა ტრიდენტ-
ის მსოფლიო კრებაში, რომლის მიზანი იყო
ეკლესიის საქმეების განახლება, მრავალ დად-
გენილება:თა შორის მიიღო რამდენიმე გადაწ-
ვეტილება სკოლის საქმის გაუმჯობესების
შესახებაც. მღვდლებს ხელახლად მიანდვეს
ახალგაზდობის სწავლების საქმე და მღვდელ-
მთავრებს დაევალათ სემინარიების დაარსება
ახალგაზდობის მეცნიერულად — სამღვდლოდ
აღსაზრდელად. მაგრამ ეს დადგენილებანი
უსახსრობისა და სამღვდლოების დაუდგრო-
ბის გამო, ვერ განხორციელდებოდენ, რომ
1540 წელს დაარსებულს იეზუიტთა ორდენს
თავს არ ედგა ამ საქმის გაძღვლა. მე-XVI-
ტე საუკუნის ნახევრიდან ამ ორდენმა ისეთი
უნარი გამოიჩინა სწავლის საქმეში, განსაკუთ-
რებით კი უმაღლეს განათლებაში, რომ ყოვე-

ლივე მოქმედება სამღვდლოებისა იეზუიტებ-
თან შედარებით ფერს კარგავდა. უკვე ორდუ-
ნის დამფუძნებელი იგნაციუს ლოიოლას მიხვ-
და, რომ ერთკლასელებთან ბრძოლაში სკოლა
ისეთივე დიდმნიშვნელობა იარაღია, რო-
გორც აღსაზრების მიღება და ქადაგება. ამიტო-
მაც ლოიოლამ თავის Constitutiones—ში,
ორდენის ძირითად წესდებაში, მიზნად დასა-
ხა მთელი სწავლა-განათლების ხელში ჩაგდება
და შეიმუშავა ძირითადი კანონები იეზუიტური
პედაგოგისა. Ratio ac institutio studiorum
societatis Jesu, (სწავლას გეგმა და წესდება
იესოს საზოგადოებისა) რომელიც 1586 ექვსმა
მეცნიერმა ხატრმა შეადგინა და რომელიც
გულდასმით შემუშავების შემდეგ, 1599 წელს-
დაამტკიცა ორდენის წინამძღოლმა კლავდიუს
დე აქვავივამ; ეს წესდება შემუშავებულია
იგნაციუსის რჩევის მიხედვით.

Ratio (გეგმა), როგორც ყველა ორდენის
საქმეში, ისე სწავლაშიც შეუზღუდველს უფ-

ლებს ანიჭებს ორდენის წინამძღვლს. ზრუნვინათაღებს, ზედამხედველებს თავ თავის ზრუნვინათაღების სასკოლო ანგარიში უნდა წარედგინათ ორდენის დენერაციისთვის. ყოველ კლდეკუთმან (იესუიტთა ინსტიტუტი) დასრულებულია სასწავლებელი, რომელიც ამზადებს მოწაფეებს მომავალ საერო მოვალეობათათვის და ორდენის წევრად. სწავლა გაყოფილია ორ ნაწილად: უმაღლესი სკოლა (studia superiora) და მდაბალი (studia inferiora); ყოველ მათგანს ჰყავს თავისი ზრუნველი და ორდენს უძღვება ერთი რექტორი. მდაბალი სკოლა ხუთს კლასში (ექვსი წელიწადი) იძლევა ცოდნას გიმნაზიისს. როგორც მიზანი ისე შეთადი ამ სკოლის იკეთიყვას, როგორც თანამედროვე ზრუნველთათვის სკოლების. სწავლა იწყება გრამატიკის ზედმიწევნით შესწავლით, შემდეგ ელექციონის შესთვისებულათ მოწაფეებს მუყათად აკითხებენ განსაკუთრებით ციცერონს, ხშირად ავარჯიშებენ წერაში და უთუოდ ლათინურათ ლაზარაკებენ. კლასიკათ, უმთავრესად, იმ მიზნით აკითხებენ მოწაფეებს, რომ ბეჯითად შეისწავლან გრამატიკული და რეტორიული ცოდნა. შინაარსს რომ აქვეყნებენ უურადღებს იქედანაც სჩანს, რომ გეგმა მოითხოვს რათა გამომრიცხულ იყოს ზნეობის მხრივ საეჭვო ადგილები და უურადღებს მიექცეს ერუდიციას ე. ი. რაღურ სწავლათა ცოდნას. დედა აზრი „იმიტაციონის“ ე. ი. მიბაძვის სწორეთ ისე ესმის გეგმას, როგორც შტურმის. ბერძნული უნდა ისწავლებოდეს ყოველ დღეს თუთხმეტი წუთი და არა მხოლოდ იმ მიზნით, რომ მოწაფეებმა ორატორთა და ისტორიკოსთა თხზულებანი წაიკითხონ, არამედ შესძლან ამ ენაზე ლაზარაკი და წერა. სამდროთ სჯულის სწავლა შემოკლებულია, სწავლობენ მხოლოდ: 3. კანონის კატეხიზმის და კითხულობენ სახარებას. რაღურთ სავნები, გარდა მათემატიკისა, არ არიან შესწავლის ღირსად აღი-

რებულნი. — უმაღლესი სკოლა შესდგება 3 წლის ფილოსოფიური კურსიდან (საფილოსოფიო ამ სკოლას ჰყავს მამა სკოლასტიკოსი — არისტოტელი) და 4 წლის თეოლოგიური კურსი, რომელიც აგებულია თამა აქვინების სისტემაზე. ეს დამავარჯიშებელი სწავლის კურსი დანიშნულია მხოლოდ ორდენის მომავალი წევრების განსავითარებლად. ყოველი იესუიტი მოვალეა, ფილოსოფიური კურსის დამთავრების შემდეგ, მასწავლებლად დარჩეს უმცროს კლასებში, მიუხედავად იმისა ვარგა მასწავლებლათ თუ არა.

აღზრდის შესახებ „Ratio“ ისეთსავე დავალებით რჩევებს იძლევა, როგორც სწავლის მოწყობისა და სავნების შეჩვენის შესახებ, კეთილ მსახურება და კეთილი ზნეობა უნდა შეადგენდეს აღზრდის მიზანს. ამიტომაც ძველ ენებთან სადმროთ რჯული უზარველეს საგნათა აღიარებული; სადმროთ სჯულმა უნდა განამტკიცოს მოწაფეთა გრძობაში მორჩილება ეკლესიისა და მამისადმი. ხშირს ლცხვებს უნდა მოჰყვეს მორჩილება და თავმდაბლობა: ზანმაც მოწაფეებს სასჯელათ ენიშნება სამლოცველო ოთახში ლცხვა, ან და უქმე დღებში მეორე წირვის მოსმენა. ზატივი-მყოფარობის და შეჯობრების გაღვიძება, რომელსაც ჰუმანიტების სასარგებლოთ რაცხდენ, საუკეთესო საშუალებათ მიიღო იესუიტთა ზედაგოგამ და ხშირად ისე ხმარობდენ რომ უთუჭებდენ შეკიდებს ხასიათს. ზატივიმოყვარობას, მკალოთად, შემდეგი საშუალებით განამტკიცებდენ ხოლმე: მოწაფეს, რომელსაც მიუსჯავდენ სასჯელს გერმანულად ლაზარაკის გამო, ანთავისუფლებდენ ამ სასჯელისგან, თუ იგი იმავე დღეს დაიჭერდა ვისმე იმავე დანაშაულებში და მოწმეებით დაუმტკიცებდა დანაშაულს. ზატივიმოყვარობის შესისხლ ხორცებისათვის ყოველს მოწაფეს მინიწილი ჰყავდა მეტექე, რომელიც შეცდომებს უსწორებდა მოწინააღმდეგეს და ყოველი შეცდომის შეს-

სებ მკასხენებდა ხელმე უფროსებს. მხე-
 ლების, პრეტორების, დეკურიონების არჩევა
 და სჯაროდ დარიგება ჯილდოებისა, რომე-
 ლიც ხდებოდა წარმოდგენებთან ერთად, მოწა-
 ფეების საუკეთესო ლექსების გამოფენა სს-
 მისწავლო ოთახის კედლებზე, ცუდი მოწა-
 ფეების „სამარცხინო სკამზე“ გადასმა და
 სხვა, აგრეთვე შემდებელი იყო, რათა ხს-
 ტიგმოფერეობა უფრო ძლიერ აღედრათ მო-
 წაფეებში. თეატრალურ წარმოდგენებზე მო-
 წაფეებს უნდა შეესწავლათ სხვა და სხვა
 ხელოვნური მიხვამოხვრა, ცხოვრების სხვა
 და სხვა მდგომარეობაში მხეჩრებულად და-
 ჭირათ თავი. სხეულის განვითარებას გიმნას-
 ტიკის საშუალებით დიდს უურადლებას აქტეგდ-
 ნენ. მოწაფეთა მოქანცულობის ასცდენად
 შემდებელი იყო განსაზღვრული დრო (ხუთი
 საათი დღეში); მესაფერისი განაწილება საძუ-
 მასი, დასვენება გაკვეთილებს შორის და
 სკამო დიდი დრო საზაფხულოდ დასასვენებ-
 ლად. გაწკეპულა მოწაფის სისრულეში მოჭყა-
 და ამ საჭმისთვის სპეციალურად დანიშნულს
 ზონს—კორრექტორს. იეზუიტების სკოლის
 შენობებს ჭიგეინის მხრივ არც წინად და არც
 ესლაც არავითარი წუნი არ ჭქობდათ.

იეზუიტთა სკოლების უტეუარი უზირატე-
 სობა თავიდანვე დიდს ნყოფეს უქადდა მათ
 და მართლაც კათოლიკეთა საუკეთესო წრეები-
 დან ურიცხვა მოწაფეები მოაწყდა სკოლებს.
 რადგანაც იეზუიტთა სკოლებშიც იმისვე სწავ-
 ლიდეი, რასაც პროტესტანტთა სკოლებში,
 საშინარი მეტოქეობა და შეცილება გაიმართა
 ამ სკოლებს შორის; ამ შეცილებაში იეზუი-
 ტებმა გაიმარჯვეს, რადგან თვით პროტეს-
 ტანტი მშობლებიც კი ხშირად შვილებს იე-
 ზუიტების სკოლებში ახარებდენ. 1552 წ.
 ორდენმა ჰანა იულიუს III-დან მიიღო უფლე-
 ბა უფელკან სკოლების დაარსებისა და ბაკკა-
 ლარის, მაგისტრის და დოქტორის ხარისხის
 მიღებისა. იმავე წელს რომში დაარსდა „Colle-

gium germanicum“—დედა ბოძი იეზუიტთა
 გერმანულ სკოლებისა; 1600 წელს ორდენს
 ქონდა 200 სკოლა; 1710 წ. კი—612 კა-
 ლეგეიუმი და 157 სემინარია და საერთო
 საცხოვრებელი.

სამწუხაროდ სწავლა აღზრდის საკითხებში
 იეზუიტები შეჩერდნენ მე XVI-ტე საუკუნე-
 ში გამოთქმულს აზრზე. რწმენამ, რომ მათი
 სწავლების გეგმა 1599 წლისა და გეგმის
 დაგვანათ შედგენილი სახელმძღვანელოები სა-
 უკეთესოა, თითქმის შეუძლებლად გახდა ზე-
 დაგოციის შემდეგი განვითარება. ესლაც ძალა-
 შია მოთხოვნილება, რომ უოფელმა იეზუიტმა
 რამდენიმე წელიწადი უნდა იმისწავლებლოს,
 მხოლოდ მე XVIII საუკუნეში მოხდა სუსტი
 ცდა მცირე ზედაგოციური მომზადება მიეცათ
 იმათთვის, ვინც მისწავლებლად კმზადებოდა.
 Batio-ს მიერ სახელმძღვანელოთ მოწონებუ-
 ლი ალვარეტის ლათინური ენის გრამატიკა და
 გრეტოსერის ბერძნული გრამატიკა მე XIX
 საუკუნეშიაც კი საუკეთესო სკოლებში, მიუ-
 ხედავად მრავალი შეცდომებისა და ნაკლებე-
 ვანებისა, ხმარებაში იყო. მე XVII საუკუნის
 ნასეკრამდის გერმანული ენა გამორიცხული
 იყო იეზუიტთა სამოსწავლო გეგმისაგან; გე-
 ოკრაფია, ისტორია და მათემატიკაც, არ იზ-
 ყრობდა დიდს უურადლებას. მხოლოდ არსებო-
 ბისთვის ბრძოლამ და პროტესტანტთა მუდამ
 წინმსვლელ სკოლებთან შეცილებაში აიძულა
 გენერალი როტანი ახალი გეგმა გამოეცა,
 რომელიც, თუმცა არ შორდებოდა Batio-ს
 ძირითად საფუძვლებს, მაგრამ უფრო მეტს
 ადგილს უთმობდა ახალ ენებსა და რეალურ
 საცნებს.

უცხო ახალ-თაობის ჭუმანისტთა შორის აქ
 უნდა დაფასხელოთ თეორეტიკოსი ზედაგოცი,
 რომელმაც აღზრდისა და სწავლის საკითხებ-
 ში ბევრად წინ გაუსწრო თანამედროფეებს. ეს
 არის ესპანელი ლუდვიგ ვივესი. ვივესი
 დაიბადა ვალენსიაში 1492 წელს და, რა-

გორც თავის სამშობლო ქალაქის აკადემიაში, ისე ჰარნიშიაც მიიღო სხელასტიური აღზრდა. ზირველად ერანმუსთან განცხადებ შუათვისების მას წუმინიზმი. 1519 წელს ვივესმა სრულიად უარქუო სხელასტიკა და, თუმცა ცხფრების უმთავრესა დრო რეფორმაციის გავლენის ქვეშ მუფთ ნიდერლანდში გაატარა, კათოლიკეთა რწმენის მიმდევარათ მანც დარჩა. სანამ ქუინის VIII თავის ცოლთან კატარინასთან კეთილგანწყობილებაში ცხფრებდა, ვივესი, როგორც მასწავლებელი ზრინცესსა მარამისა, ძლიერ სასიამოვნო სტუმარი იყო ინგლისის სასახლეში. შემდეგ ვივესი მარტო მეცნიერულ შრომას დაადგა. გარდაიცვალა ვივესი 1540 წ. ბრუჯოკში. მრავალ პედაგოგიურ ნაწერებში (უმთავრესი თხზულება: De Disciplinis 1531 წ.) ვივესმა ზირველად ქუმინისტა შორის სცადა პედაგოგია ეთიურ და ფსიხოლოგიურ საფუძველზე აქშენებინა. ძველადვე ტრადიციით გადმოცემული დამოკიდებულება არისტოტელისაგან უკუგდო ვივესმა ერთი იმიტომ, რომ არისტოტელის ფილოსოფიის საერო მიმართულება შეუძლებელია საფუძვლად დაედოს ქრისტიანულ მსოფლმხედველობასა და მეორეც, რადგან არისტოტელის შეგნებას რეალური საგნებისა დრომ უკვე გაუსწრო, ამიტომაც ვივესი თხოულობდა განსაკუთრებით ბუნებისმეტყველებაში დამოუკიდებელ დაკვირვებას და საკუთარ გამოკვლევას. ქუმინისტებსავით ქვინტილიანსაც არ მისდევდა ვივესი მონუ-

რად, ვივესი კრიტიკის თვალთ შეუქრებდა. არსებულს სკოლებს; ერთგვარათ ქვიცხვდა იგი, როგორც სხელასტიკების დიალექტიურ თავის მტკრევას, თანაზობას, ისე ქუმინისტთა ციცერონისაგან ამონაგლეჯ ღამაზ ფრანუბით თავმომწინებოს. ვივესი სკოლაში სწავლებას მინ სწავლებასე უზირატუსობას აძლევდა. მხოლოდ საჭროდ მიაჩნდა, რომ სკოლის შენობები ჯანსაღობისათვის უკეთესად ეფიდიყო მოწყობილი, ვიდრე მანამდის იყო. მასწავლებელთა კომპოციის რო ჰატივისცემა და დამოუკიდებულება შეეძინა, ვივესი თხოულობდა მთავრობისაგან მათთვის ჯამაგირს. ვივესის აზრით უკველ სამ თვეში მასწავლებლების კრება უნდა გამართულიყო, საერთოდ სამსწავლო საკითხების გამოსარკვევად, რომ უკეთ დახელახებულებენ თავანთ საქმეში. მასწავლებლები მოვალენა არიან მოწაეთა განებრვის მხრივ განათლებასთან ერთად იზრუნონ მათ ზნეობრივ განვითარებაზედაც. სწავლის უფლება უნდა მიეცეს მხოლოდ იმ მოწაფეს, რომელიც ბეჯითის გამოცდით დამტკიცებს, რომ მას ნიჭი შესწევს მასწავლებლობისა და სამეცნიერო მეცადინეობისა. ამ შორს მჭვრეტელმა განათლებულმა პედაგოგმა თჯანის აღმზრდელობითი გავლენაც კი დრომად გაარჩია და გამოარკვია. ცალკე თხზულება უძღვნა ვივესმა თავის მთარველს ინგლისასს, დედოფალს კატერინას ქალთა აღზრდის შესახებ.

6. ლორთქიფანიძე.

გეოგრაფიული სახელოების ახსნა

გეოგრაფიული სახელოწოდების ახსნას ბევრნაირი მნიშვნელობა აქვს. მეტადრე ჩვენს ქვეყანას იმდენი თავგადასავალი არგუნა ისტორიულმა ბედისწერამ, რომ ქა-

ლაქს და სოფელს, ტყეს და ველს, წყალს და ტბას, მთას და კლდეს უნდა შერჩენოდა ცხოვრების დაუდგარი ჩარხის ტრიალის გავლენა. ძველს და ახალს

სარწმუნოებას, ბუნებას თავის ცხოველგებით და მცენარეობით, კაცის სულის კვებებას და მისწრაფებას აგრეთვე უმოქმედნია ამა თუ იმ გეოგრაფიულს სახელწოდებაზე, რომლის გამორკვევა დროთა ვითარების მიმდინარეობით ძნელდება და იხლართება. სამზღვრ-გარეთ და რუსეთშიაც გეოგრაფიულის ნომენკლატურის მიხედვით დაწერილია მრავალი გამოკვლევა, რომლის საფუძველს შეადგენს ეტიმოლოგიური ახსნა ამა თუ იმ ადგილობრივი სახელწოდებისა. თითო ოროლა საქართველოს გეოგრაფიული სიტყვის ახსნა მოიპოვება ქართულს მწერლობაშიაც, მაგრამ სრული მეცნიერულად შემუშავებული გამოკვლევა ამ საგნის შესახებ ჯერ არ გამოსულა არც ქართულად და არც რუსულად. მხოლოდ ამ მოკლე ხანში დაიბეჭდა კ. განის*) პირველი ცდა „კავკასიის გეოგრაფიულ სახელებს“ ახსნისა. როგორც პირველი ცდა საყურადღებოა, თუმცა ჩვენს მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს. კ. განის „ცდას“ აკლია თავდაპირველად ტრანსკრიპცია, ე. ი. გეოგრაფიული სახელები ჩამოთვლილია და აღნუსხული რუსული ენის გამოთქმის მიხედვით და არა იმ ხალხის ენით, რომლის შემწეობითაც გეოგრაფიული სახელი აიხსნება. რადგან რუსულს ანბანს აკლია მრავალი ბგერა, რომელიც კავკასიურს ენებში იხმარება, ამიტომ ხშირად კ. განის გამოკვლევაში არეულია ც და წ (ნაწრეტი, ნაცრეთი), ქ და კ (ნაქერალი და ნაკერალი), ყ და გ (ყორნისი და გორნისი): ყური გარდიქ ნა კურად, შეერთდა არხი

და არყი, ქვითკირი გარდიქცა კვიტირად და სხვა და სხვ. მეორე საწყენი ნაკვლევანება ის არის, რომ მეტად მცირედი ნაწილია გამორკვეული იმ გეოგრაფიული სიტყვებისა, რომლის სიას ადგილად შეავსებდა სტატისტიკური კრებულის მიხედვით და დაუბრკოლებლივ ახსნიდა. უმთავრესი სუსტი მხარე ამ პატიოსანი შრომისა ის არის, რომ ეტიმოლოგიური ახსნა აქ ჩამწკრივებული ქართულ სომხურ-თათრულ-ლექურ - ჩერქეზულ სიტყვებისა ხშირად ნაძალადევი და შეუწყნარებელია. ჩვენ არ შეგვიძლიან აღვსუსხოთ სათითაოდ ამგვარი შემცდარი ეტიმოლოგიის მაგალითი. სანიმუშოდ მოვიყვანთ მხოლოდ რამდენსამე.

ახანაური კ. განის აზრით დაერქვა ცნობილს სოფელს წარმართთა ღმერთის ანანის სახელიდან, ხოლო ამ ანანას კითხვით ნიშნით უახლოვებს დიანას. უფრო კი სიმაართლესთან ახლო იქნება ახანაური დაეუკავშიროთ სახელწოდებას ანანას, რომელიც წარმომდგარია სიტყვიდან ანნა და აღნიშნავს სოფელს—ანანას საკუთრებას. სუფიქსი უჩი ადგილის დასახასიათებლად მიღებულია ქართულის სიტყვის წარმოებაში, მაგალითად კურდღელაური, ოსიაური, ამბროლაური და სხვ.

ახსის ცხე კ. განის მოსაზრებით სიტყვიდან არყი+ციხე. რუსულად სთარგმნის крепость канавы მაგრამ აჩყი და აჩხი სხვა და სხვა მნიშვნელობის სიტყვები არიან. თუ ციხეს სახელი ეწოდა არხიდან (канавы), მაშ რად ეძიებს ფესვს სიტყვაში არყი, რომელიც აღნიშნავს ხეს (береза). ამას უნდა დაემატოთ, რომ ვახუშტის გეოგრაფიაში არ არის მოხსენებული არც არყის ციხე და არც

* Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племень Кавказа, вып. 40-й Тифлисъ. 1909.

არხის ციხე. ბატონიშვილმა იცის მხოლოდ არშის ციხე.

აწუჯრის სწარმოებს სიტყვიდან აწყვა, ვითომ იქ ყოფილიყოს ასაწონი ადგილი. იქნება ძალადაუტანებლივ ეს სახელი ადვილად აიხსნას შეერთებული სიტყვებიდან აწ+ყური (შეადარე ხიდის ყური).

ბარძილი—იგივე ბარძიმიო, რადგან გადმოცემით იქ ინახება წმ ბარძიმი. ჩვენ არ გავვიგონია არც ერთს მთაზე, რომ იქ ინახება წმ. ბარძიმი; მაინც ბარძიმიდან ბარძილი არ წარმოიშობება. ჩვენ ამ სახელწოდებას ორად ვყოფთ: ბარ+ძილი=ბარს ძილი.

საეკვოდ მიგვაჩნია ასეთი ეტიმოლოგია, როგორც ბუჯაქის სიტყვებიდან ბელა+ყანა, ესე იგი დათვის სათიბიო. ან ფშავი სიტყვიდან შავი, სკრა სიტყვიდან სკა და ბორჯომი სიტყვიდან ბაჟი (=ბორჯი). დაბოლოება ომი რომ აუხსნელი რჩება?!

გურია წარმოსდგა სიტყვიდან ურიაო და მართლაც გურულებს ებრაული სისხლი ემჩნევათო!!

უფრნისი (კ. განის ტრანსკრიპციით კომნისი და გორნისი) წარმოსდგაო სიტყვიდან გორა. თუ გორნისი მართლაც ამ ფესვისაა, იგივე არ შეიძლება ითქვას კორნისზე, რომელიც გამოითქმის ყორნისად და წარმოიშობის სიტყვიდან ყორანი.

ქსოვრისი იმიტომ დაერქვაო სიტყვიდან „ცხოვრება“, რომ რატიშვილების მამული კარგი საცხოვრებელი ადგილიაო?! „ქსოვრისი“ და „ცხოვრება“ სხვა და სხვა ფესვის სიტყვები არიან, იქნება პირველის ფესვი იყოს ქსოვა.

ოძისი უცნია „ორძიხ“-ად და სთარგმნის рости, რადგან სოფელი თანდათან იზრდება! ჩვენ კი გვგონია ოძი-

სი=ორი+ძისი, ან ო=სა+რ^ი შეადარე ო+ზურგეთი=(ა+ზურგეთი) და მაშასადამე ოძისი=საძისი, სიტყვიდან „ძე“ ორივე შემთხვევაში: ორი+ძე, ან სა+ძე.

ადიში სრულიად აუხსნელია, როგორც აუხსნელად დატოვებული თუში.

ოდიში უნდა უდრიდეს „ო+დიში“ ს, სადაც ო=სა, ხოლო დიში=დი-სი=დასი, სიტყვიდან დაჰ.

თრიალეთი დაუკავშირა ტრიალს, უფრო სარწმუნო უნდა იყოს ფესვი თრია (ბЪЛКА).

ურბნისი ჰგონია წარმომდგარი სიტყვიდან ურბი (НАИНСКОСЬ); ჩვენ ვაწარმოებთ სიტყვიდან ორბი.

ხერთვისი მას წამოუყენებია ხერთვისიდან=ОСТРОВЪ(?!), ჩვენ ვუკავშირებთ სიტყვას ჰერთვის (შეერთვის), სადაც თავსართი ჰ გამაგრებულია ხ-ად (შეადარე შენ ხ-არ).

ვერ გავვიგია, ცაგვერია ნუ წაღვერი რო გორ უნდა წარმომდგარიყო სიტყვებიდან მთა და გვერდი? წაჯკ რად უნდა ნიშნავდეს ცალკეს. უფრო სასაცილო, ვიდრე შეუწყნარებელია ჩხერამეჯეს ახსნა სიტყვებიდან შხირი+მელა, იმიტომაო, უმატებს ბ-ნი განი, რომ ამ წყალში ხშირად შეხვდებით მელიებსაო! წყალში რა უნდათ მელიებს?!

ალარ ჩამოვთვლით ამგვარს საეკვო ეტიმოლოგიის მაგალითებს, ვიტყვით მხოლოდ რად მოსდის ხშირად შეცდომები პატივცემულს მეძიებელს. იგი იღებს სახელწოდებას იმ გამოთქმით, როგორც ჩვენს დროში იხმარებიან: მაგალითად, ცხინვალე კ. განის აზრით შესდგება ფესვიდან რცხილა+ველი. თუ მხედველობაში იქონიებდა წინანდელს გამოთქმას ქრცხინვალი, რა თქმა უნდა სხვა ეტიმოლოგია დასჭირდებოდა. საეკვო ეტი-

საქართველო
საქართველო

მოლოგიამ ვერც ერთი ვერ განმარტა. სრული შემოკრება აქამომდე გამოთქმული მოსაზრებისა ამა თუ იმ სახელის ასახსნელად (მაგალითად „კავკასია“) აგრეთვე ვერ მოახერხა. მაინც მადლობის ღირსია, რომ შეძლებისამებრ ცადა გეოგრაფიული სახელების ახსნას. ამის წაბადვით იქნება სხვებმა, უფრო დაახლოებით საგნის მცოდნეებმა, გააგრძელონ დაწყებული გამოკვლევა. აქვე დავძენთ, რომ ახლგაზღა ლინგვისტი ა. მ. ღირრი, რომელმაც უკვე გამოიძია რამდენიმე კავკასიური ენა, საუცხოვოდ შეძლებს

ბ-ნი განის მიერ აღძრულს საგანსა და კრებულში, სადაც მოთავსებულია კ. განის შემოადნიშნული შრომა, დაბეჭდილია საინტერესო მოკლე განხილვა „კავკასიური ხალხთა სახელებისა“. საწყენია, რომ ამასაც შეეპარა ერთი შეცდომა, როდესაც შეუდგა „სომეხის“ სახელის ხსნას. რგი იწყებს ამ ნა-რად: „სომეხები. ქართველები ეძახიან მათ სომხური, სომხეთს სომეხი“!! როგორ მოუვიდა ეს შეცდომა, ვერ წარმოგვიდგენია.

ა. ხახანაშვილი.

შინაური მიმოხილვა

ისეთი უკუდმართობას, რაც ამ უმად არის გამოკვეთილი ჩვენს სკოლებში, ვერ არ მოვწრებივართ. წმრმიდგინეთ სოფელელი ბავშვი, რომელიც სახალხო სკოლაში დადის ვითომ და სწავლისთვის, რას ასწავლიან ამ საცოდავს და რის სწავლებას ითხოვენ ჩვენი ბობოლაუბი! ზირველ წელიწადს რუსული ენის გაკვეთილებს 12 საათი უნდა მონადმთ გვირს შიო, სწერს ტფილისის გუბერნიის ხლად დანიშნული სახალხო სკოლების ინსპექტორი მასწავლებლებს. სად გვქქრა 1881 წლის სასწავლო გეგმა, რომელიც კავკასიის უმადლესმა მთავრობამ ს. ვადდებულად გახდა ჩვენში? ძალა აღმართს ხნავსო, ნათქვამია და ჩვენი მოკეთებებიც მოწადინებულნი არიან მიჭმართონ უოველგვარ ღონის ძიებს, რომ სახალხო სკოლები გახადონ მარტო რუსული ენის სკოლებად და უნდა ენაზედ სწავლებით გამოათავებან, დაუდღურონ, დასუსტონ ჭკუანებით ქვეყნის მამავალი იმედი და სიხარული—მოზარდი თაობა. სწავლა-განათლების საკითხი—სამკვდრო სასიცოცხლო საკითხია ჩვენში. ან უნდა გვქონდეს ისეთი სკოლები,

რომელიც ერს სიცოცხლეს ჭმარებს, კანონიერ განვითარებას აძლევს, ცოდნას შექმნის, ავგარგოს დახანხვებს, თვალებს აუხელს, გონებას შეჭმარებს, თავის ვინაობას ამცნობს და სხ. ან სრულიად არა; სკოლა, რომელიც ემსახურება ზოლიტიკურ იდეალებს, ის ნამდვილ სკოლად სახსენებელი არ არის, ის მოვლენილია მხოლოდ ჩვენი მოზარდ თაობის საწამებლად და ერის წმიდათა წმიდის შესაბადავად, გადასავგარებლად, დასუდღურებლად. და რამდენად შესაწყნარებელია ეს შეცნიერებისა და ჰედაგოგიის მსრით, ვეველა ჭკუათა მეოფელს ადვილად წამოუდგება თვალწინ, თუ მცირეოდენ გულის ვერს მიაშერობს იმ წამებს და ვაი ვაგლახს, რასაც განიცდის საცოდავი სოფელელი ბავშვი, როცა მას შურის მაგიერ ქვას აწვდიან საზრდოთ, როცა უნდა ენის უდროოდ და ძაღდატანებით სწავლება უხმობს მას ჭკუანგონებას, სიყვარულის ნაცვლად აძლეებს საგანს და უნერგავს გულში ვეველაფრის ზიზღსა. ჩაიხედეთ ბავშვის გულში და ცხადად ამოიკითხავთ: თუ გავჩდი ქვეყნად, რადან მასწავლებთ, რად მამახინჯვობთ და მჭრით ენას,

ბუნება ჩემი იმას მოითხოვს, რომ მასწავლადეთ დედა ენასა; თქვენ კი ჩემს ნორჩს გულის და ნაზ გონებას იმას აწვდით, რაც არ უნდება, და რადან გიკვირსთ თუ ნორჩი გული უგულაზე უფრო ადრე დატკნება?!

ჩვენი მტერ-მოყვრები ერთიანად მოდიან ჩვენს საწინააღმდეგოდ. უნდათ ჩააქრონ უგულაური იქ, სადაც ერთგული სინითლე ბუტავს. ეს იერიში დაიწყო ტფილისის სახალხო სკოლების დირექტორამ. მან არ მისცა ნება „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ საკვირაო სკოლის გახსნა სოფ. გიორგი წმინდაში (კარეთკახეთში). ამავე საზოგადოებას სკოლა აქვს, სხვითა შორის, გიორგიწმინდაში. სწორედ იქ, სადაც საზოგადოების სკოლაა, დირექტორს მოუწადინია სკოლის გახსნა. ტფ. გუბერნიის სახალხო სკოლების ინსპექტორი სწერს გიორგიწმინდის და გომარეთის ნაცვალს შეკრიბოს საზოგადოება და მისცეს შემდეგი წინადადება: „დირექტორს თანახმაა სახელმწიფო ჯამაგირიანი მასწავლებელი გამოგიგზავნოთ, ოდონდ თქვენ მარტო შენობა დაუთმეთ სკოლას, მასწავლებელს მიეცით მოსამსახურე და შეშა“. ნაცვალსაც შეუერთებია საზოგადოება და გამოუტანიათ შემდეგი დადგენილება:

„ჩვენ უკვე გვქონდა სამინისტრო სკოლა, მაგრამ მან არაფერი შესძინა ჩვენს შვილებს. სამშობლო ენის სწავლება სამინისტრო სკოლაში აბუჩად იყო აკლებული; ჩვენ გვინდა ეს სკოლა დარჩეს ისევე „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ გამგეობის ხელში, დეკ, ისევე ჩვენ ვიკისრებთ მასწავლებლის ჯამაგირს, ოდონდ ჩვენმა შვილებმა სამშობლო ენაზე მიიღონ სწავლა და სხვა... („დროება“ 13 თებ. № 34).

აქ უფრო საუბრადღებოა სოფლის შეხედულებობა სკოლაზე, სხანს სოფელმა საკმარისად იწვინა ღუხჭირი სკოლის ნაყოფი, იმას ადვილად ვერაფერს მოატყუებს რამდენი საკენციც უნდა გადაუყარონ. მაგრამ ყველგან სოფ-

ლად ისეთი შეგება ხალხში არ არის, როგორც ეს გვიჩვენებს გიორგიწმინდელმა. ავიდეთ თუ გინდ მცხეთა. მცხეთელები აკერსამი წელიწადია ჩვენენ ამ საკენკს, კვირდობიან სახელმწიფო ჯამაგირიან მასწავლებელს, მასწავლებელსაც დაუნიშნავენ ალბად, მაგრამ რამდენად სასარგებლო იქნება ეს სკოლა მცხეთელებისათვის, ამის გამოსაცნობად დიდი ტყუაც არ არის საჭირო.

უიციო სოფლები რაში უნდა გავამტეუნოთ, რაც ბევრი მასწავლებელთაგანიც არ არის სწავლა-განათლებაზე სწავლი შეხედულებით განმსჭვალული. ამის მაგალითს ერთი მასწავლებელი გვეუბნება გაზეთ „ზაკავ.“ ფურცლებზე: (იხ. № 18, 23 იან.) ცამეტი წელიწადი ვმასწავლებლობა — ამბობს ვილაც ა. ნ. იანოვსკიდან დაწვებული სამი მზრუნველი მინახავს ჩემს სკოლაში; ყოველთვის, რაც ეს დიდებული პირები ინახულებდენ სკოლას, მასწავლებლებს სულით არა ჩვეულებრივი აღფრთოვანება დაეტეობოდათ და ხალხის ენერგიით შეუდგებოდნენ წმინდა საქმეს. ბნელი ხალხი, რომელიც სოფლის მწერალს მასწავლებელზე მდლას აყენებს, უფრო პატივისცემით უუურებდენ მასწავლებელს მზრუნველის ნახვის შემდეგ. დავასურათებთ ფაქტით: განსკვენებულმა იანოვსკიმ ინახულა ჩემი სკოლა. მე აუხსენი ბავშვებს, რომ ის მზრუნველია, მეორე პირი მინისტრის შემდეგ, ზრუნავს ჩვენს სკოლაზე, ჩვენს განათლებაზე და სხ. ბავშვებმა გადასცეს ეს მშობლებს. ამათ ძლიერ უკვირდათ, რომ ასეთმა დიდმა კაცმა ინახულა მათი სკოლა, ხელი ჩამოართვა მასწავლებელს, გამოკითხა ბავშვებს. ამ რევიზიას შედეგად მოჰყვა სკოლის გათრეკლასიანება“. ამ სიტყვებს კომენტარიები არ ესაჭიროება, თავის თავად ცხადია თუ ვინა და რისი თავიანისმცემელია ამ წერილის ავტორი მასწავლებელი, ცხადია ვის და რად უამებს გუნდურეს; მართალი უთქვამს ვინცა სთქვა: „სიტ-

მასწავლებლებს

ყაზან შენმან გამოგანინოს შენა“. და ჩვენ კი გვაშოროს დმერთმა ისეთს მასწავლებლებს, რომელიც ხალხში ამ გზით ჰმყოფობს ატორიტეტს.

შემდგარია ვინც ხალხს ბრძას უწოდებს, ხალხი იმდენად ბრძა არ არის, რამ ავის და კარგის გარჩევა არ შეეძლოს, ეს ცხადად დგანასვეს გიორგიშინდლებმა, მ. გრამ ვთქვით ხალხი უმეტარია, რა დონის იებსა ხმარობს სახალხო მასწავლებელი ამ უმეტარების წინააღმდეგ? ბევრი არაფერს, იმას ჰგონია სახალხო მასწავლებლობა მარტო ბავშვების ანბანის სწავლებაში; მიაწოდეთ ხალხს წიგნები, უკითხეთ მტელი დროს, უამბეთ რაც გასუთებში სწერია, მიიზიდეთ მათი გონება წიგნებისაკენ და ხალხიც გულისთ დაგაფასებს და დაგიმადლებს. ჩვენდა სასინარულოდ არაიან ასეთი მასწავლებელიც, რომელთაც ხალხში დიდი ზატევი და სახელი აქვსთ, გაცილებით მეტი და უფრო მკვიდრი, ვიდრე ის სახელი, რომელიც შობილავება „მზრუნველის ხელის

ჩამოთმევეთ“. — მაგრამ უველა მასწავლებლები, სამწუხაროდ, ასე არ იქცევა, ხალხში ქართული წიგნის გავრცელებაზე არ ზრუნავს. აი ამისი ცოცხალი მაგალითი: სამეგრელოში არის სოფ. გორდი, იქ არის სამინისტრო ორკლასიანი სკოლა, ვიდაცას ამ სკოლისათვის შეუწირავს 8 მ. 50 კაპ ზედამხედველი სკოლისა გასეთის ფურცლებზე მადლობას უცხადებს შემომწირველს და დასძენს — ამ ფულით რუსული ჟურნალი „Нива“ უნდა გამოვიწეროთ. უეჭველია ქართული გაიცტებს და იტყვის სად გორდი, სად „Нивა“?! ამ ფულით ერთი ზაწია სახალხო ბიბლიოთეკის შედგენა შეიძლებოდა და ის არ აჯობებდა თუ გინდ ოც „Нивა“ — სო, ან რა საჭიროა სკოლისათვის „Нивა“? მაგრამ კაცია და გუნება; საყადალო ის არის, რამ „ნივის“ მტრთვიალენი ჩვენებურს უანასც გერ უვლიან რიგანად და ამიტომაც არის ასეთი მწირე მოსავალი.

Ratti.

მარიამ დემურია

20 იანვარს ტფილისში უეცრად გარდაიცვალა საყმაწვილო ჟურნალ „ნაკადულის“ რედაქტორი მ. ი. დემურია. განსვენებულს შესამჩნევი დეაწლი მიუძღვის ჩვენი ხალხის განათლების საქმეში თავისი დაუღალავის შრომითა და მეცადინეობით; ტფილისში ამ 15 წლის განმავლობაში სახალხო კითხვების, სახალხო თეატრის და ბიბლიოთეკების სულის ჩამდგმელი და მოთავე იყო განსვენებული და თავისი მხნეობით, მეცადინეობით და შრომით შექონდა განათლების სხივი ჩვენს მდაბიო ხალხში; იგივე იყო გამგე ნაძალადევის სახალხო ბიბლიოტეკისა, რომელიც ტფილისის ქართულ ბიბლიოტეკებში საუკეთესოდ ითვლება. უკანასკნელი ექვსი წლის განმავ-

ლობაში განსვენებული რედაქტორობდა საყმაწვილო ჟურნალ „ნაკადულს“; ამ ჟურნალს შეაღია განსვენებულმა თავისი დღენი; ვინც ბრის რამდენი შრომა და აუტანელი ჯათაა საჭირო დღევანდელს პირობებში ჟურნალის გამოსაცემად და ისიც საყმაწვილო ჟურნალისა, რომელსაც ჩვენში ჯერ კიდევ მცირე თანამგრძობი ჰყავს, ცხადად მიხვდება, რომ ამ შრომას იკისრებს მხოლოდ იდგიით გატაცებული, ქვეყნის და მისი მომავლის მოსიყვარულე ადამიანი.

ამიტომაც მარიამ დემურიას უდროოდ დაკარგვა დიდი დასაკლისია ჩვენთვის, მით უფრო, რომ მოღვაწე ქალები დღეს თითებზე ჩამოსათვლელია ჩვენში.

საუკუნოდ იყოს ხსენება პატიოსანის მუშაკისა და მოღვაწისა.

მელიტონ ჩოგოვაძე

(ნეკროლოგი)

31 იანვარს გარდაიცვალა ახალგაზდა და ქუთაისში კარგად ცნობილი მასწავლებელი და ინსპექტორი საეპარქიო ქალთა სასწავლებლისა მელიტონ იესეს ძე ჩოგოვაძე. განსვენებულმა სწავლა დაიწყო ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ სასულიერო სემინარიაში და ბოლოს დაასრულა კიევის აკადემია. სწავლაში, მიუხედავად უკიდურესი სიღარიბისა, დიდს ნიჭს იჩენდა, ჩინებულად სწავლობდა და რაც უფრო საყურადღებოა ცხოვრებაშია ც გაუტეხელი, მტკიცე ხასიათის, მართლის მოყვარული, ერის მოამბე და მისი კანონიერი მოთხოვნების მტკიცე დამცველი და ერთგული მუშაკი შეიქმნა. აკადემიაში კურს დასრულების შემდეგ თავის სოფელ ბანოჯაში ასწავლიდა სამრევლო სკოლაში, შემდეგ ასწავლიდა ქართულ ენას ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში და სხ. განსვენებულის ერთი ამხანაგი სწერს: „მელიტონმა გზიდან გადახვევა არ იცოდა, მის ბუნებას არ სჩვევდა სიმბდალე და მორიდება; ერთხელ დასახულის მიზნისკენ ის შეუდრეკელის პირდაპირობით და თავგანწირულებით მიისწრაფოდა, და ყოველგვარ დაბრკოლებას ამსხვრევდა და იმორჩილებდა“. სწორედ დიდი დასაკლისია ამისთანა ადამიანის დაკარგვა ჩვენს დროში, როცა ამისთანა ღირსებით შემკულს მთელ ადამიანს დიოკენის ფარნითაც ვერ იპოვით. განსვენებული დიდებულად დაასაფლავეს. ვასვენების დროს ჩვენმა მსცო-

ვანმა პოეტმა აკაკიმ შემდეგი სიტყვებით დახასიათა განსვენებულის პიროვნება:

„ბატონებო! გამოეთხოვა წუთი სოფელს და დღეს უნდა ჩავაბაროთ ბნელ საფლავს ერთი საუკეთესო საზოგადო მოღვაწეთაგანი. ქუთაისს გარეშე, ეგები, ბევრმა არ იცოდა: ვინ იყო განსვენებული მელიტონ ჩოგოვაძე? და ჩვენი ვალია, აღვნიშნოთ მისი ვინაობა!.. ის იყო ღირსეული ადამიანი, თავდადებული ქართველი, უმწიკვლო თავის ასპარეზზე და ჩუმი მოღვაწე და მიტომაც მისი შრომა მოღვაწეობა შორსა და შორს თვალსა და ყურს არ ეჩხირებოდა ჩვეულებრივად. ამისთანა მოღვაწენი ხშირი არ არის ჩვენში; მხოლოდ საუკუნოები წამოშობენ! რომ შეჭფერის ისე არ იმარბება: ვერა ვხედავთ საქართველოს სსვა და სხვა კუთხეების წარმომადგენლებს! არსად არიან ჩვეულებრივად ვეცხლის გვირგვინები, მაგრამ ძვირფას გვირგვინად ედება მას ის მწუხარე სახე, რომელიც ეტყობა საერთოდ დღეს აქ, თავმოყრილ საზოგადოებას და ის ცრემლები ახალგაზდა მოსწავლეთა, თან რომ ჩაჰყვებიან სამარეში! ნეტავი მშობლებს, ამისთანა შვილის გამომზდელს! ვაი დედ-მამას ამისთანა შვილის უდროვოდ დამამწებელს! და და სამძიმარი საზოგადოებასაც, ამისთანა მოღვაწის დამკარგავს! ვინატროთ ქვეყნისთვის ბევრი ამისთანა მოღვაწე და განსვენებულსათვის კი დაუვიწყარი სახსენებელ“.

სანიმუშო პროგრამები

საქართველოს სახალხო სკოლებისათვის

რუსული ენა.

მე-III განყოფილება (მესამე წელიწადი).

შესწავლა სიტყვებისა და ფრაზებისა რუსულად; ვარჯიშობა რუსულ ლაზარაკში; ფრაზებისა და მოკლე მოთხრობების შედგენა ცნობილ სიტყვებიდან თვალსაჩინოდ და ქართულად გადათარგმნით საჭირო შემთხვევაში. შესწავლა რუსულად წერა კითხვისა; კითხვა მოკლე აწერილობათა, რომელიც შესწავლილი აქვს მასწავლებლის ცხოველი სიტყვის დახმარებით საუბრის შემდეგ; სურათების აღწერა; სურათ-დედნები, კითხვა და შესწავლა ადგილი მოთხრობებისა და საბავშვო ლექსების რუსულად;

წერილი-სავარჯიშოები: სურათების სახელების წერა—სახელმძღვანელო წიგნიდან (სურათ-დედნები), მოკლე ფრაზების წერა კანხით, შეცდომების გაფრთხილებით. ნასწავლი მოთხრობების და ლექსების წერა. სიტყვების ამოწერა, რომელიც ძნელად ახსოვდებათ უმაწვილებს, ან რომელშიაც ძნელი გამოსათქმელი ხმებია.

მე-IV განყოფილება (მეოთხე წელიწადი).

გამეორება მესამე განყოფილებაში გაკლილი მასალისა; გარკვევით კითხვა და წაკითხვის ახსნა რუსულად და ქართულად; პატარა პატარა სტატიების ზეპირად შესწავლა შემდეგ განმარტებისა და ქართულად გადათარგმნისა; ერთი სიტყვის ან ფრაზის შეცვლა მეორე სიტყვით ან ფრაზით. ვარჯიშობა ზეპირ ლაზარაკში, განმარტებითი კითხვა მობრდილი და ადგილი შინაარსიანი მოთხრობებისა, ზღაპრებისა, ლექსებისა, იგავ-არაკებისა; სა-

თითოდ და გუნდ-გუნდად კითხვა მასალისა შეგნებით და გამომეტყველებით სახელმძღვანელო წიგნიდან. კანხით წერა კლასში შესწავლილი სტატიებისა, ზეპირად ნასწავლის წერა; პრაქტიკულად შესწავლა რუსული მართლწერის. უმთავრესი კანონებისა, ადგილ შინაარსიანი რუსული წიგნების კითხვა სკოლის წიგნთსაცავიდან.

მე-V განყოფილება (მეხუთე წელიწადი)

განმარტებითი კითხვა მოთხრობებისა, ლექსებისა, იგავ-არაკებისა და სხვა მასალების სახელმძღვანელო წიგნიდან; კითხვა გარკვევით სწრაფად და გამომეტყველებით; წაკითხვის გადმოცემა თავისი სიტყვებით; თარგმან რუსულიდან ქართულად და ქართულიდან რუსულად შესაფერისი მასალისა. კლასში გარკვეული სტატიების შინაარსის წერა; შესწავლა სიტყვის და წინადადების უმთავრესი ნაწილებისა, ქართული სიტყვის ნაწილთან და წინადადებისთან შედარებით, გართულებული წინადადება და ნიშნების დასმა. ვარჯიშობა ადგილ-შინაარსიანი რუსულ წიგნების კითხვაში.

მე-VI განყოფილება (მექვსე წელიწადი)

შეგნებით, სწრაფად და გამომეტყველებით კითხვა კლასში გარკვეული სტატიებისა. ზეპირად და წერით გადმოცემა კლასში ნასწავლი რუსული სტატიების შინაარსისა. ლექსების, იგავ-არაკების და სიტყვა გაზმული პრეზის შესწავლა. ვარჯიშობა გამომეტყველებით კითხვაში. ზეპირი და წერითი აღწერა კარგად ნაცნობი საგნებისა. თხზულებები ადგილს თემებზე. ზეპირად ნასწავლის წერა.

წერილობითი გადათარგმნა უფრო რთული სტატიებისა რუსულიდან ქართულად და პირაქეთ. გაშეარება მე-V-ში ნასწავლი გრამატიკისა. რთული წინადადება. სიტუვის ნაწილები; მთავარი და დამოკიდებული წინადადებანი; გაშეარება მოკლე რუსული ენის ეტიმოლოგიისა და სინტაქსისა. კითხვა რუსის მწერლების საუკეთესო ნაწარმოებისა და სხვა შესაფერისი შინაარსის რუსული წიგნებისა სკოლის ბიბლიოთეკიდან.

შენიშვნა: რუსული ენის შესასწავლად მე-III და მე-IV განყოფილებაში უნდა ხმარობდნენ სახელმძღვანელოდ ჩვენი პედაგოგის **იაკობ გოგებაშვილის** „Русское слово“-ს I და II ნაწილს. მეხუთე და მეექვსე განყოფილებაში შეუძლიათ იხმარონ ისეთი რუსული სახელმძღვანელოები, რომელშიაც მომეტებულ მასალას ლიტერატურული ნაწარმოები შეადგენს და ენაც სახელმძღვანელოსი ნამდვილი რუსული ლიტერატურული ენაა. ამისთანა სახელმძღვანელოები რუსულ ენაზედ საკმარისად მოიპოვება და შეიძლება მისი არჩევა მიენდოს თვითონ სკოლის პედაგოგის საპქოს. სავალდებულოდ მიგვაჩნია ყველა ქართული სახალხო სკოლის მასწავლებლებისათვის იხელმძღვანელონ აგრეთვე ბ-ნი ი. გოგებაშვილის რუსული წიგნებით: 1) „Руководство по Русскому Слову“ და 2) Разборъ учебныхъ руководствъ, სადაც მასწავლებლები გაეცნობიან მრავალ საღ პედაგოგიურს აზრებს.

მოკლე განმარტება რუსული ენის პროგრამისა.

რუსული ენის სწავლება ჩვენებურს სკოლებში ბავშვების საწამებლად არის გადაქცეული. ამის მიზეზია უხერხული წესი სწავლებისა, უვარგისი სახელმძღვანელოები, რომელთაც აჩეჩებენ ხელში მოწაფეებს და უდროოდ სწავლების დაწყება. უხერხული წესი სწავლებისა, ანუ ესრედ

წოდებული „მუნჯური“ მეთოდით ^{ჩაბარ} და არხივს და, გვგონია, არც ერთი გონიერი მასწავლებელი არ დაუბრუნდება მას იმის შემდეგ, როცა მისი ნაყოფი ყველამ საკმარისად იწვნია. „მუნჯურ“ მეთოდთან ერთად იკარგება ხსენება ისეთის სახელმძღვანელოებისა, რომლებიც ამ მეთოდზეა შედგენილი; ამ სახით ყველა რუსული ენის სახელმძღვანელო, რომელიც დედა ენას, როგორც უპირველესს იარაღს უცხო ენის შესასწავლად, მეტ ბარგად სთვლის, იმავე „მუნჯურ“ მეთოდით არის შედგენილი და მასალის მხრითაც სრულიად უცხო და დაშორებული ჩვენსა და ჩვენი ბავშვების ცხოვრებას. არც ერთს ამისთანა სახელმძღვანელოს რუსული ენის შესასწავლად თავდაპირველად ადგილი არ უნდა ჰქონდეს ჩვენებურს სკოლებში და თუ ამას მხარს უჭერს ზოგი მასწავლებელთაგანი, ამით ის ამტკიცებს სრულს პედაგოგიურს უეცობას.

რაც შეეხება რუსული ენის სწავლების დაწყების დროს მესამე წლიდან, როგორც ამ პროგრამაში გვაქვს მოხსენებული, ამას ჩვენ განვმარტავთ უბრალო მოსაზრებით: რამდენადაც ბავშვი უფრო განვითარებულია გონებრივად და დიზიკურად, იმდენად უცხო ენის შესწავლას მეტი ნაყოფი მოაქვს, სწავლება უფრო შეგნებით სწარმოებს და ბავშვის განვითარებასაც ხელს უწყობს და არ უშლის ისე, როგორც ადრე დაწყებინება უცხო ენის სწავლებისა. ორი წლის სწავლების შემდეგ ბავშვს იმდენი განვითარება ექნება, რომ მას თანდათან შესწავლა უცხო ენისა არ გაუძნელდება; პირიქით გონებით და ფიზიკურად ცოტად თუ ბევრად განვითარებული ბავშვი ცოტა ხანში უფრო მეტს ცოდნას შეიძენს და ის ცოდნაც უფრო საფუძვლიანი იქნება,

ვიდრე ის ბავშვი, რომელსაც უდროოდ დააწყებინეს უცხო ენის სწავლება და დამახინჯეს გონებრივად და ფიზიკურად.

რუსული ენის სწავლებას ჩვენებურს სახალხო სკოლებში პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. მისი სწავლება უნდა სწარმოებდეს თანდათანობის წესით: ადვილიდან მოძნელოზე და ახლოდან შორეულზე გადასვლით. ყოველივე უცხო სიტყვა, აზრი, გამოთქმული უცხო ენაზედ სრულიად შეგნებით უნდა ჰქონდეს ბავშვს წარმოდგენილი; ხშირი ვარჯიშობა ზეპირ ლაპარაკში, კანონიერი გამოთქმა სიტყვებისა, განმარტებითი კითხვა და წერა-

ში ვარჯიშობა შეადგენენ საფუძველს უცხო ენის შესწავლაში. ამ საფუძველზე აგებული ზემოთ მოყვანილი პროგრამა—რუსული ენისა. დარწმუნებული ვართ, რომ ამ პროგრამის მიხედვით და პედაგოგიური პრინციპების დაცვით ექვს წლიან სკოლაში ოთხი წლის განმავლობაში რუსულ ენას ჩვენებურს სახალხო სკოლებში უკეთ შეისწავლიან ყოველის მხრით, ვიდრე დღესა სწავლობენ ხუთეექვს წელში და ამგვარი სწავლებიდან ბავშვის გონების დამახინჯებას მეტი არა გამოდის რა.

(შემდეგი იქნება).

ყურნალ „ჯეჯილის“ ოცი წლის არსებობა *)

სწავლა-აღზრდაში დიდი მნიშვნელობა აქვს, სხვათა შორის, საუმაწვილო ჟურნალებს და წიგნებს იმ ენაზე, რომელიც გასაგებია ბავშვებისთვის, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სკოლა გაუგებარ ენაზე ასწავლის მათ. ოთხი-ხუთი წლის ჰატარა ბავშვებსაც კი, რომელთაც ჯერ, რასაკვირველია, წერა-კითხვა არ იცან, ძალიან უუფართ, როდესაც ესაუბრებიან მათ და რასმეს წაუკითხავენ ხოლმე. შეგნებულ დედამას შეუძლიან ისარგებლოს ამ ინტერესით და კეთილად გამოიყენოს საუმაწვილო ჟურნალი და წიგნები. შედეგ, როდესაც ბავშვები წერა-კითხვას ისწავლიან, კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ეძლევა შესაფერ წიგნის კითხვას, რადგან მაშინ თითონ შეუძლიან იკითხონ წიგნი, თითონ დაუფიქრდნენ წაკითხულს, გაეცნონ კარგ მაგალითებს, კარგ

საქციელს და ივარჯიშონ აზროვნებაში. ჩვენი ჰატარა უმაწვილები ამ მხრითაც ცუდს მდგომარეობაში იყვნენ ამ ოცი წლის წინად. შეგნებული თუ ვინმე იყო მშობელთა და მასწავლებელთა შორის და აფასებდა საუმაწვილო ჟურნალებს და წიგნებს, იმათ წიგნებიან მოეძებდა. (გამოდინდა, მართალია, 1884 წელს საუმაწვილო ჟურნალი „ნობათი“, მაგრამ, სამწუხაროდ, უსახსრობის გამო დაიხურა). ამ დროს გამოუჩნდა ჩვენ ჰაწია ბავშვებს და მათ მშობლებს გულ-შემატკივარი მზრუნველი, რომელსაც დრმად ჰქონდა გულში დაწერგილი სამშობლო ხაღხის შვილების სიუვარული თანხმად ქრისტე მაცხოვრის სიტყვებისა: „რომელმან შეიწინაროს ერთი ურმა ესევითარი სახელითა ჩემითა, მე შემიწინარეთ“. დღეს ტფილისში, საქართველოს დადაქადაქში, დღესასწაული აქვსთ გამართული ამ შირის მოდგაწეობის ჰატოვისაცემლად. ეს შირია ანასტასია მისეიელ თუმანიშვილის ასული, მეუღლე აწ შიგე გარდაცვალებულის ცნობი-

*) ამოღებულია ჩვენი პედაგოგის ბ-ნი ალ. ჰიჭინაძის სიტყვიდან, რომელიც წარმოსთქვა მან ხონში „ჯეჯილის“ 20 წლის არსებობის გამო (დრ. № 40).

ლის ქართველ მადვასის, გიორგი წერეთლისა. წარსულ ანგარში ზირველს რიცხვს შესრულდა ოცი წელიწადი, რაც ქალბატონი ანასტასია განუწყვეტლივ და თავაუღებელი შრომის ქართველ ბავშვებისათვის. ამ ოცი წლის წინად ტფილისში მოიწვია მან ქართველი მადვასეები, ქართველი მწერლები და განუზიარა მათ განზრახვა სემინარიულ ეურნალის გამოცემისა. კრებამ ერთ ხმად აღნიშნა სრული უქნალობა თითქმის საბავშვო წიგნების ქართულ ენაზე და სწავლავი მდგომარეობა ერმათა, რომელთაც არც სკოლაში შესულამდის და არც სკოლაში ყოფნის დროს არა ჰქონდათ საკითხავი რამ განსაკუთრებულად. მშობლებსაც და მასწავლებლებსაც ეჭირვებოდათ შინაარსიანი ქართული წიგნები ბავშვებთან სასაუბროდ და საკითხავათ, რომ ევარჯიშებიათ მათი გონება, განვეითარებიათ მათ გულში. აღნიშნული გრძობა და ამსთანავე შეეყვარებიათ მათთვის სამშობლო ენა, მაგრამ არსად იყო ამისთანა წიგნები. ეს გარემოება ხელს უწყობდა, რასაკვირველია, სამშობლო ენის დავიწყებას. კრებამ მოიწონა ანასტასიას განზრახვა, დამსხურებულმა მწერლებმაც და ახალგაზრდებმაც თანამშრომლობა აღუთქვას მას, და იმ დღეს გადაწერა სემინარიულ ეურნალს „ჯეჯილის“ გამოცემა, რომელშიდაც უნდა ებეჭდათ წერილები როგორც მცირე წლოვანებისათვის, ისე უფრო მოზრდილებისათვისაც.

სიტყვა „ჯეჯილი“ ნიშნავს ახალ ამოსულ ზურის მცენარეს, ქორფას, მწვანეს და ეს სახელი შესაფერის არის იმ ასაკისათვის, რომლისთვისაც დაარსდა ეურნალი. იქიდან დაწყებული დღემდის განუწყვეტლივ გამოდის ეს წიგნი უოველ თვიურად. ბევრი რამ სსარგებლო დაიბეჭდა შიგ: ლექსები ჩვენი საუკეთესო მკვლევებისა, საბავშვო მითხრობები, ანაკები, მითხრობები საქართველოს ისტორიიდან, წერილები ბუნების მეცნიერებიდან და სხვა და სხვა. ამ ეურნალმა და სხვა წიგნებმა, რომელიც თან მოჰყვა მას ანასტასიას დაუცხრობელი შრომის წყალობით, მისცეს მშობლებსა და მასწავლებლებს შესაფერისი მასალა ერმათა გონებისა და გრძობის სწავრთვლად. ქართველი ბავშვები ელირსენ წიგნებს, რომელთაც ჰქოთხულობდენ და რომელნიც ესმოდათ; ესმოდათ და სიამოვნებას ჰმხვებდენ წიგნის კითხვაში, სიამოვნება კი ხალისს უღვიძებდა მათ სწავლისას, სიყვარულს სამშობლო ენისას, და ვინ იცის, რამდენი კარგი ახრი და კარგი გრძობა ჩაურერგა ამ ეურნალმა ემწვილებს სულსა და გულში. აჰა, მისი მკითხველებიც! ზოგნი უკვე გამოდინ სამადვასეოდ და გხედავთ მათს კეთილ მიმართულებას, მათს სიყვარულს სამშობლო სახლში, ხლო სხვები, უფრო მრავალნი, ახლო მამავლში გამოვლენ სამუშაოდ და თავის სწავლავლადნი, იმედა მიეშველებიან მშობელ ხალსს. აღსრულდება მამინ ის სიტყვები, რომელიც ზეწარწერილი აქვს ეურნალს: „იხარდე: მწვანე ჯეჯილო, დაზურდი, გასდი ეანაო, მისივე სარჩო შეიქენ, ვინც გოქას მოგიუგანაო“.

ამ ოცი წლის განმავლობაში ბევრჯელ გადაელობა წინ დაბრკოლება „ჯეჯილის“ და მისთან განუერელს ანასტასიას, ბევრი განსადელი დაადგა, მაგრამ იმ სიყვარულის წყალობით, რომლითაც გამსჭვალულია იგი ზაწია ქართველებისადმი, ეურნალი მანინც თვეზე სდგას კიდევ და ბევრთად უნერგავს მკითხველებს გულში ქართულ გრძობას და ახლების მათ სწავლისადმი.

რედაქტორ-გამომც. ლ. გ. ბოცვაძე.

შენიშვნა: უადგილობის გამო ზოგიერთი წერილები გამზადებული იმ №-ში დასაბეჭტლად გადილო შემდეგი ნომრისათვის, რომელიც გამოვა 1 აპრილს.